

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

XXVIII

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1935

AARHUS STIFTS
AARBØGER
XXVIII

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XXVIII

AARHUS

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER

1935

REDAKTIONSUDVALG:

Ejler Haugsted, Bibliotekar, Formand.

I. Henningsen, Forstander for den jydsk Handelshøjskole.

V. J. von Holstein Rathlou, Bibliotekar, Dr. phil.

Paa Titelbladet er gengivet Biskop Jens Iversøn Langes Sigil.
Omskrift: ꝑ iohannis dei gracia episcopi arufiensis. St. Clemens med
Korsstav i den højre og Anker i den venstre Haand. — For-
neden Bispens Vaabenskjold med de tre Roser.

Hjelmslev Herred

Historisk-topografisk skildret

af CHR. HEILSKOV.

(Fortsat).

Dover Sogn,

det største i Herredet (7338 Td. L.) omgives af Venge, Skanderup Sogns nordlige og vestlige Del, Skanderborg Købstad-jorder, Ry Sogn (Tyrsting Herred) samt Alling og Tulstrup Sogne (Gern Herred).

Kort over Dover Sogn.

Jorderne, der er meget højtliggende og stærkt bakkede (det højeste Punkt, ved Nygaard Skov, er 115 M.), er for det meste muldlerede med Lerunderlag, i den vestlige Del dog sandede med Sandunderlag. Paa enkelte Steder findes Rødsand. Det meget naturskønne Sogn, der nu kun har 112 Td. L. Hede, har før haft betydeligt mere. Dover Hede omtales 1500 i et Tingsvidne, der siger, at Foerlev Mænd har givet Leje

til Øm Kloster for merbemeldte Hede, siden Markeskæl blev gjort¹⁾). Dover Hede nævnes endnu i 1826, da der laa et Fattighus her. Nu er dette Areal opdyrket med Undtagelse af en lyng- og kratbevokset Mose, kaldet Stormose, syd for Hemstok. Brendstrup Hede, som forekommer 1578, vil blive omtalt under Firgaarde.

Benævnte Højdepunkter (foruden Gravhøjene, der senere skal omtales) er: Skimhøj, Lynghoved, Kildebjerg, Bavnebjerg, Sønderholt Bjerg (i Nygaarde Skov), Brokbjerg, Lundhoved, Lindal Bakker, Fiskerkol, Søbjerg, Dakbjerg, Munnesbjerg (i Boes Skov) samt Lille og Store Andbjerg.

Dakbjerg er en lille isoleret Bakke paa lavt Land, overgroet med Enebærbuske og andet Krat, hvad der giver den et meget malerisk Præg. Til den knytter Folketroen megen Uhygge, og her har der altid boet Bjergfolk²⁾). Desværre har en Mand fra Aarhus bygget et Sommerhus paa Bakken med et lille Haveanlæg (!) paa Toppen, ligesom der ved Foden er anbragt en Garage. I Sommeren 1933 blev der aabnet en Restauration i Sommerhuset, saa at der dog nu ialfald er Adgang til Bakken for Publikum.

Paa Nord-, Vest- og Sydsiden omgives Sognet af Vandløb og Søer. Ved Nordgrænsen ligger den smukke, 336 Td. L. store Ravensø (1718: Rumssø!), for Størstedelen omkranset af Skove. Over denne Sø hviler den samme Stemning af drømmende Ensomhed, der præger alle Himmelbjergegnens Søer, navnlig de mindre. Denne Sø forbindes ved Knudaa med den vestligere liggende Knudsø (343 Td. L.), der kun i ringe Grad bræmmes af Skov, men derimod delvis omgives af Lyngbakker. Hvor Aaen løber ud i Knudsø, gaar den

¹⁾ Æ. d. A. I, 234.

²⁾ Angaaende Navnets Oprindelse skriver Dr. Gudmund Schütte: »Det etymologisk dunkle Dak er jeg nærmest tilbøjelig til at opfatte som Kæleform for Gudenavnet Dag . . . Dakbjærg vilde da svare til den store Højdeknude Dagbjærg i Fjendsherred, hvorfra kendes saa mange Bjærgmandssagn hos Evald Tang Kristensen og andensteds, med andre Ord: være viet til Urguddommen Dag.« (Troldesagn og dunkel Tale, S. 153).

gamle Skanderborg—Viborg Landevej over Knud Bro ind i Gern Herred. Her er forunderlig smukt, ikke mindst ved Solnedgang, naar Aftenbrisen kruser Vandspejlet og Søens Smaaølger klukker i Rørene mellem Elletræernes Rødder. Man ser herfra over mod de herlige, delvis kratbevoksede Lyngskrænter paa Søens modsatte Bred, og ret forude har man i Baggrunden Himmelbjergets Taarn. Af selve Dalstrøget, hvorigennem Knudaa løber paa sin Vej mellem de to Søer, giver Redaktøren af »Dansk Jagttidende«, Forfatteren C. Gowertz Jensen i 1891 følgende Beskrivelse: »Dalen er oversaat med smaa Kjær, hvor Vidien og Tørstetræet kjæmper med Porsen om, hvem der kan danne det tætteste Krat, med Lyngpletter og Tørvemoser, enkelte Agre og Bakkeøer af ringe Udstrækning, med store Damme og Hængesække og endogsaa hist og her med Grupper af gamle forkrøblede Bøgepurrrer, der have holdt sig paa en og andet stejl Skrænt.

Over dette Landskab kan der undertiden i Efter sommeren hvile en egen Ro. Luften er stille, og Søernes dybe Vand er saa blankt, at Bakker og Skove uforstyrret glæde sig over Spejlbilledet af deres egen Skjønhed. Lyngen og Boghvedeageren, den mørke Porse og det afbrændte Stykke oppe paa Skrænten gaa over i hinanden, saa at Øjet ikke støder paa noget Skjær, og ikke den sagtteste Hvisken af et Blad rammer Øret.«

Denne poetiske Beskrivelse har i det væsentlige endnu sin Gyldighed. Udsigten fra Dalen mod Firgaarde Skovs stejle Affald er betagende smuk, ihvorvel ikke enestaaende paa denne Egn.

Ved Sognets Vestgrænse ligger Birksø (121 Td. L.), der støder op til Knudsø ved Mariemunde, hvor Ry—Alling Vejen gaar over, den lille Rymølle Sø (79 Td. L.) og Vessø (107 Td. L.), hvilke to sidste forbindes ved Skærsaa (1689: Schierbroe Aa). Her gaar Vejen fra Ry og Sim over ved Skærsbro.

Vessø hørte tilligemed Venge Sø og Søballe Sø i Venge Sogn til de Søer i Skanderborg-Eggen, som Kongen 1584 fredede som sit Endelsfiskeri til sit eget Bord, hvorfor det forbødes alle, undtagen Kongens

egne Fiskere, at fiske dér. Udtrykket »Viis Sø ved Siim i Skoven i Rye Birk«¹⁾ tyder paa, at Søen dengang har været helt omgivet af Skov. Endnu findes der som Minder om den en Del Krat paa Søens Nordside. Vessø var 1722 bortforpagtet paa Livstid til Eske Haunstrup i Skanderborg. Der er næppe Tvivl om, at Søens Navn kommer af Vese, der betyder Sump, Morads.

Ved Sognets Sydgrænse breder den pragtfulde Mossø sig for Øjet, Jyllands største Indlandssø (3036 Td. L.), og paa Sydøstgrænsen flyder Illerup Aa og danner Skæl mod Skanderborg og Skanderup Sogne. Skanderborg—Ry Vejen gaar over Aaen ved Møllebro, medens en Vej fra Alken til Vrold og Fuldbro Mølle passerer Aaens Udløb i Mossø ved Vædebro.

Fra Rymølle Sø til Mossø strækker der sig fra Nordvest til Sydøst et dybt, meget malerisk Dalstrøg. Desuden er der en Del Eng og Mose langs med Illerup Aa.

Omtrent $\frac{1}{7}$ af Arealet eller 1092 Td. Ld. er dækket af Skove: Firgaarde Skov, Nygaarde Skov, Hemstok Skov, Svejstrup Skov, Dambæk Skov, Boes Skov, Søskov m. m. Om Boes Skov, der er fuld af gamle Hulveje, gaar der det Sagn, at en Kedelfører engang er slaaet ihjel dér; siden den Tid skal nogle Folk til visse Tider kunne se ham komme løbende med fire hovedløse Heste for fra Boes By gennem Skoven ad Alken til²⁾.

Frederik II forordnede $\frac{21}{12}$ 1572 og Frederik III gentog $\frac{22}{7}$ 1665, at de fattige i Aarhus Hospital aarligt skulde have 100 Læs Brænde af »foernede« Træer og Fælder af Nygaarde Skov og ligeledes 100 Svins Olden, naar Olden var³⁾. Nygaarde- og Hemstok-Skovene bestod 1731 af god Opelskning af Risbøge, god Storskov af Eg og Bøg samt Underskov af Birk og Enebærris. I disse Skove var en stor Del Højvildt, Vildsvin og god Underjagt⁴⁾.

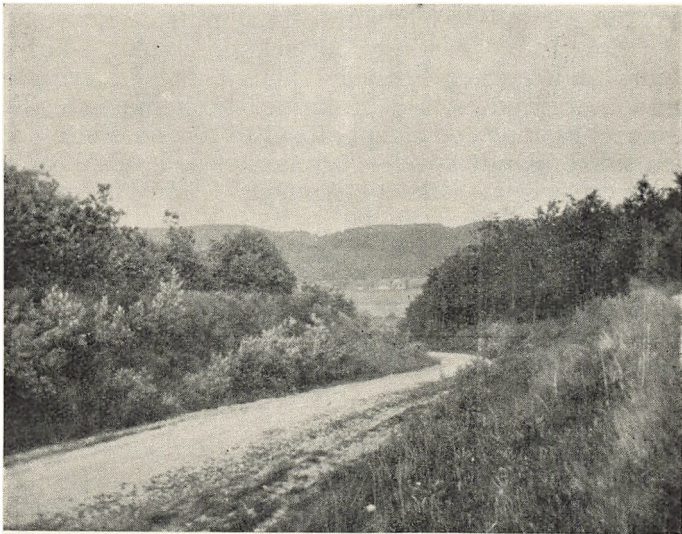
¹⁾ K. B.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Det jyske almueliv V, Nr. 480).

³⁾ Hofmans Fund. II, 112—14.

⁴⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. 3. R. VI. 180.

I Skanderborg Lens Regnskaber 1581—82 omtales Skibing Skov, fra hvilken Rasmus Knudsen i Vengegaard solgte Træer paa Kronens Vegne; og i 1645 nævnes desuden følgende Skove: Illerup Skov, hvor Fjenden i den første Svenskekrig havde rodhugget og ombrændt 42 Ege og 216 Bøge (1625 var Skoven anslaaet til at kunne føde 30 Svin), Sim Skov, Brand-

Hulvejen mellem Boes og Svejstrup ved Boes Skov.

strup, Alken og Bjestrup Skove. I 1701 vidner en Mand paa Herredstinget, at Langdals Bæk skal være Skæl mellem Svejstrup og Bjestrup Skove. De har altsaa gaaet sammen. Atter nævnes 1731 disse Skove samt Illerup Vesterskov og Sønderskov¹⁾. Svejstrup Skov har dog dengang næppe været meget beventd, thi 13 Aar forinden skrives: »Til Sveistrup er lidet skov som bestaaer af nogle faae gamle Træer samt lidet purr og Krat«²⁾.

¹⁾ Anf. St.

²⁾ Krigs- og Portions-Jordebog over det Skb. Distr.s Ryttergods. 1718.

I 1833 meddeles der til J. Møllers Beskrivelse over Danmarks gejstlige Embeder følgende om Dover-Venge Pastorat: »Eggen i disse Sogne har en høj romantisk Charakter, afvexlende med store Bakker, dybe Dale, lyngbevoxede Heder, store Skovstrækninger og mangfoldige Søer. Climaet er raat og koldt. Stormen hyler som oftest over Høi og Hede. Det skal være sundt, bemærker Indsenderen [Pastor Pingel] og tilføier: Folkene her bliver ældgamle, men putride Febre hersker dog som oftest og bortrykker mange i enhver Alder. Han regner Embedet blandt de besværligste i Landet, formedelst Udstrækning, Folkemængde, Kirkernes Frastand, de adspredte Byer og de slette Veie, men tillige blandt Landets udmærket gode Kald førend Henlæggelsen af Htk. til Amtspr. I.. F. Annexg. og Præstegaardsjordens Salg.«

Sognet gennemskæres af Skanderborg—Ry Landevej og af Jernbanen fra Skanderborg til Silkeborg. Om den gamle Skanderborg—Viborg Landevej, der ligeledes gik gennem Sognet, se Aarh. Stifts Aarb. 1913, S. 26—31 og Hugo Mathiessen: Viborg-Veje, S. 81—99.

Den første historiske Begivenhed, der kendes i Dover Sogn, fandt Sted i 1263 under Biskop Tyges hæftige Strid med Abbeden i Øm Kloster. Biskoppen stævnedes Abbeden til at møde sig i Dover Kirke, som var Herredskirke, for at fremvise sine Privilegier, ved hvilken Lejlighed Abbeden da lod sine Bønder møde væbne¹⁾.

Øm Kloster har haft anseligt Gods her paa Eggen. Efter Reformationen gik det over til Kronen. Dennes Bønder i »Dofuit« (ɔ: Dofuir) Sogn beretter 1574, at medens de tjente til Øm Kloster, var der under Navn af »Jærgægæsteri« bleven paalagt hver Mand aarlig at svare 1 Td. Malt, hvorfor de endnu stod indskreven i Klosterets Jordebog; da de ansaa sig forurettede derved, idet de desuden ligesom andre Bønder i Gæsteri maatte svare 3 Skp. Malt af hver Ørtug Korn, der

¹⁾ Øm Klosters Krønike i Aarh. Stifts Aarb. 1932, S. 118—19.

svarede i Landgilde, fik Lensmanden Ordre til at undersøge denne Sag, og hvis deres Fremstilling var rigtig, da at slette dem af Jordebogen for den omtalte Td. Malt¹⁾.

1587 var det galt med Korn til Udsæd, og Kronens Bønder her i Sognet bad da om at faa noget Korn tilkøbs paa Slottet. Lensmanden fik da Besked om at sælge til Bønderne i Dover Sogn og andre Kronbønder, der maatte begære det, dog skulde de give 5 Mark for hver Td. Rug og 1 Dl. for hver Td. Byg²⁾.

I 1687 fik Margrethe Krabbe, Geheimeraad og Stiftsamtmand Erik Rosenkrantz' Enke, jus patronatus til Dover Kirke tilligemed Kirketienden samt Jordskyld til Kirken af et Stykke Jord paa Illerup Mark og et Stykke Eng paa Alken Mark; desuden gaves Voksllys til Kirken³⁾. Fru Margrethe Krabbe skødede 3 Aar efter samme jus patronatus m. m. til Geheimeraad, Amtmand Christen Jørgensen Skeel. Han solgte den til Michel Michelsen Malling i Aarhus, der atter 1693 skødede Godset til Hr. Jacob Jensen Müller, Sognepræst til Dover og Venge⁴⁾.

Kongetienden af Sognet (26 Td. H.) blev 1688 tilskødet Margrethe Wilders, Fr. Werdelmanns Enke⁵⁾. Dennes Datter, Anna Cathrine Werdelmann, Enke efter Etatsr. Gothard Braem til Gjesinggaard, skødede 1703 denne Tiende til Biskop Johan Braem i Aarhus⁶⁾. Sidsnævnte overdrog den 1715 til Stedets Sognepræst Hr. Jacob Müller for 3800 Rdl. i danske Kroner⁷⁾. Han afhændede 1726 Konge- og Kirketienden af begge Sogne til Kongen⁸⁾ — og fik dem vel godt betalt. Ved Ryttergodsets Salg købtes Kongetienden 1768 af Jægermester Hans Fridrich Pultz, medens Kirketienden købtes af Cathrine Pedersdatter (Thomas Rasmussens

¹⁾ K. B.

²⁾ Anf. St.

³⁾ Kronens Skøder II.

⁴⁾ Topogr. Saml. p. Papir.

⁵⁾ Kr. Skøder II.

⁶⁾ Topogr. Saml. p. Papir.

⁷⁾ Anf. St.

⁸⁾ Anf. St.

Enke) i Nygaard, Just Rasmussen i Vrold og Anders Dylhr i Ry.

Sognet havde 1690 41 Gaarde og 4 Huse¹⁾, 1808 52 Gaarde (heraf 3 udflyttede) foruden Præstegaarden og 37 Huse. I 1859 var her 70 Gaarde og 107 Huse, heraf 20 Gaarde og 27 Huse udenfor Byerne.

I 1757 omtales Træskofabrikationen i Dover-Venge Pastorat som betydelig, men i Aftagende. Teglbrænderi og Pottemageri havde ogsaa en Del Betydning midt i forrige Aarhundrede. Om Beboerne siges, at de »er i Reglen velhavende, skikkelige og deres Præst hengivne«²⁾.

I Sognet kendes henved 180 jordfaste Mindesmærker fra Oldtiden. Ved antikvariske Undersøgelser af Nationalmuseet i 1897 fredlystes i Dover Sogn ialt 18, for Størstedelen smukke og velbevarede Høje. Flere af disse vil blive omtalt i det følgende. En stor Samling Høje strækker sig fra Svejstrup By mod Nordvest til Sim, hvor den Sydøst for denne By samler sig til en anselig Gruppe, af hvilke 5 er fredlyste (hvorfor ikke alle?). I en Præsteindberetning fra 1623 omtales nogle Gravhøje, omgivne af en Kreds af Stene langs Foden. Ligeledes nævnes enkelte store Stene (saxa magna), formodentlig Bautastene, hvor man mente, at Høvdinge laa begravede³⁾.

Om Dover Birk se Aarh. Stifts Aarb. 1920, S. 79.

Folketal:

1769	1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911	1921
667	712	805	938	975	1231	1475	1545	1829	2166	2350

Byerne i Sognet er: Svejstrup, Bjestrup, Illerup, Alken, Boes, Sim, Ry Stationsby og Firgaarde.

Svejstrup

paa en Bakkeskraaning mod Syd, med Præstegaard, Missionshuset Karmel (opf. 1901) og Forsamlingshus (indrettet 1892). Oppe fra Byen har man en ualmindelig

¹⁾ Thottske Saml., Fol., 696.

²⁾ Hertz: Efterretn. om geistl. Embeder.

³⁾ Danske Saml. 2. R. VI. 155.

pragtfuld Udsigt ned over Mossø med omliggende Skove.

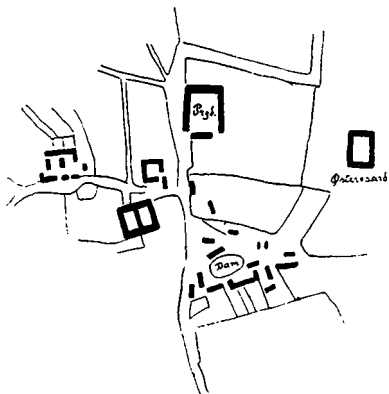
I Øm Klosters Krønike omtales Svejstrup 1267 som en Klosteret tilhørende Ladegaard paa Dover Mark¹⁾. Navnet »Sueghestorp«, hvormed Ladegaarden benævnes i Krøniken, synes at tyde paa, at Stedet er opkaldt efter en Mand ved Navn Sveger. Efter Klosterets Nedlæggelse er Ladegaarden vel bleven udstykket og delt, hvorved der er opstaaet en lille By. Her har Sognepræsterne til Dover og Venge boet langt tilbage i Tiden, i al Fald nævnes Præstegaarden 1573.

I 1578 blev Kronens Bønder i Svejstrup og Sim fritaget for at svare 5 Pund Korn aarlig af et Stykke Jord, kaldet Brendstrup Hede (se under Firgaarde), og 1595 blev Mikkel Sørensen i Svejstrup, hvis Gaard var brændt ved Vaadeld, fritaget for et Aars Landgilde²⁾.

Svejstrup udgjorde 1651 1 Helgaard og 7 Halvgaarde, 1688 6

Gaarde med Præstegaarden. I 1857 havde Byen 16 Gaarde og 31 Huse³⁾ (de udflyttede dog medregnet). Byen blev udskiftet 1779 af Landmaaler Wesenberg.

Præstegaarden, der i 1688 stod for 8 Td., 4 Skp., 2 Fdk., 1 Alb. H. efter den nye Matrikel, var ved Pastor Pingels Tiltrædelse af Embedet (1819) i faldefærdig Tilstand. Samme Mand lod den da ombygge 1820—23, paa hvilket Foretagende han anvendte c. 3000 Rdl. af sine egne Midler. ⁵/₆ 1888 brændte denne Præstegaard, hvorefter den nuværende er opført 1889.

Udskiftningskort over Svejstrup By 1779.

¹⁾ Aarh. Stifts Aarb. 1932, S. 149.

²⁾ K. B.

³⁾ Hertz: Geistl. Embeder.

Om Præstegaardens Avl skriver Pastor Pingel 1833, at Høets Hjemkørsel var yderst besværlig »formedelst en dyb, steenet og næsten upassabel Biergvei« (Vejen ned mod Boes og Alken¹).

I 1721 blev der oprettet en kgl. grundmuret Skole. Den blev mellem 1850 og 66 nedlagt og en Skole i Stedet opført ved Bjestrup.

Svejstrup Østergaard, den østligste Gaard i Byen (6 Td., 5 Skp., 3 Fdk. H.) beboedes c. 1661 af Jens Jensen²), siden af Jost Knudsen, der døde 1709. En senere Beboer er vistnok den Rasmus Jensen Østergaard, der døde i Svejstrup 1762. Syv Aar efter dør Just Jørgensens Datter af Østergaard. I 1874 solgtes Gaarden af R. Christiansen til Forvalter Jens Sørensen af Ry for 27,000 Rdl., derefter gik den 1878 over til A. B. C. Lund, der i 1882 solgte den for 63,000 Kr. til Landbrugskandidat, senere Direktør, Anders Nielsen, den vidt bekendte Foregangsmand, især paa Andelsvæsenets Omraade, Udgiver af »Lommebog for Landmænd«, Redaktør af »Andelsbladet«, mangeaarig Formand for Skanderborg Landboforening, Folketingsmand m. m., R. af Db., f. paa Jægergaarden i Ry 1859, † 1928. Gaarden, paa hvilken drives kreaturløst Landbrug, ejes nu af Direktør Niensens Enke.

Paa Svejstrup Østergaards Mark ved Landevejen er rejst et Mindesmærke for Anders Nielsen, bestaaende af en stor Stenblok med Portrætmedaillon i Kobber. Paa to mindre Stene forneden staar:

DU GAV SOM SÆD TIL DANMARKS JORD
DIN ILD DIN TRO DIN VARME RØST
NU SPIRER KÆRNEN I DET SPOR
MED RIGE FOLD TIL FREMTIDS HØST

DE DANSKE ANDELSFOLK REISTE I TAKNEMLIGHED
DETTE MINDE

Et Fattighus fandtes i Byen 1845.
I Svejstrup skal der have ligget en stor Sten, hvor-

¹) Møller: Danmarks geistl. Emb. IV.

²) Fredr. III.'s Matrikel.

om fortælles, at den var kastet af en Trolld paa Boes Mark efter Dover Kirke, fordi »han tykte, den klingrede vel højt«. Ogsaa paa denne Sten mente man (ligesom paa de tidligere Stene i Jeksendalen og ved Mesing) at se Mærker af en Haand¹⁾. Imidlertid maa Stenen forlængst være forsvunden, da jeg forgæves har efterlyst den.

Paa en Eng, der hører til Byen, kaldet »De Dødes Stykker«, beliggende i Nærheden af Boes Skov, er der slaaet en Kræmmer ihjel. Morderen rejste til det holstenske og var borte i flere Aar. Da han tror, at Sagen er glemt, rejser han tilbage til Svejstrup og kommer i Tjeneste hos den Mand, der ejede Engen. Da han en Dag er ude at slaa Græs, hugger han med Høleen i et Ben, saa der spruder Blod op i Ansigtet paa ham. De andre Slættefolk ser det, og nu bekendte Manden, at det var ham, der havde slaaet Kræmmeren ihjel²⁾.

Paa Svejstrup Mark ligger Gravhøjene Bavnehøj (113 m), Spillehøj, Spidshøj, Rebshøj, Lundhøj og Søjhøj. I Lundhøj fandt Peder Johansen af Svejstrup c. 1830 et Bronze-Haandtag til en Daggert eller et lille Sværd fra den hedenske Tid, prydet med baandformige Ornamente³⁾.

Marknavne 1683:

Ballefald, Balraven, Boes Kirkes Stieg, Branstrup, Byfaldet, Dybdalsdam, Elletoft, Eseballe Fald, Fiskerkold, Kirkedals Fald, Kirkefald, Langefald, Lundagre, Løseballe, Møllefaldet, Nydam, Nørmark, Schiffolds Hiørnings Fald, Schortballe, Skavmaas (!), Skovkrogen, Tjørnehøgs Vang, Vestertoft.

Bjestrup

er i Grunden ikke nogen egentlig By; dog findes her netop syd for Skanderborg—Ry Landevej en lille Række sammenbyggede karakteristiske gamle Huse. Nær ved er Brugsforening og Bageri og øst for Byen en Skole.

¹⁾ D. F. S. 1906—31 b. 2159.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Det jyske almueliiv V, 475.

³⁾ Tidsskr. f. nord. Oldkynd. I, 209.

I 1651 var Bjestrup kun en enkelt Gaard, der 1688 beboedes af Brødrene Niels og Anders Knudsen, begge Rytterbønder. Endnu i Holbergs Geographie ved Jonge (1777) siges det, at »Bidstrup« er en eneste Gaard, skønt der umiddelbart efter tales om »Bidstrupbye«. I 1857 fandtes her 3 Gaarde og 10 Huse, dog Udflyttere medregnet.

Skolen, der er oprettet omkring Midten af forrige Aarhundrede, brændte 1877 og blev genopbygget Aaret efter samt udvidet i 1894.

Bjestrupgaard, ved Siden af Skolen, ejedes 1828—56 af Jacob Knudsen, hans Søn Jørgen Jacobsen havde den derefter til 1885, hvilket Aar den overtoges af den nuværende Ejer, Sognefoged Jacob Jørgen Jacobsen.

En Gravhøj paa Bjestrup Mark kaldes Vejshøj (fordi den ligger ved den gamle Skanderborg—Viborg Vej). Sammesteds omtales i Jonges Geographie af 1777 en Stensætning fra Oldtiden, kaldet Jynovnen, hvor en stor Sten (Overligger), saa bred, at 30 Mand kunde sidde paa den, var lagt ovenpaa 9 mindre Sten. I samme Værk tales der om en ottekantet (!) Gravhøj fra de hedenske Tider¹⁾. Jynovnen blev sløjftet ved Anlægget af Skanderborg—Ry Landevej. Man var ikke mere pietetsfuld dengang end nu.

Et Stykke Jord i Bjestrup kaldes 1732 Rodenhauge.

Illerup,

en lille, højt beliggende By med et meget gammeldags og idyllisk Præg, nu ensom og afsides, medens forhen den gamle Skanderborg—Viborg Landevej gik gennem Byen. Ved denne har ligget en Vindmølle.

Illerup har oprindelig udgjort et selvstændigt Sogn. Det omtales 1317, da en vis Palno og hans Broder Niels skødede nogen dem tilhørende Ejendom »vdj Egeltorp sogen liggendis« til Øm Kloster²⁾. Endnu ¹⁶/₁ 1573 tales der om Illerup Sogn, men ²⁷/₆ samme Aar nævnes »Yllstrup i Dover Sogn«. »Yllstrup« Kirke, der var

¹⁾ V, 693.

²⁾ Æ. d. A. I, 235.

indviet til St. Crispinus og St. Crispinianus¹⁾ nævnes i en Regnskabsbog over Landehjælpen 1524—26²⁾. Den var 1552 nedlagt og 1623 helt forsvunden. Dens Plads maa have været vest for Skanderborg—Viborg Vejen mod Syd i Illerup By paa »Kirkegaardsbakken«, hvor der ogsaa er fundet Skeletter. En Søjlekapitæl af Granit, nu i en Have i Skanderborg, skulde ifølge »Trap« være herfra. Det har dog vist sig, at Kapitælen stammer fra Øm Kloster³⁾.

Om Illerup By i Middelalderen haves iøvrigt kun faa Efterretninger. 1328 skødede Johannes Kirspingsen al sin Ejendom i »Egetorp« (s: Egeltope) Mark til Kronen; og 1416 meddeler et Synsbrev, at Illerup Mølle Mølle »opstier« mere end 1 Læs Eng til Illerup, som ligger til Øm Kloster⁴⁾. (Om Illerup Mølle se iøvrigt Aarh. Stifts Aarb. 1920, S. 106—07).

^{28/2} 1572 udgik der aabent Brev om, at Kronens Bønder i Illerup, der nu var lagt til Skanderborg Slot og brugtes som Ugedagsmænd, herefter maatte være fri for at svare Gæsteri, Fodernød, Landgildeved og Brændesvin til Slottet⁵⁾. Aaret efter fik Jens Lauritsen, der en Tid lang havde tjent som Kældersvend paa Skanderborg Slot og skikket sig vel, Fæstebrev paa Livstid paa den Gaard i Illerup, som Søren Kældersvend sidst boede i⁶⁾. Lensmanden i Skanderborg Len fik 1620 Ordre til at lade Kronens Bønder i Illerup, »dog ikke ment hermed de selvegne Bønder«, faa det Stykke Jord i Fæste for Landgilde, som Niels Rasmussen og Jens Jørgensen i Illerup havde opladt til Herluf Pedersen i »Tørrit«⁷⁾, hvis de vil give ligesaa meget i Fæste og Landgilde, som denne tilbyder.

En Kirkejord i Illerup købtes ved Ryttergods-Auktionen 1768 af Cathrine Pedersdatter i Nygaard (Enke

¹⁾ Danske Saml. II. R. VI, 155.

²⁾ Danske Mag. 4. R. II, 41.

³⁾ Meddelt af Overretssagfører Chr. Holtet, Skanderborg.

⁴⁾ Æ. d. A. I, 235.

⁵⁾ K. B.

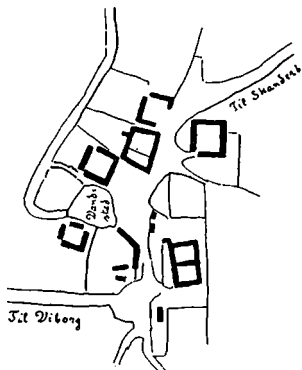
⁶⁾ Anf. St.

⁷⁾ I Registret til K. B. staar der efter Tørrit »Hjelmslev (?) Herred«. Skulde det ikke snarere være Tørring i Gern Herred?

efter Thomas Rasmussen), Just Rasmussen i Vrold og Anders Dyhr i Ry.

Paa Illerup Mark blev der $\frac{30}{4}$ 1808 holdt Vagt ved en Bavne i Anledning af Krigsurolighederne¹⁾.

En stor Del af Byen brændte c. 1836, hvorefter flere Boliger blev udflyttede²⁾. Byen er derfor nu kun lille. 1688 og 1761 bestod den kun af 7 Gaarde. I 1857 var her 13 Gaarde og 37 Huse, Udflyttere iberegnet³⁾. Paa samme Tid fandtes her en Hjælpekole⁴⁾.

Paa Egnen finder der et Sagn om, at der paa Matr. Nr. 12 b af Illerup har ligget en Gaard, ejet af en Mand ved Navn Hjelm, der til Bod for et Mord byggede Dover Kirke (se under denne). Ved Drængravning i Slutningen af forrige Aarhundrede fandtes Brudstykker af hugne Sten samt en muret Brønd.

Paa Illerup Mølles Mark undersøgte i 1897 en Høj ved Hans Kjær. Heri fandtes en Stengrav, antagelig fra den ældre Bronzealder. Ovenover fandtes en anden Grav⁵⁾.

Marknavne 1683:

Barevejs Agre, Blokker ved Mølskov, Byfald, Dalsfald, Findelsfald, Foerlevskovfald, Gammelvædis Fald, Giældalsfald, Haldagersfald, Hedeagre, Kirkehøjs Fald, Knoldfald, Krogagers Fald, Kurkærs Blokker, Ladebanken, Langby Rulle, Lycheagre, Lyche-fald, Moseblokker, Puszigs Agre, Rambjerg Krog, Rumands Blokker, Rævhøjs Fald, Smedeblokker, Stenhøjs Fald, Svinegravs Krog, Trandblokker, Tuerforbjerg, Tværblokker, Tværfald, Vads-Blokker.

Alken,

bestaaende af gamle Alken (nu 3 Gaarde) og den nærliggende lille Alken Stationsby med Jernbane- og

¹⁾ Det Leegaardske Manusk., Aarhus.

²⁾ Schythe: Skanderb. Amt, S. 190.

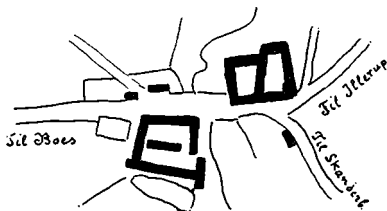
³⁾ Hertz: Geistl. Emb.

⁴⁾ Trap: Danm. 1. Udg.

⁵⁾ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, S. 90.

Telegrafstation, Forsamlingshus, Andelsmejeri (op. 1893), Brugsforening og Købmandsforretning. Fra Jernbanestationen fører et Spor til Mossø, hvor Cellulosen fra Klostermølle ved Søens Sydside omlades.

Byen skrives 1490 »Alcken«. I 1581 fik Anders Jostsen i Alken Tilladelse til frit at fiske i Alken Aa (Illerup Aa?) og Mossø med Ruser og Garntener, men ikke med Vaad eller lignende Fiskeredskaber. Fem Aar efter fik Anders Pedersen Fisker, der en Tid lang havde tjent Kongen til dennes Tilfredshed, uden Indfæstning en Kronens Gaard i Alken og maatte indtil videre være fri for Ægt, Arbejde og anden Tynge af den. Han skulde saa til Gengæld have Tilsyn med Kongens Fiskedamme, Diger og andre Fiskevande ved Skanderborg Slot og andetsteds i Lenet, han skulde fiske og i andre Maader lade sig bruge

Kort over Alken 1817.

i Fiskehaandværket, naar Lensmanden tilsagde ham. 1608 fik han Stadfæstelsesbrev paa Livstid paa Kronens Part af Korntienden af Venge Sogn¹⁾.

Alken bestod 1688 af 2 Gaarde (Tvillinggaarde?), 1857 af 4 Gaarde og 3 Huse. Nu ligger her paa den gamle Bys Sted 3 Gaarde og et Par Huse.

Alken Vestergaard ejedes i en lang Aarrække af Kristoffer Ernstsens (Søn af den forrige Ejer Ernst Eskildsen, der døde i Alken 1851), som 1894 solgte Gaarden til den nuværende Ejer Hans Hansen.

Alkengaard (6 Td., 4 Skp., 1 Fdk.) beboedes 1543 af Jost Andersen. Han blev da tilligemed to andre Mænd stævnet af Jens Lassen i Hammel for en Gaard »som the tillsagde hannom och icke kunde bestaa hannom then, men kom ther mett vdi schade« at møde paa Viborg Landsting. To Aar efter stævnes Jost Andersen i »Alkringgaardt« og to andre til at møde i Viborg Mandag post [festum] purificationis²⁾.

¹⁾ K. B.

²⁾ Danske Mag. 4. R. I, 54, 155.

1575 levede hans Enke, Anne Justis, og Gaarden kaldtes da Øm Klosters Gods. Hendes Søn var den ovenfor nævnte Anders Jostsen, som altsaa maa have haft Gaarden i Fæste efter Moderen. I 1609 hedder Beboeren Lauritz Fischer. Han havde da Gaarden kvit og frit ad gratiam. 1625 og 35 var Gaarden fæstet af Peder Lauritzen (utvivlsomt Lauritz Fischers Søn) og Ove Poulsen¹⁾.

I senere Tid har Alkengaard været ejet af Troels Andersen, hvis Datter 1830 blev g. m. Iver Christensen. Dennes Enke blev 1855 g. m. Ole Pedersen (Sjelle). Han solgte 1881 Gaarden til Johan Leth-Espensen, der havde den i c. 35 Aar. L.-E. solgte Gaarden til Døssing, der havde den et Par Aar og 1921 solgte den til den nuværende Ejer Theodor Brigsted. Natten mellem 13. og 14. Jan. 1931 brændte Udbygningerne til Gaarden, hvorved desværre 81 Dyr indebrændte. Ilden var paasat af en 14-aarig Pige.

Alken Østergaard ombyggedes 1873 af Ole Pedersen Laven. 1889 solgte en Madsen den til Forvalter Jensen for 47,000 Kr., og 1893 solgte Ejeren af Ry Krogaard den til P. Lind, hvis Enke 1901 afhændede den til Ole Schouenborg. Sidstnævnte solgte den 1911 til et Konsortium til Udstyknig. Siden har Gaarden tilhørt J. J. Brigsted af Karenslund, der solgte den til E. Kyhl. Denne overdrog den 1918 til Svend Stoklund, som atter 1923 afhændede Gaarden til N. Nielsen.

Den fjerde Gaard i Alken, der havde meget gamle Bindingsværksbygninger, blev omkring 1917 eller 18 nedrevet. Den tilhørte i c. 25 Aar Jørgen Sørensen og nu tilsidst ovennævnte Jens Jensen Brigsted.

Sydvest for Alken findes en Gruppe af Høje, af hvilke en indeholder et større Stenkammer.

Marknavne 1683:

Afvelgaards Fald, Alkenfald, Alken-Halds Fald, Dald-Agre, Gammel-Ruen, Hafstub-Fald, Haldagre, Hedeagre, Huolbrod, Højholt, Lille og Store Hedagers Fald, Linddals Fald, Mae-Ager, Mellem Højene, Overlunds Agre, Ruen, Snopkærs Krogfald, Sundgrafs Fald, Søberevang, Søbergs Fald, Tosis Balefald, Vætfald.

¹⁾ Skanderb. Lens Regnsk.

Boes

med Skole, Forsamlingshus og Brugsforening, en meget højtliggende og ganske malerisk By med gamle Bindingsværkshuse tæt langs Vejen, dannende et typisk østjydske Gadebillede, som nu bliver sjældnere og sjældnere.

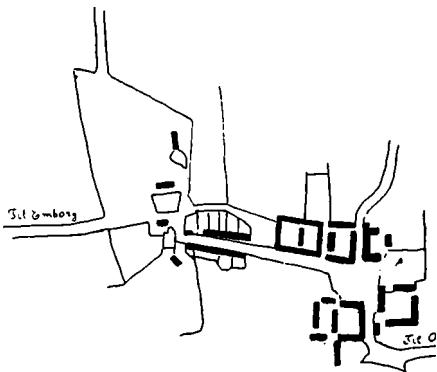
Byen, der vistnok er af meget gammel Oprindelse, har jeg dog ikke set omtalt før $\frac{3}{10}$ 1559, da der udstedtes Fredebrev for Peder Mikkelsen i Boes, som havde ihjelslaaet Peder Jude sammesteds. Fem Aar efter fik Jørgen Ugerup Følgebrev til Lauritz Sørensen i Boes¹⁾.

I det 17. Aarhundrede levede i Boes en »erlig og vel-fornemmen« Mand Hans Bærentsen, der var Medundertegner af Præsten Michel Rasmussens Kaldsbrev 1631. Hans Søn Jens Hansen blev Fæster af Ry Mølle og døde ung.

Faderen lod 1656 bekoste en Ligsten »paa hans hierte kiere Søns salig Lig«²⁾.

Boes By (dengang 4 Gaarde og 1 Hus) var c. 1660 pantsat til Chr. Fischer i København³⁾. Byen med Skov købtes ved Ryttergodsauktionen 1768 af Borgmester Rasmus Erichsen Møller i Aarhus. Her fandtes 1857 7 Gaarde og 30 Huse. En Mølle i Boes brændte for omkring en Snes Aar siden.

I Boes skal der have ligget en Kirke eller et Kapel. I en Præsteindberetning fra 1623 omtales Spor af Kirkegaarden og at Folk kaldte den »den gamle Kirkegaard«.

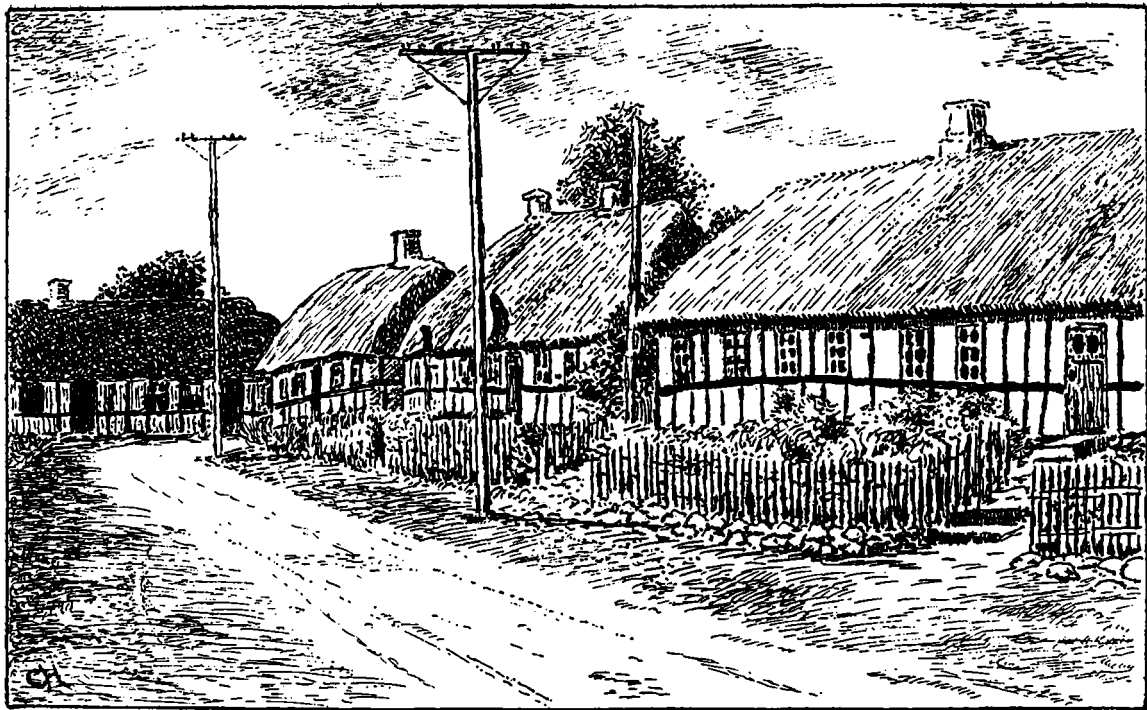

Udskiftningskort over Boes By 1780.

¹⁾ K. B.

²⁾ Se Aarh. Stifts Aarb. 1917, S. 111—13.

³⁾ Fredr. III.'s Matrikel.

Bygaden i Boes.

Enhver Tradition om Kirke og Kirkegaard var allerede 1837 forsvunden; dog er der paa Bakken i den vestlige Udkant af Byen fundet Kalk- og Murbrokker samt Menneskeben; uden Tvivl har Kirken staaet her.

Skolen er oprettet senest 1860. Den nuværende Bygning er opført 1900.

Boes Søgaard, østligst i Byen, ejedes i sin Tid af Jørgen Thomassen til 1846, derefter af Svigersønnen Rasmus Sørensen, hvis Enke 1849 giftede sig med Jens Madsen. Dennes Søn, Rasmus Jensen, overtog Gaarden 1893 og solgte den 1921 til Chr. Andersen. Den ejes nu af Niels Andersen.

Byens gamle Smedie, bygget i 1740'erne af Granitflækker med Bindingsværksgavl fra 1822, ligger i den vestlige Udkant i Byen, men blev i December 1932 tildels ombygget, saa den nu er et slemt Skur at se paa¹⁾. I Nærheden af Smedien fandtes en gammel Vippebrønd. Den er nu erstattet af en Pumpe, men det gamle Hejseværk staar der dog endnu.

En Meddeler har fortalt til Evald Tang Kristensen, at der omkring 1820 har ligget noget »Taterkram« i Boes. En Kone blandt dem fødte i en Lade et Barn, som blev døbt i Dover Kirke²⁾.

Ved Boes blev 1859 sløjftet en Kæmpehøj kaldet Løverhøj³⁾.

Marknavne 1683:

Alkenkrog, Anders Grøns Agre, Beltzeragre, Blechfald, Bredeblokker, Bøgerods Fald, Eskeknoolds Ager, Gravsten-Blokker, Kierlingedals Agre, Klosterfald, Langager, Leridsdals(?)-Agre, Lillevang, Moseblokker, Munkhule Agre, Pugelunds Agre, Raaagerkrogs Ager, Rughierig Agre, Sandblokker, Schands Hauge, Skavblokker, Stakketblokker, Søblokker, Søhøjs Fald, Søskov Agre, Under Bjergene.

Ved Boes nævnes 1761 Woergaards Eng; 6 Aar efter omtales den igen som Voergods Eng, og desuden tales der om Voer Ladegaards Eng.

¹⁾ Billede og Beskrivelse af Smedien findes i Ugebladet »Landet« 12.—8.—1923.

²⁾ Jyske Folkeminder V, Nr. 586.

³⁾ Indberetn. til Nationalmuseet.

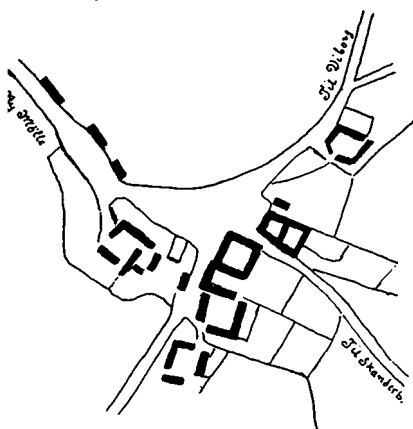

Sim

med Forsamlingshus.

Byens Navn har formodentlig noget at gøre med Sig (s: Sump, Kær), enten Navnet nu oprindeligt har været Sig-um eller Sig-heim. Det passer da ogsaa godt med, at der nord for Byen er en sid Engstrækning.

Sim nævnes vistnok første Gang 1338, da Adser Boesen og hans Søn Torkil Adsersen skødede en Gaard i »Seen« til Kronen¹⁾. Senere hører man sjældent noget om Byen. 1578 havde Kronens Bønder i Sim en

Kort over Sim By 1817.

Strid angaaende Fædrift paa Brendstrup Hede, hvorom under Firgaarde. I 1617 fik Jens Jensen, Møller i Ry Mølle, aabent Brev om, at han indtil videre kvit og frit maatte bruge den ved Møllen paa »Simb« Mark liggende Toft, som er indelukket, og som han en Tid lang havde haft i Brug²⁾.

Sim By, der i 1651 bestod af 5 Helgaarde, 2 Halvgaarde og 1 Bol,

var i 1660'erne af Kronen pantsat til Christian Fischer i København, senere Ejer af Silkeborg. En af Gaardene paa den Tid beboedes af Birkefogden i Ry Birk, som var fri for Landgilde. I 1857 var der i Sim og paa dens Mark 11 Gaarde og 15 Huse.

I Marts 1689 blev en Rytter, Hinrich Abemann, af Oberst Borchert v. Debitz's Kompagni, fundet død paa Sim Mark ved den nordvestre Ende af Vessø. Ved Undersøgelse viste det sig, at Næsebenet var knækket, og han havde 7 aabne Saar i Hovedet, som var frembragt med et skarpt eller kantet Redskab. Paa hans bare Krop fandtes mange blaa Pletter. Simen Andersen

¹⁾ Æ. d. A. I, 235.

²⁾ K. B.

³⁾ Fred. III.'s Matrikel.

i Sim »vandt« ved sin højeste Ed og med opholden Finger, at han den 1. Marts havde sat et »Knubskib« ved Skærbrø ved den nordvestre Side af Søen, hvor Rytteren blev funden, og da han samme Dag om Morgenen ved Solopgang kom til Søen, var hans Skib udskudt fra Land og flød paa Søen, og et andet Knubskib stod optrukket paa Landet i Stedet. Det tilhørte Niels Jensen i Sim, og stod samme Niels Jensens Knubskib om Aftenen nede i Skærbrø Aa ved Skærbrø Elle. Samme Nat blev et Garn optaget, som havde ligget i Skærbrø Aamunde i Vessø. Simen Andersen vandt endvidere, at Thomas Andersen i Sim var »udi Røgte« for at have slaaet Rytteren ihjel. (Flere Personer vidner det samme). Nu kom Thomas Andersen i Forhør. Han vandt »ved hans højeste Helgens Ed«, at Aftenen før Rytteren blev funden død, var denne i hans Hus, medens Th. A. laa syg i sin Seng. Da var der en, der sagde (om Rytteren): »Hvor lenge mon den Spøgelze Vilde Side her«. Da svarede Rytteren: »Har i ont af at Jeg er her, da schal Jeg vel gaa bort«. Noget efter gik Rytteren, man vidste ikke hvorhen. Thomas Andersens Kone og Broder bevidnede, at Th. A. ikke var af sin Seng om Natten. Det mentes dog, at han havde været ved Søen om Morgenen. En anden Rytter af Debitz's Kompagni, Hinrich Struchmann, vidnede (paa tysk), at den afdøde om Morgenen havde været sammen med Thomas Andersen, der havde lovet at vise Abelman, hvor der var godt med Fisk. Th. A. undskyldte sig dog med Sygdom og sejlede over til den modsatte Bred. En Korporal, Jens Bertelsen, afgiver ligeledes Vidnesbyrd paa tysk. Den langvarige Retssag synes ikke at have ført til noget positivt Resultat. Den er vel som saa mange andre Kriminalsager paa de Tider løbet ud i Sandet¹⁾.

Nogle Aar senere, Januar 1698, blev »et Karls Mennische« fundet druknet i Knud Aa »ved Siem Land«. Der blev optaget Forhør, men det blev anset for sandsynligt, at den afdøde var omkommen ved at falde i Aaen i Mørke, da han gik fra Ry Mølle, hvor han havde været Dagen før han blev fundet. Om et andet mystisk Ligfund i samme Aar nogle Maaneder senere beretter Edv. Egeberg i Aarh. Stifts Aarb. 1922, S. 160—61. Dette Drama udspillede dog ikke paa Hjelmslevs Herreds Omraade.

Søren Jørgensen i Alken har berettet til Evald Tang Kristensen, at ved den gamle Landevej mellem Dover Kirke og Sim har været en Sten med Aarstal paa. Det var det Aar, da Kvægsygen var her (1763). Dette havde en Hyrde fra Sim hugget ud; senere blev Stenen gravet ned ved Vejen²⁾.

Bolet hedder en Gaard i Sim By, der 1750 beboedes af Jacob Nielsen, ifølge en Indskrift paa en Bjælke:

¹⁾ Hjelmslev Herreds Tingbog.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Det jyske almuoliv I, Nr. 77.

»Jacob Nielsen og Ane Jensdatter. 1750«. Deres Søn, Jens Jacobsen, havde Gaarden c. 1810—45; hans Søn, Jacob Jensen, overtog den efter ham, og efter hans Død sad Enken ved Gaarden til 1875, da hun overdrog den til Svigersønnen, Sognefoged Jørgen Jensen. Han havde den til 1919. Efter ham fulgte Jacob Laursen, der solgte Gaarden til den nuværende Ejer, Erik Isager.

Sim Søndergaard var fæstet eller ejet af Rasmus Gertsen 1825—64, derefter af Svigersønnen, Jørgen Pedersen, 1864—93. Dennes Søn, Peder Pedersen, overtog derefter Gaarden, der 1929 ejedes af Georg Nielsen og nu af Jens Rasmussen. Stuehuset til Gaarden, der ligger sydligst i Sim By, brændte i Sommeren 1929.

Det kunde se ud til, at der i fordums Tid er bleven holdt Skole her i Byen, thi 4. Søndag i Advent 1744 blev en »Knud Skoleholder« af Sim begravet, 70 Aar gl.

Paa Sim Mark ligger Kæmpehøjene Skephøj, Toskephøj, Tippethøj, Haardalhøj, Brunhøj, Fladhøj, Mulhøj, Maglehøj og Alkenhøj. Derimod er Ormehøj sløftet i forrige Aarhundrede og Knudhøj for nogle Aar siden. Den laa ved Knudbro, hvor der nu ligger et nyt Hus. Mulhøj blev for nogle Aar siden privat udgravet. Der fandtes et Gravkammer, hvori bl. a. et Broncesværd.

Marknavne 1683:

Bregenkrog, Bræager, Graasten-Blokker, Heeszel-Krog, Holdagre, Kielagre, Kielbierre Krog, Kirkevangen, Lillevang Fald, Lund-Høel, Lundlangs Fald, Magelhøffs Vang, Melddale, Meldvejen, Mideldals Fald, Midtfaldet, Møllefald, Nedenfor Højen, Orms Krog, Ribber Kalhoed, Simmens Hede, Smaablokke-Fald, Søagers Vang, Søblokker, Vandsted-Heden, Vildtballe.

Ry Stationsby,

Herredets yngste og tillige største By (Skanderborg fraregnet) med Filialkirke, Kommuneskole, Folkehøjskole, Husholdningsskole, teknisk Skole, Plejehjem, Alderdomshjem (opf. 1928), Læge, Dyr læge, Hotel Ry, Afholds- og Turisthotel, Højskolehjem, Biografteater,

kaldet »Ry Teater« (maaske Byens eneste lidt særprægede Hus), Købmandsforretninger, Bageri, Vindmølle, Savmølle, Trævarefabrik, Haandværkere, Markedsplads, Sparekasse, Filial af den danske Andelsbank, Jernbane-, Telegraf- og Telefonstation samt Postekspedition.

Byen er opstaaet efter Skanderborg-Skern Banens Anlæg 1871. I 1868 skrives: »Forinden man kommer til Rye Mølle [fra Dover Kirke] begynder en tung, sandet Vei, som fører igjennem en meget skarp Egn, hvor Vei og Mark gaae i Eet«¹⁾. Man faar af disse Linjer ikke Indtryk af, at man befinder sig paa Stedet for en af Danmarks smukkeste beliggende Landsbyer (hvis ret ordinære Stationsbygader man dog til en vis Grad forsoner sig med for de henrivende Omgivelsers Skyld). Navnlig er Udsigten oppe fra Højderne mod Øst ned over Byen med Søerne og den højtliggende Ry Nørreskov ganske storslaet. Faa Steder i Landet mindes man saa stærkt om Bjergnatur som her. Intet Under, at Ry efterhaanden er blevet en ret udpræget Turistby.

Byen havde 1890 229 Indbyggere, 1901 79 Huse og 596 Indb. I 1906 var Indbyggernes Antal vokset til 699, i 1916 var her 150 Huse og 825 Indb., i 1921 168 Huse og 1035 Indb.

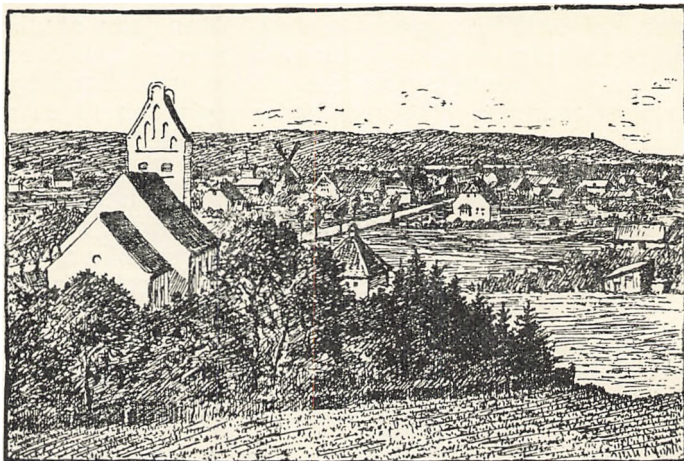
En Kro blev opført i den senere Ry Stationsby i 1870, Aaret før Banens Aabning. Den blev saaledes Byens første Bygning. Efter at have bestaaet en Del Aar brændte den 1894 og blev derefter ombygget til det nuværende Hotel Ry.

I den vestre Ende af Byen fandtes før et gammelt Hus, der 1912 blev flyttet fra Emborg og opført i sin oprindelige Skikkelse af Munkesten og Egetømmer fra Øm Kloster. Huset, der ejedes af en Privatmand, udgjorde et Museum for gammelt Bohave. Det blev 1932 flyttet til »Taterhytten« ved Svejlbæk.

Fra Ry Stationsby er der om Sommeren Damp- og Motorbaadsforbindelse med Himmelbjerget, Silkeborg og mellemliggende Anløbspladser.

¹⁾ J. Hylling: Touristen i Jylland.

Ry Fialkirke er opført 1909 (Arkt. Kühnel) og indviet $31/10$ samme Aar. Den er i Rundbuestil og bestaar af Skib og Kor samt Taarn med Saddeltag. Hele Kirken er hvidkalket og tækket med rødt Tegl. Altertavle med Maleri af Poul Steffensen. Paa Alterstagerne, skænkede af Dr. med. Isager, Ry, staar et Bomærke i et Skjold, men intet Aarstal. Ny Lysekrone. Døbefont af Kridtsten. Ved Korbuen 2 Granitsøjler. Bjælkeløft. Paa Klokken (fra Frue Kirke i Aarhus) staar: GUD

Ry Stationsby set fra Øst.

ALENE LEREN. 1594. 1881. Det vil altsaa sige, at Klokken er omstøbt i sidstnævnte Aar

Den gamle Skole i Ry blev oprettet 1884. Dens Lærer var til 1899 A. Grand (senere i Holsted Efterskole). Den nye Skole oprettedes 1899, var i 2 Aar Privatskole og blev da fra 1901 Kommuneskole. Denne er i den senere Tid betydeligt udvidet. Dens Førstelærer har hele Tiden været Peder Kristian Fjeldsted.

Folkehøjskolen har paa en Maade sin Oprindelse fra et Forsamlingshus, der blev rejst 1883 særlig paa Foranledning af Lærer J. A. Meldgaard. Da Højskolen nemlig blev bygget i 1892, blev Forsamlingshuset anvendt som dennes Gymnastikhus. Skolens

første Forstander blev Helge Hostrup. Dennes Fader, Digteren Jens Christian Hostrup, indviede Sønnens Højskole i Efteraaret 1892.

Da Helge Hostrup i 1905 blev Redaktør af »Jydsk Morgenblad« i Aarhus, efterfulgtes han som Forstander af Rasmus Bording, en Bondesøn fra Emborg, indtil denne i 1928 afløstes af Johannes Terkelsen.

Ry Sanatorium, syd for Byen ved en Granplantage, er Nationalforeningens første Kvindeseminarium for tuberkuløse, oprettet 1903.

Firgaarde

med Skole, Fattiggaard (opr. 1880), Børnehjem (opr. 1887) og Brugsforening. Tidligere fandtes her en Mølle.

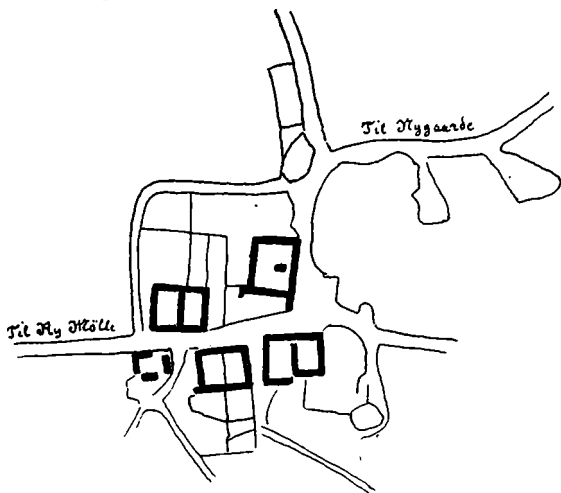
Byen kan ifølge sit Navn ikke være af ældgammel Oprindelse. Jeg har første Gang truffet den i 1578, da Kronens Bønder i »Firegaarde« havde en Strid med deres Standsfæller i Svejstrup og Sim. Aarsagen var følgende: Mellem de tre Byer laa et uopdyrket Areal, kaldet Brendstrup Hede. Her havde Bønderne i Firgaarde hidtil haft fri Fædrift, medens de Svejstrup og Sim Mænd havde svaret 5 Pund Korn af Jorden, hvilken Afgift de nylig var bleven fritaget for. Da nu Bønderne i Firgaarde beklagede sig over, at deres Fæller i de to andre Byer vilde forbyde dem deres fri Fædrift, afgjordes Sagen saaledes, at de Firgaarde Mænd som hidtil fik fri Fædrift lige med de to andre Byer¹⁾. Over 100 Aar efter blev Stridsøksen gravet op paany; men 1698 kom det til Forlig mellem Svejstrup, Sim og Firgaarde Mænd om »Brandstrup Mark«²⁾.

I 1590 boede der en Søren Jude i Firgaarde. Han omtales Aaret efter som Dyrevogter i Skanderborg Len. Samme Mand klager over, at han ikke længere maa beholde sin Gaard, som han havde faaet kvit og frit af Frederik II. Han blev da fritaget for Ægt og Arbejde af Gaarden mod flittigt at beride Skovene. 1593

¹⁾ K. B.

²⁾ Hjelmslev Herreds Tingbog.

fik Lensmanden Ordre til at lade ham være fri for dette Aars Landgilde, da hans Gaard var brændt, og sætte ham til Dyrevogter i Skovene deromkring, »saaledes som han hidtil har været«. Aaret efter blev han fri for Landgilde, Ægt og Arbejde af Gaarden og fik aarligt 16 Dl. i Løn af Slottet. I 1600 kaldes han Søren Yde; han faar da Bestalling som Skovrider i Hjelmlev og Framlev Herreder med en aarlig Løn

Kort over Firgaarde By 1817.

af 16 gamle Dl., Foder og Maal paa en Hest og sin Gaard kvit og frit. Han nævnes atter 1614, da han og Jens Sørensen i »Fergaard«, begge Kronens Tjenere, der havde lidt Skade ved Ildebrand, blev fritaget for et Aars Landgilde og fik gratis Bygningstømmer til Gaardens Genopbyggelse¹⁾.

Andre Slotspersoner fra samme Tidsperiode var Peder Skriver 1581 og Jacob Simonsen Kældersvend, der 1599 fik en Gaard i Firgaarde i Fæste af Kronen²⁾.

Byens oprindelige 4 Gaarde benævnes i 1651 som 3 Helgaarde og 2 Halvgaarde. Omkring 1660, da Byen var pantsat til Chr. Fischer i København, var her 4

¹⁾ K. B.

²⁾ Skanderb. Lens Regnsk.

Gaarde og 1 Hus. I 1860'erne havde Byen endnu kun 4 Gaarde, men i 1857 havde de formeret sig til 8 Gaarde og 16 Huse -- ved Knopskydning, kunde man fristes til at sige, altsaa derved, at Gaardene var bleven delt.

Ole Mandix til Bisgaard købte 1768 den kgl. Jagtrettighed paa Firgaarde Mark¹⁾.

I 1841 købtes 3 Gaarde i Firgaarde af Proprietær Hviid til Justenborg. Heraf dannedes Dovergaard.

Byen hærgedes 1931 af ikke mindre end 7 Ildebrande. Blandt de brændte Bygninger var Børnehjemmet og 2 Længer af Ingemann Olsens Gaard. Man mener, at Brandene skyldtes en Pyroman.

Skolen, en smuk, gammel straatækt Bygning med Vædbend op ad Muren mod Vejen, er oprettet 1799 paa privat Initiativ.

Dovergaard, den sydligste Gaard i Byen (nu 11 Td. H.) ejedes i forrige Aarhundrede af Niels Hviid († 1866), der 1845 samlede den af flere Bøndergaarde og efter hvem den blev kaldt Hviidsminde. I 1848 forøgede Hans Jensen Gaarden til 14 Td. H. 1860 og 70 hed Ejeren Johann Eduard Weigelt (f. i Altona) og 1871—86 C. Gowertz Jensen, cand. jur., Redaktør og Forfatter, R. af Db. 1888 overtoges Gaarden af Landbrugskand. Jens Christian Jensen, der ved kgl. Resolution har givet Gaarden dens nuværende Navn. Han levede endnu 1912, men Aaret efter tilhørte Gaarden hans Dødsbo, hvorefter L. Jørgensen fra V. Kejlstrup og J. Jørgensen fra Højbygaard solgte den til den nuværende Ejer S. Sørensen.

Karenslund i Firgaarde ejedes i forrige Aarhundrede af Anders Pedersen. Ved Giftermaal med hans Datter gik Gaarden 1852 over til Niels Jørgensen, der i 1873 overdrog den til sin Svigersøn Christian Heinrich Weigelt. Den er nu forpagtet af C. Weigelt.

Marknavne 1683:

Baunbergs Fald, Brentkrogs Fald, Dreusfald, Dybedals Dam, Egeballes Krog, Gaaden, Hyndslunds Fald, Jordholms Fald, Katohls-Balle, Kirkebæks Fald, Knapdams Fald, Melvejs Fald, Nyborgs Have, Oiaggers (?) Fald, Skidensiu Fald, Stenkerst Agre, Stenknoildsfald, Tøfteagers (?) Fald.

¹⁾ Rentekammerets Ekspeditions-Prot.

Enlige Bebyggelser.

Lynghoved, øst for Ry Stationsby, ejedes 1863 af Jørgen Andersen. Han overdrog Gaarden til sin Søn, Anders Jørgen Andersen, der endnu har den.

Rugaarde paa Sim Mark er opstaaet af en enkelt Gaard, Rugaard (Raagaard), der 1811 var beboet af Rasmus Nielsen. Han døde 8 Aar efter, og 1832 og 45 ejedes Gaarden af hans Søn, Niels Rasmussen, senere af Jens Nielsen. Denne solgte i 1887 Halvdelen af sin Mark til sin Svigersøn, Jørgen Søren Jacobsen, som derpaa byggede Gaarden Ny-Rugaard. Siden købte han en anden Gaard i Sim og lagde den ind under Ny-Rugaard.

Lillerup, et Hus.

Høvergaard, ejet af Karl Nikolaj Hansen.

Brendstrupgaard (Brandstrupgaard blev udflyttet fra Sim By af Anders Nielsen 1784 og har faaet sit Navn efter sin formodede Beliggenhed paa den forsvundne By Brendstrups Plads. Anders Nielsen døde som Aftægtsmand 1833. Fra 1820 ejedes Gaarden af Svigersønnen, Laurs Jensen, 1849—81 af Jens Jørgensen og fra 1890 af dennes Søn, Simon Jensen, der endnu har den.

Mosegaard, ejet af Simon Simonsen.

Marskendal, et Andelsmejeri, oprettet 1878. (Navnet »Maschendahl« paa Vejen fra Firgaarde til Nygaarde nævnes 1702).

Nygaarde var oprindeligt kun 1 Gaard. Denne nævnes allerede 1343, da Niels Jonsen (Munk) bekendte at have Nygaard, Gresballe (Skørring Sogn), Stabel og Søballe (begge i Venge Sogn) af Øm Kloster i sin Livstid¹⁾. Efter Reformationen er Nygaard da fra Klostret gaaet over til Kronen. 1575 var den beboet af Søren Michelsen, og 1593 fæstedes den af Niels Jacobsen, der en Tid havde været Skriver paa Skanderborg Slot og senere blev Borgmester i Randers. Han blev ved den Lejlighed indtil videre fritagen for Landgilde, Ægt, Arbejde og anden Tyngde af Gaarden, men maatte ikke befatte sig med den

¹⁾ .E. d. A. I, 244.

tilliggende Skov, uden hvad han kunde have fornødent til sin Fædrift og nødtørftig Ildebrændsel¹⁾). Han og hans Hustru, Margrethe Christoffersdatter Udsøn († 1595), skænkede 1592 to Alterstager til Dover Kirke (se under denne). 1598 er Nygaard fæstet af Peder Knudsen. Johan Reinholt fik ³⁰/₁₂ 1636 Nygaard; den var omkring den Tid beboet af Rasmus Rasmussen, men 1641 omtales Johan Reinholt som boende paa Nygaard. I 1665 havde Christian Fischer til Silkeborg Gaarden i Pant af Kronen, men ¹/₁₀ 1666 hedder det, at den afdøde Ridefoged ved Skanderborg Slot, Carsten v. Sinden, havde haft Livsbrev paa Nygaard uden Fæste, Ægt og Arbejde²⁾. 1688 beboedes Gaarden af Jens Poulsen og var da ansat til 14 Td., 2 Fdk. efter den ny Matrikel.

Ti Aar efter træffer vi Jægermester (egentlig Hofjægermester) René de la Roche Gallichon som boddende paa Nygaard.

Han var en af de mange fremmede Adelsmænd, der kom ind i Landet efter Enevældens Indførelse. I Aaret 1685 har han været Hofjunker, hvilket ses af Ceremoniellet ved Enkedronning Sophie Amalies Ligbegængelse, hvor det bl. a. foreskrives, at »Hestene for Liig Vognen skal føres ved Tøiglerne af efterskrefne Sex Hof-Junchere« — og saa nævnes blandt disse »Rehnert Gallichen de la Roche«. Vistnok i 1690'erne blev han Jægermester i Jylland og fik vel sagtens da Bolig paa Nygaard. Ialfald boede han her 1698, da han sendte følgende fornyede Ansøgning om at blive forlenet med nogle Søer:

»Stormechtigste Konning
Allernaadigste Herre!

Til Eders Kongl. Maj. har ieg for nogen tid siden indgifvet min allerunderdanigste Supplique, om nogle ved Scanderborg liggende Søer, at maatte mig allernaadigst frit forundes, til nogen Vederlag og allernaadigst Erstatning for den store bekostning ieg paa den Proces paa Eders Kongl. Majts vegne mod den Skou Rider allerunderdanigst har anvendt, og for hvilken Eders Kongl. Majt har været saa naadig, og mig nogen

¹⁾ K. B.

²⁾ Topogr. Saml. p. Papir.

refusion allernaadigst tilsagt. Jeg vil allerunderdanigst referere mig til forige allerunderdanigste supplique, og viszeligen forvente derpaa een allernaadigste bønnehørelse, der ieg til min død er

Eders Kongl: Mayestetz
 Allerunderdanigste og tropligt skyldigste
 Undersaat og Tiener.
 Nygaard d. 12 April A^o 1698
 René de Laroche Gallichon,«

Al denne Allerunderdanigsthed staar i et passende Forhold til hans Optræden ligeoverfor sine undergivne, mod hvilke han synes at have været en særdeles krasbørstig Herre. Det ser ud til, at Bøder for Udeblivelse fra Ulvejagt tilfaldt de la Roche; dette har formodentlig været en medvirkende Aarsag til hans store Emsighed. En Kone i Viborg stævned ham 1700 for et hende tilhørende Skab, som han havde borttaget i et Hus i Skellerup (Linaa Sogn), og Aaret efter klager to Mænd af Træden (Tyrsting Herred) over de la Roche og hans Folk for deres Overgreb. Den ene Mand beklager sig over, at de havde taget hans Kones nye Skørt og den Kjole, han selv skulde bruge, naar han pløjede — »saa vi maa nu snart gaa nøgne«.

I 1702 stævnedes en Person ved Navn Hans Due, der synes at have været Fuldmægtig for Jægermesteren, for sit Forhold overfor denne. En Augustdag i nævnte Aar, da Høstfolkene gik paa Marken ved Nygaard, kom Hans Due ridende hen til dem. Da Folkene spurgte, hvor han skulde hen, svarede han, at han vilde til Nygaard for at han kunde faa sin Afsked. Da sagde en af Mændene: »Rider Eders Vej, I har ingen godt af at komme der«; og i det samme saa de Jægermesteren komme gaende med en Stok i Haanden. Saa sagde samme Mand til Hans Due: »Dér kommer Herren«, og saa gav han sig til at heste, mens Hans Due red hen mod Jægermesteren. Vidnet, der beretter dette paa Tinget, véd nu intet af, hvad der foregik, før Jægermesteren kaldte paa ham, og da saa han, at Hans Due havde sin Kaarde »dragendis« og »hug runden omkring efter Jægermesteren, og Jægermesteren vægede sig for hannem med sin Kæp«. Vidnet løb nu hen og saa, at Jægermesteren slog Hans Dues Hest med sin Kæp og at H. D. tog Flugten bort, men red saa straks efter med dragen Kaarde mod Jægermesteren, som dog undslap. To Karle blev nu paa Jægermesterens Befaling sendt ud til Hest efter Hans Due, og den ene indhentede ham i »Maschendahl«, hvorved H. D.s Hat og Paryk faldt til Jorden. Imidlertid var Jægermesteren kommen tilstede med

nogle Folk, som han havde væbnet med Bøsser. Jægermesteren gav dem Ordre til at skyde paa Hans Due, men de vilde ikke. En af Bønderne gav dette værdige Svar: »Her Jægermester, jeg har aldrig skjød en Bøsse af, heller ikke gjør jeg det nu efter hans Befaling«. Saa tog Jægermesteren Bøssen og sigtede mod dem¹⁾.

Man tør vel antage, at Hans Due har haft forstaelige Grunde til sin Adfærd. Selv om Duer ikke altid er fromme, er man dog paa Forhaand ikke særlig sympatetisk indstillet overfor den hidsige Herre paa Nygaard.

Under Venge Sogn skal yi forlyste os med flere af Jægermesterens Meriter.

Nygaard var 1703 forfalden, og de la Roche fik da Tilhold om at gøre den i Stand. Det oplyses ved den Lejlighed, at Stuehuset bestod af 26 Bindinger, som for nogle Aar siden var opbygget af Jægermesteren — det synes da ikke at være meget solidt gjort. Østen i Gaarden havde staaet et gammelt Hus paa 10 Bindinger, som berettedes at være nedblæst²⁾.

Som Franskmand var de la Roche naturligvis Katolik, men gik 1707 — utvivlsomt i Spekulationsøjemed — over til den lutherske Lære, hvorved saavel han som Stedets Sjælesørger, Hr. Jacob Jensen Müller, høstede Anerkendelse paa højere Steder. De la Roche var gift med Marie Adelaer, der døde paa Nygaard og blev begravet $\frac{8}{3}$ 1698. Han selv gik samme Vej $\frac{26}{4}$ 1712, 69 Aar gl., og blev begravet hos sin Frue under Kirkens Kor.

I 1709 var Nygaard foruden af Jægermesteren beboet af Christen Rasmussen. Da Rytterdistriktet oprettedes, kom Nygaard (da 14 Td. H.) ind under dette og var 1718 beboet af Niels Poulsen, der endnu var her 1732 sammen med Just Andreas Caspersen Høvinghof. 1747 dør Peder Olufsen i Nygaard, og samtidig bor Anders Laursen her. 1757 og 61 bebos Gaarden af Ole Pedersen og Thomas Rasmussen, hvilken sidste dør 1768.

²⁹/₇ samme Aar udstedtes Bevilling for Ole Mandix, der havde købt Gaarden for 9561 Rdl., og efterfølgende Ejere af de to Nygaarde (Gaarden er altsaa nu delt, skønt »Danske Atlas« samme Aar kalder den

¹⁾ Hjelmslev Herreds Tingbog.

²⁾ Anf. St.

»en eensted Gaard«) og de to Hemstokgaarde at maatte paa lige Maade, som det komplette Sædegaardsejere er tilladt, benytte sig af derværende Skove saavel til Forhandling som til eget Brug¹⁾.

1776 skødede Sognepræst H. P. Lund Nygaardene til Ridefoged ved Silkeborg Jens Grønbech, der (senest 1792) solgte dem til Anders Jensen († 1800). Men Folketællingslisterne for 1787 viser, at her da boede 2 Mænd (Fæstere?), Jens Lauritsen og Søren Rasmussen († 1793). Førstnævnte boede her endnu, da J. Lauritsen døde, og kaldtes da Gaardejer. Hans Datter Gjertrud blev gift med Chr. Hollesen i Ry Mølle.

Gaardene er nu yderligere delt. Den Gaard, der ligger paa den oprindelige Plads, ejedes 1837 af Jens Rasmussen, 1841 af Rasmus Jensen. I 1877 overtoges Gaarden af R. J. Rasmussen efter sine Forældre. Hans Enke har nu Gaarden. Nord for denne ligger et Teglværk.

Vester-Nygaard ejedes 1810—35 af Niels Knudsen, 1835—67 af Sønnen Knud Nielsen, der solgte den til sin Svigersøn, Sognefoged Laurs Jacobsen. Den nuværende Ejer er Laust Jacobsen.

Øster-Nygaard, nu kaldet Nygaardsholm, ejes af Søren Sørensen.

Paa Nygaarde Mark ligger Gravhøjene Ulhøj og Firgaardshøj.

Elmely, en Gaard, ejes af Kristian Jensen.

Fulgsang, en Gaard, tilhører Jørgen Jensen.

Svejstrup Kirkegaard var 1835 og 36 fæstet eller ejet af Søren Nielsen, 1870 af Niels Pedersen og tilhører nu Niels Lemming.

Nørregaard ejedes i forrige Aarhundrede af Jens Christensen. Ved Giftermaal med hans Enke havde Jens Jensen Gaarden 1856—80, hvorefter Sønnen af samme Navn overtog den.

Hemstok, 2 Gaarde og 3 Huse, nævnes $\frac{3}{6}$ 1575, da der udgik aabent Brev om, at Tord Poulsen, der en Tid havde tjent Kongen som Ladefoged paa Skanderborg Slot, i de næste 2 Aar maatte være fri for

¹⁾ Rentekammerets Eksp.-Prot.

Ægt og Arbejde af den Gaard i »Hiemstock«, som han samme Aar havde fæstet og som hans Halvbroder, Jørgen Nielsen, sidst boede i¹⁾. Samme Aar nævnes Rasmus Michelsen i Hemstok. Han har vel beboet den anden Gaard²⁾. Maren Rasmusses, der omtales 1590, var vel hans Kone.

I 1594 klager Margrethe Sørensdatter i Hemstok over, at siden hun blev skiftet fra Løgagergaard (Vrads Herred) til Gaarden i Hemstok, er Størsteparten af hendes store Fæmon død, og hun har ovenikøbet aarlig maattet købe det meste af det Korn, hun skulde give i Landgilde og bruge til sit Underhold. Hun bliver derfor fri for et Aars Landgilde. Fire Aar efter bor Lauritz Nielsen og Jørgen Rasmussen i Hemstok. Førstnævnte fik 1603 ligeledes eftergivet et Aars Landgilde, da hans Gaard var brændt³⁾. Han var her endnu 1609 sammen med Niels Rasmussen, men 1625 og 40 nævnes Morten Jensen og Niels Rasmussen i Hemstok. I 1646 beboedes Gaardene af Morten Jensens Søn, Jens Mortensen, og en anden Mand, hvis Navn jeg ikke har kunnet finde. Om dem hedder det i en Indberetning $13\frac{2}{3}$ 46 om Tilstanden efter den første Svenskekrig: »Waar disze 2 mend i Hembstock slet Jaget fra gaarden och stod øde Vdj 9 Uger, ligger paa Alfar Vey« (Ry—Beringbro Vejen). 1688 boede Lars Jensen og Søren Thomsen i Hemstok, 1699 Christoffer Sørensen. 1709 og 18 var Rasmus Lauritsen Fæster af den ene af Gaardene og Kornet Johan Lorentz Krøger af den anden. Sidstnævnte døde 1720 og blev begravet i Dover Kirke. Hans Enke, Augusta Elizabeth Lange, havde Fæstet efter ham og døde i Hemstok 1748. To Aar efter er Hemstokgaardene beboet af Jens Knudsen og Jacob Rasmussen. Førstnævnte (der ogsaa var her 1741) dør 1750, sidstnævnte 1761.

Medens jeg ikke med Sikkerhed i det foregaaende har kunnet skille de to Hemstokgaarde fra hinanden, mener jeg i det følgende at være paa den sikre Side.

1) K. B.

2) Lensregnsk.

3) K. B.

Hemstok Vestergaard (12 Td., 5 Skp., 1 Alb. H.) var 1761 fæstet af Søren Pedersen og 1779 og 87 af Ole Pedersen. 1828—57 var Sønnen, Peder Olesen, her. Paa Laden staar hans og hans Hustrus Forbogstaver og Aarstallet 1857, da han altsaa har ladet den bygge. (Hans Søn, Laurs Pedersen, cand. theol, døde i Hemstok ^{27/10} 62). Rasmus Pedersen († 1920) fik 1868 efter Moderen Gaarden, der i 1909 overdroges til Brodersønnen, Peder Pedersen, og en Søsterdatter, hver med en Halvdel.

Hemstok Østergaard (10 Td., 3 Skp., 3 Fdk., 1 Alb.) beboedes 1761 og 89 af Joen Rasmussen (maaske Søn af den Rasmus Nielsen, der døde i Hemstok 1751, 80 Aar gl.). Hans Datter blev gift med Jens Nielsen, hvis Datter, Maren, 1830 giftede sig med Anders Christensen, der fra 1870 overdrog Gaarden til Sønnen, Christen Andersen. Fra 1914 ejes den af Martin Andersen.

I 1783 blev Gaardene udskiftede.

Tingstedet for Hjlemslev—Gern Herreder flyttedes 1727 fra Galten til et Sted mellem Hemstok og Nygaarde, hvor en Lokalitet ved Hemstok Skov endnu kaldes Tingkrog. Her var ogsaa Tingsted for Skanderup og Ry Birker¹⁾. 1751 flyttedes Tinget fra Hemstok til Skanderborg, hvor det siden har været. Tinghuset ved Hemstok nævnes endnu i Kirkebogen 1790.

Marknavne 1683:

Broksberg Fald, Foldgyden, Gadhøjfald, Kielling-Fald, Lammehaven, Lilleholt, Timmer-Høgh, Tiure-Boren, Vesterfald, Wilfald, Ørshøjs Fald.

I 1731 siges, at paa Hemstok Mark findes en god, stor Tørvemose, hvori de »til Skikkelighed« kan have Tørveskær over 100 Aar²⁾. Det er formodentlig den tidligere omtalte Stormose syd for Hemstok, der her menes.

Ved Hemstok ligger en overpløjet Kæmpehøj, kaldet Øshøj.

¹⁾ C. Testrup: Relation om Tingene, S. 22.

²⁾ Saml. til jydske Hist. og Top. 3. R. VI, 180.

Nyhaab, en Gaard, der er udskilt fra Hemstok Østergaard, ejes af Chr. N. Hundsholt. Den har nu faaet Navnet Hjelmslevgaard.

Østerlev Hus (nævnt 1791), Hjelmslev Hus (nævnt 1790) og Hedelyst, Huse syd for Hemstok.

Bjestruplund, en Gaard (nævnt 1834), beboedes 1845 af Knud Pedersen og ejes nu af Anker Jacobsen.

Damgaard, ejet af Mikkel Olsen.

Illerup Søgaard ejedes i forrige Aarhundrede af Ole Bertelsen og siden af Sønnen, Bertel Olsen, efter hvem den 1909 arvedes af Christen Andersen i Hemstok. Han solgte 1911 Gaarden til Rasmus Johansen. Nu har Kristen Kristensen den.

Illerup Vestergaard tilhørte 1846 Sognefoged Peder Pedersen Mogensen og solgtes 1876 af Dyk til Forvalter A. Hansen af Stensgaard for 46,400 Kr. Senere ejedes Gaarden af Jacob Jacobsen, der døde 1918, hvorefter Enken nu har den.

Illerup Skovgaard ejedes forhen af Peder Jensen, derefter af Jens Jensen til 1830. Han afstod Gaarden til Svigersønnen, Sognefoged Anders Pedersen, der havde den til 1867, hvorefter dennes Søn, Sognefoged Jens Andersen besad den til 1912. Derefter gik Gaarden, der havde et smukt gammelt Bindingsværks-Stuehus fra 1837, over til den nuværende Ejer, Peder Jørgen Andersen.

Illeruplund, en Gaard, hvis Ejer Jens Pedersen, der var f. i Nygaarde 1831, døde i Illeruplund 1900. Den ejes nu af Peder Andersen.

Skovslund, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede ejedes af Michel Jacobsen († 1826), derefter 1833 af Jens Jensen, 1834 og 45 af Peder Jensen, siden af Sønnen, Anders Pedersen. I 1906 ejedes Gaarden af dennes Sønner Iver Pedersen 1906 og Ole Pedersen fra 1913.

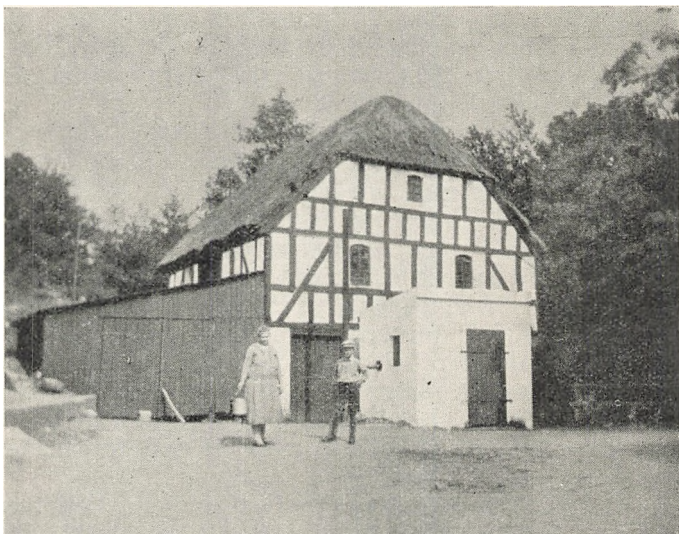
Karenslund (9 Td., 1 Skp., 1 Fdk., 1½ Alb. H.) byggedes 1837 af Hans Peter Baastrup, f. i Skanderborg 1800, † paa Karenslund 1864. Efter ham ejedes Gaarden 1864—92 af Græae, 1892—1903 af Proprietær Andersen, Ringkloster, der solgte den for 73,000 Kr. til Jens Jensen Brigsted, som endnu ejede den 1920.

Nu har Enkefru Brigsted Gaarden, under hvilken der i 1843 hørte et Teglværk.

Paa Marken ligger den lille Ilsø. En med Bøgetræer bevokset Høj sammesteds kaldes Frederikshøj. Til Gaarden hører 18 Td. L. Skov.

Kristinelund ejedes til 1870 af Blicher Møller, en Slægtning af St. St. Blicher, derefter til 1906 af Jacob Nielsen, som overdrog Gaarden til Jacob Chri-

Svejstrup Vandmølle.

stian Mikkelsen Emdal. Han solgte den til den nuværende Ejer Knud Nielsen.

Kejlstrupgaard ejedes i forrige Aarhundrede af Niels Sørensen, derefter af Niels Petersen til 1878, Søren P. Mikkelsen til 1885. Efter ham fulgte Christen Andersen og den nuværende Ejer Søren Laursen.

Svejstrup Vandmølle er for henvend 100 Aar siden bygget paa Jord, der har tilhørt en Gaard i Svejstrup By. Manden, der byggede Møllen, hed Søren Andersen. Senere Ejere har været Arnold Sørensen, der efterfulgtes af en Bach. Denne havde kun Møllen

et Par Aar, og efter ham kom Magnus Andersen, der ligeledes kun var her et Par Aar og 1929 solgtes Møllen til den nuværende Ejer Johannes Olsen. Mølleriet blev i Begyndelsen af Verdenskrigen adskilt fra Møllegaarden, der ligger lidt længere Vest paa ved Vejen til Boes, og et nyt mindre Stuehus blev opført ved Siden af den gamle maleriske Møllebygning.

Lidt sydøst for Møllen, hvor Vejen kommer ned fra Svejstrup, udvælder den saakaldte Grevens Kilde, hvorfra Svejstrup By faar sit Vand.

Svejstrup Skovgaard (5 Td., 1 Skp., 3 Fdk., $\frac{3}{4}$ Alb. H.) udflyttedes fra Svejstrup By 1858. Den første Ejer, der anføres, er Simon Andersen, derefter Sønnen, Anders Simonsen, hvis Enke 1865 giftede sig med Christian Nielsen. Han byttede 1878 Gaarden bort til J. P. Madsen Damm, der atter solgte den 1898 ved Byttehandel til Niels Nielsen. Gaarden tilhører nu Jens Stougaard Nielsen.

Svejstruplund kaldes et Boelsted 1832.

Søskovgaard er bygget i 1830'erne af Anders Sørensen. Efter ham fulgte Peder Friis, der 1875 solgte Gaarden til Peder Pedersen. Denne overdrog den atter 1907 til Hans Aaby Abild.

Højlund (8 Td., 4 Skp., 3 Fdk., $2\frac{1}{4}$ Alb. H.) ejedes i Slutningen af det 18. Aarhundrede af Thomas Jensen, derefter af Sønnen, Peter Thomassen (f. 1792, † 1851). Senere ejedes Gaarden af sidstnævntes Svingersøn, Espen Nielsen (f. i Stilling 1819, † paa Højlund 1880), der opførte Bygningerne 1857—58. Hans Enke, Mette Pedersen († 1898), overdrog i 1882 Højlund (300 Td. L.) til Sønnen, Peter Leth Espensen, † 1892. Dennes Enke solgte 1922 Gaarden til H. Sparre Kobbarnagel.

Paa Gaardens Mark ligger ikke mindre end 16 Gravhøje; af disse har Gaarden faaet sit Navn. En af disse Høje, lige syd for Ejendommen, har en meget malerisk Karakter, da den er bevokset med store Bøgetræer.

Gertrudsminde, en Gaard, ejedes i forrige Aarhundrede af Rasmus Peter Andersen og fra 1896 af Sønnen, Jens Rasmus Andersen. Nu ejes den af Anders Jørgen Jensen.

I Dover Sogn har ligget flere nu forsvundne Bebyggelser:

Skibing (delt i Gammel-, Vester- og Øster-S.) var en By, der allerede omtales 1239, da Adser Svendsen skødede al sin Rettighed og Ejendom i »Skybingh« til Øm Kloster. 1260 skødede Peder Mogensen til Kronen noget Jord paa Skibing Mark, som hans Fader havde købt af Tøger Hors. 1318 udsteder Niels Andersen Skøde til Øm Kloster paa al sin Ejendom paa Vester Skibing Mark, og 10 Aar efter bortskøder Thor Thygesen al sin Ejendom paa samme Mark. 1362 mageskifter Johannes Socer alt sit Gods sammesteds til Kronen for Gods i Torrild. Fra 1385 haves et »foruedtz« Pantebrev af Poul Olufsen, Præst i Aarhus, paa en Gaard i Øster-Skibing¹⁾. 1462 var Anders Jepsen Foged paa Skibinggaard (»Skæbinggard«). Han var Vidne i den under Mesing Sogn omtalte Retssag mod Lave Brock²⁾. 1490 mageskiftede Kong Hans 2 Gaarde i »Gammell Skipingh« med en Gaard i Elsted og en i Eskerod. En Vidisse fra samme Konges Tid (1481 ?) bekræfter Kong Christoffers Pantebrev paa 2 Gaarde i »Skipingh«. I 1502 udstedte Herman Andreæ, Doktor i Kirkeloven, en Vidisse paa noget Jord sammesteds, som Peder Mogensens Fader skødede til Øm Kloster. 1514 bekendte Poul og Mikkell Knudsen, at de ikke havde nogen Lod eller Del i »Skipingh« eller andetsteds i Dover Sogn³⁾. Endnu 1575 nævnes en Gaard ved Navn Skibinggaard. Den var da beboet af Jens Fisker og regnedes til Øm Klosters Gods⁴⁾.

Hvor Skibing har ligget, vides ikke. Førstelærer Fjelsted i Ry formoder, at Navnene Skephøj og Top-skephøje, sydøst for Sim, kan indeholde en Erindring om Byens Navn.

Hjelmslev, den By, der har givet Navn til Herredet, har ligget i Dover Sogn og nævnes i Aaret 1299. Navnet paa en Del af Marken, hvor det saakaldte

¹⁾ Æ. d. A. I, 233—34.

²⁾ Aarhus Stifts Aarb. 1933, S. 50—53.

³⁾ Æ. d. A. I, 233—34.

⁴⁾ Skanderb. Lens Regnsk.

Hjelmslev Hus ligger syd for Hemstok, minder endnu om den. Ogsaa Hjelmslev Kilde, en fordums hellig Kilde (nævnt 1623) i Nærheden af Dover Kirke, erindrer om den forsvundne By. Ved denne Kilde mente Beboerne i 1623 at Byen havde ligget.

Dover har muligvis ogsaa oprindelig været en By, thi i 1267 nævnes »Dofræmark«¹⁾. Fra 1260 var der en Abbed i Øm Kloster ved Navn Jens Dover, som havde dette Tilnavn efter sit Fødested²⁾.

Høm var en Bebyggelse (maaske By) i Dover Sogn. Den er lidt vanskelig i Dokumenterne at holde ude fra Hem i Vorladegaard Sogn. Nedennævnte Data gælder dog sikkert vort Høm: 1318 skødede Niels Truelsen al sin Rettighed i Skov og Mark paa »Hønne« Mark til Øm Kloster. 1327 udstedte Ture Svendsen, hans Broder Peder og deres Søstre Skøde paa al deres Rettighed i »Høum« Mark til samme Kloster, og Aaret efter undertegnede Thor Thygesen et lignende Skøde til Klosteret. Stedet kaldes da »Høm«³⁾.

Bebyggelsen har formodentlig ligget mellem Nygaarde og Hemstok, thi to Høje her kaldtes tidligere Hemhøjene.

Brendstrup har vel været en lille By mellem Svejstrup, Sim og Firgaarde; men den maa i saa Fald tidligt være forsvunden, siden dens Navn i 1578 kun mindes i Forbindelsen »Brendstrup Hede«.

Karlsgaard hed en Gaard, der skal have ligget nord for Nygaarde ved Ravnsø ved den vestre Fod af en stejl, enligt beliggende Knude. Man mener at have fundet Brolægning paa Stedet. Om Gaarden minder ogsaa Karlskilden ved samme Sø (oprenset for en Del Aar siden).

Knudstrup er Navnet paa en Bebyggelse, som muligt har ligget i Dover Sogn. Stedet i »Ældste danske Archivreg.«⁴⁾, hvor den omtales, giver ikke noget meget positivt Holdepunkt, det siger, at »Karleby och Knwstrop oc i [o: 1] mølle, som Henrik Prip hadde,

¹⁾ Trap, 4. Udg. VII, 288.

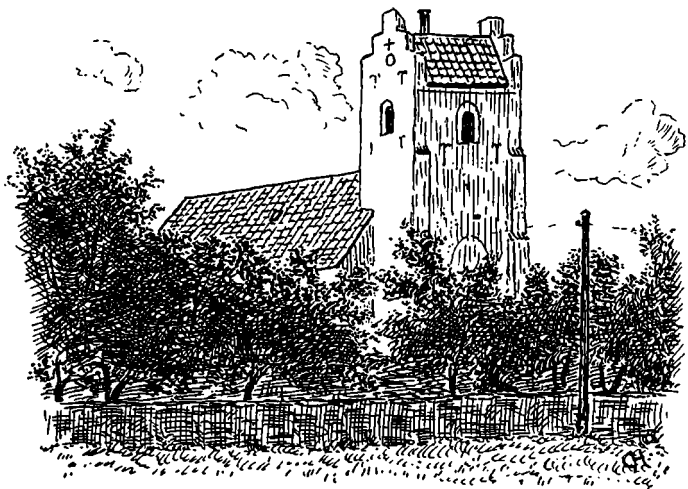
²⁾ Øm Klosters Krønike i Aarh. Stifts Aarb. 1932, S. 104.

³⁾ Æ. d. A. I, 231.

⁴⁾ I, 24.

bleffue kronen aff Danmark til dømpde - Anno mcdvi« [o: 1406]. I en Randnote oplyses der: »Kalløe læn [nemlig Karleby], i Skanderborg læn ligger møllen«. Og i Stedregistret staar der: »Knwstrup, Skanderborg Len (ved Knuds Sø og Bro, Dover Sogn, Hjelmlev Herred?)«.

Overgaard, et Navn, der nu ikke mindes mere, har ligget i Dover Sogn. I 1698 døde Christen Sørensen af Overgaard, og 1701 Jens Pedersen, der kaldes Halv-

Dover Kirke.

gaardsmand sammesteds. 1720 nævnes Rasmus Rasmussen og fire Aar efter Søren Jensen.

Dover Kirke.

Kirken er meget højtliggende og (navnlig tidligere) iøjnefaldende, saa den synes at have henledt lagttagernes Opmærksomhed paa sig. En rejsende Engländer, der kom her forbi 1859 paa Vej til Silkeborg, taler om den »ældgamle, men brøstfældige« Dover Kirke¹⁾, og i 1. Udg. af Trap fra samme Aar hedder

¹⁾ Horace Marryat: A residence in Jutland, the Danish isles, and Copenhagen, II, 21.

det, at Kirken er temmelig stor, »men yderst simpel og skrøbelig«.

Den bestaar af Skib og Kor, Taarn mod Vest og Vaabenhus mod Syd. Skib og Kor er fra romansk Tid, vistnok af Al (hvidtet). Syddøren er bevaret. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvælvinger, og Taarnet og Vaabenhuset, begge af Munkesten, tilføjedes. Øverst inde i Taarnet, der før har haft en aaben Bue mod Vest som flere af Egnens Kirker, staar med ophøjede Bogstaver: A T K og derunder noget, der ligner I O Y U. Paa Kirkens Nordside findes 7 murede Støttepiller, paa Sydsiden 3. Kirken har Teglgag.

Altertavlen er i Renæssancestil med et nyere Maleri (Jesus med Martha og Maria). En ældre Altertavle (Opstandelsen) er ophængt over Korbuen. Paa Alterstagerne læses:

ANNO 1592 · IVELLE · AFTEN · HAFVER · NIELS
· IACOBSEN · WDI · NYGAARD · SLODTSSKRIF-
VER · PAA · SKANDERBORG · OCH · HANS ·
KIERRE · HVSTRVE / ERLIG · OCH · VELBIR-
DIGE · MARGRETE · CHRISTOFFERS · DAATER
· SKIENCKEDT · DISSE · LIVSSE · STAGER ·
THIL · DOFVER · KIERCKE · GVD · OCH · KIER-
KEN · TIL · ERE.

Herunder findes to Vaabenskjolde, over hvilke staar henholdsvis N · I og M · C · D. I Mandens Skjold ses to Skraabjælker, i Hustruens en Klokke. — Om Niels Jacobsen og Margrethe Christoffersdatter Udsøn se under Nygaard og iøvrigt Saml. til jydsk Hist. og Top. II, 66—67, hvor det bemærkes, at hendes 3 ugifte Døttre er begravede i Kirken.

Paa Alteret staar endvidere 2 syvarmede Lysestager med Indskrift:

Minde fra Ddm. Æreret N. J. Meldgaard og Hustru ¹⁴/₁₂ 1902.

Granitdøbefont med Dyrefigurer osv., ligesom i Adsløv Kirke.

Prædikestol i Renæssancestil med Aarstallene 1643 og 1878, Aarene for dens Tilblivelse og Restaurering.

I Koret Epitafium af Sandsten over Præsterne

Anders Michelsen og Niels Andersen Sveistrup med
2 Hustruer samt Børn. Indskriften lyder:

HER NEDEN LIGER BEHR/AFVEN · S · H :
ANDERS MIC/HELSON · FORDVUM PREST / TIL
DOVR OC VENG SOGNE / SOM DØDE DEN 7 FEB:
ANO / 1596. MEED SIN KIERE HVS/TRV ANNE
THOMIS DATER / SOM DØDE — 16 —

HER HVOS ER OC BEGRAFVEN · S:HER/NIELS
ANDERSON · PREST TIL SAMĒ / KIERCKER ·
SOM DØDE — 16 — / MED SINE KIERE HVSTRVER ·
S: ANNE / LAVERSDATER DØDE 21 IAN: AO
1610 OC / AFLEDE MED HINDE X BØRRN · DI
V HER / S: LAVERS NILSZ STVDENT · I KIØ-
BEN/HAFN BEGRAFVEN · DI FIRE · HER AN-
DERS NIELSZ I VINDIG · DORET · ANNE · OC
· MAREN / NILSDATER · DA LEVINDIS OC S:
KIERST / POVELSDATER SOM DØDE — / 16 —
OC AFLEDE MED HINDE VI BØRN DI / 2 · DA
HER BEGRAFVEN · DI · 4 · LAVERS / NIELSON
· MED 3 SINE · SØSKINDE · DA/LEFVER · GVD
GIFVE DEM ALLE DET / EVIGE LIF OC SALIG-
HED · AMEN ·

SYMBOLVM · D: NICOLAI ANDREÆ · MAT:
2 / . . .

*/II/TΩMA KAKΩΔΕΣ ΟΠΟΥ ΤΕΛΕΟΕΙΕΚΕΙΑΙ'
ΚΥΛΟΧΕΙ[Α?] /Ω/ΚΥΠΙΕΤΑΙ ΑΕΤΟΙ ΤΑΧΕΩΣ
ΣΥΝΑΓΟΝΤΑΙ ΑΟΛΛΕΙΣ.*

Denne mærkelige og tildels forkert skrevne græske
Tekst har den lærde Pastor Ove Chr. Krarup i Butte-
rup med stor Elskværdighed fortolket, saaledes at
den omskrevet med smaa Bogstaver danner følgende
Heksameter:

*πῶμα κακῶδες ὅπου τελεθῆι (?) ἐκείσε κυκλόθεν
ᾠκυπέται ἀετοί ταχέος συνάγονται ἁλλεῖς.*

Indskriften, der synes at være en digterisk Omskriv-

ning af Math. 24,28, oversætter Pastor Krarup i Originalens Versemaal:

Dér, hvor det stinkende Aadsel er lagt (?), did samles trindt om fra hurtigt og tæt sammentrængte de hastigt flyvende Ørne.

Da Hr. Niels Andersen Sveistrup selv er Ophavsmand til Verset, synes det jo at være en aparte Tekst, han har valgt sig.

3 nyere Lysekroner uden Indskrift. Orgel. Paa Pulpituret malede Billeder af Kristus og de 12 Apostle.

Den ældste Klokke var fra Middelalderen. Herpaa skal have staaet: *Venerabilis Abbas Severinus 1512*. Han var Abbed i Øm Kloster, hvortil Kirken hørte¹⁾. Den er siden omstøbt, og Indskriften lyder nu:

SOLI DEO GLORIA · MF · FECIT · IACOB RENDLER · ARH: [o: Aarhus] STÖBT · ANNO · 1507 · / MIN MUND ER WÜD MIN TUNG ER LANG / IEG KALDER FOLCK TIL KIRKEGANG · ANNO · 1747.

Paa Bjelken over Klokken er udskaaret:

NH S Sv ANNO 1814.

I Kirkebogen findes følgende indført om Klokken: »Anno 1747 i October Maaned blef Dover Kierke Kloke omstøbt i Aarhus og i samme Maaned ophængt paa sin forige sted, dens Vægt er 1 Sk 9 c 3 3/4«.

Ved Taarnets Fod er opstillet to store Gravstene. Paa den ene ses meget slidte Billeder af en Mand med Hustru, vistnok fra det 16. Aarhundrede; Indskriften er ganske udsløttet. Paa den anden Sten læses: HER LIGGER B[E]GRAF/VET [ERLIG OC VELACT?] MÅND [RA[SMUS] . . . (Resten udsløttet). Forneden findes to Skjolde, i Mandens et sammenstillet R og H, i Hustruens Kristi Monogram.

Ved Kirkegaardsmuren har staaet Halvdelen af Margrethe Christofferdatter Udsøns Gravsten († 1595). Ved mit sidste Besøg paa Stedet kunde jeg dog ikke finde den.

Ovennævnte Præst, Niels Andersen Sveistrup, meddelte 1623 i en latinsk Indberetning til Dr. Ole Worm

¹⁾ Danske Atl. VI, 196.

følgende Sagn om Oprindelsen til Dover Kirkes Navn. Beretningen har han, som han skriver, fra sin Fader, Hr. Anders Michelsen, Næstformanden i Embedet. Denne havde »efter Rygte« hørt, at Kirken er bleven kaldet saaledes¹⁾, fordi en vis Ridder ved Navn Hjelm paa en Rejse var kommen til det Sted, hvor Kirken nu staar, og dér havde truffet en pløjende Bonde, som havde delt sin Havre med ham, da han var meget sulten. Til Løn for denne Gæstfrihed dræbte Ridderen Bondens syv Fjender. Da dette blev bekendt, paalagde Paven ham som Bod at gaa omkring med en Tiggerpose og samle Almisser ind. For disse Penge byggede Ridder Hjelm Dover Kirke. Det berettes ogsaa, at den berømte Herluf Trolle, medens han var forlenet med Ringkloster, har bortført Hjelms Sværd til Herlufsholm. Paa Sværdet fandtes denne latinske Indskrift i Heksameter: »Hoc nocuos hostes septem necat ense vir unus« (∴: Een Mand har med dette Sværd dræbt syv farlige Fjender).

Et andet Sagn fortæller, at Beboerne i Sognet ikke kunde blive enige om, hvor Kirken skulde ligge. Man fandt da paa om Aftenen at slippe nogle Stude løs, og der, hvor man traf dem den næste Morgen, skulde Kirken bygges. Man fandt da Studene gaaende i Dynd, hvor nu Kirken staar, hvoraf Navnet (Dover Dynd). En anden Version lyder saaledes: Da man ikke kunde bestemme Kirkens Beliggenhed, siger en gammel Kone, at de skal binde to Kalve sammen og bygge Kirken, hvor Kalvene næste Dag fandtes. Man fandt dem da paa den vilde Hede ved »Dawer-

dagstid(1)«²⁾.

¹⁾ I Indberetningen (trykt i Danske Saml. 2. R. VI, 155—56) kaldes Kirken hele Tiden Voer Kirke, og i Registret til Bindet staar der: »Voer (nu Dover) Kirke«. Dette beror imidlertid paa en Fejllæsning, thi i Originalen (nu i Rigsarkivet) staar der Dover med et lidt skødesløst skrevet D. Navnet Voer vilde heller ikke have givet nogen Mening i Sammenhængen (∴: Dover = Davre).

²⁾ D. F. S. 2159.

Sognepræster til Dover og Venge.

(Venge blev 1914 udskilt som selvstændigt Sognekald).

(1380—99).? Palno Jensen, Præst, udstedte 1380 et latinsk Skødebrev paa hvad Rettighed, der tilfaldt ham efter Inger, Niels Gødsens Hustru, i Haarby Mark, og 1399 et Gavebrev paa al sin Jord paa samme Mark¹⁾.

Da Hr. Palno synes at være nær knyttet til Egnen, kan han maaske have været Præst i Dover eller Venge.

(1573—84). Anders Michelsen nævnes 1573, da han beklagede sig over, at der gjordes ham Hinder paa Renten af hans Annekspræstegaard i Venge, hvorfor Claus Glambech, Lensmand paa Skanderborg Slot, fik Ordre fra Kongen om at skaffe ham hans Ret²⁾. ^{17/6} 1584 var han blandt andre Præster fra Herredet tilstede i Hørning Kirke i Anledning af Kongehydningen³⁾.

1616. Jens Jensen. ^{3/11} 16 fik Mag. Hans Staffensen kgl. Mis-sive om at indtage Sognepræst til »Svexstrup« Sogn Hr. Jens Jensens Søn i Sorø Skole⁴⁾.

16 . .—(23). Niels Andersen Sveistrup, † senest 1631. En Søn af ham er den »Andreas Nicolai Sueistrup«, der 1617 blev indskrevet ved Kommunitetet og siden blev Præst i Vinding (se iøvrigt under Dover Kirke).

1631—54. Michel Rasmussen. Hans Kaldsbrev blev udstedt i Sveistrup ^{30/1} 1631 af 8 Kaldsmænd, hvoraf de 4 var fra »Hoffuidt« (Dover) og de 4 fra Venge Sogn; hvilke 8 Mænd efter Fuldmagt af Menigheden i Dover—Venge i Stedet for Hr. Niels Andersen (»hvis Siæll Gud haffuer i de leffuende Lande«) udvalgte Hr. Michel Rasmussen, efter at de havde hørt hans Prædiken ^{30/1} i Provstens, Mester Jørgen Pedersens Nærværelse i alle Kirker (i Herredet?!) og tilsidst i Hovedsognet — »dog huis hand kiendis duelig oc dyctig der till aff voris elskelige Biscop«⁵⁾.

^{6/12} 1654 paategnede Hr. Michel i Skanderborg dette Brev, at saasom han af Køds og Blods Skrøbelighed i hans Ægteskab havde forset sig mod det 6. Bud med Anna Michelsdatter, f. i Skanderborg, medens hun var i hans Tjeneste, saa vedgik han nu sin Skyld, bad Bispnen, Rigens Marsk, hans verdslige Øvrighed om Forladelse og Tilgivelse og bad om at maatte forskaanes for Proces samt lagde sit Kaldsbrev frivillig i Bispens Hænder »och mit Kald affslaær, som dog er forbrudt«⁶⁾.

1654—80. Peder Fabiansen Bredal. Han skriver: »Jeg Uværdig, Som blef Kaldet A. 1654 Dnica 4. Adventus, effter

¹⁾ E. d. A. I. 232.

²⁾ Rørdam: Danske Kirkelove II, 217.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 207.

⁴⁾ K. B.

⁵⁾ Se Hübertz: Aktstykker II, 59.

⁶⁾ Sst.

att Jeg tilforn hafde verit Med Tiener i det H. H. [o: højhellige] Embede till Kierte Kiercke i Bag Herridt i Fyen paa et aars tjd¹⁾. 1661 var han Medunderskriver paa Enevolds-Arve-regeringsakten²⁾.

1680—88. Niels Pedersen Bredal.

1689—92. Iver Johan Pedersen Bredal. G. m. Karen eller Maren Nielsdatter, f. i Assens paa Fyn c. 1631, begr. i Dover Sogn ¹¹/₃ 1709.

1692—1730. Jacob Jensen Müller (S. af Købmand i Aarhus Jens Jacobsen M. og Anne Chris'end. Spliid). Han har skrevet nogle teologiske Afhandlinger samt oversat Bøger i samme Videnskab, mest fra engelsk. Blandt hans egne Produkter er »Prædikener over St. Jacobi almindelige Epistel, som udi otte Aar til Maanedes Bededags Prædikenerne er holdene for Dover og Wenge Meenighed«. Af disse Skrifter er kun trykt: [W. Cowper:] Een Uges Samtale eller Conference imellem een catholisk Christen og een romerske Catholick, angaaende nogle Forskiæl udi deres Religioner.« Kbh. 1722. Dette Skrift har Müller oversat og forsynet med en Fortale. Bogen dedicerede han til Jægermester de la Roche Gallichon, der, som vi før har hørt, gik over til den evangeliske Lære.

Hr. Jacob Müllers Indførsler i Kirkebogen er ofte ejendommelige, f. Eks. naar han ved en Rytter Søren Berthelsens Død 1705 skriver: »morte inopinata occubuit, a tali mortis genere libera nos Domine!« (Han omkom ved en uformodet Død, fra en saadan Dødsmaade befri os, o Herre!) Eller da en Husmand af Boes, Peder Madsen, døde i November 1717: »han blef udj et turbulent Vejrilig til døde ihielslagen af et Træ som blæste ned paa ham i Boos Skov«.

G. m. Karen Nielsdatter Friis, en Præstedatter fra Skorup, f. c. 1631, begr. ¹¹/₃ 1709. En Datter, Mette Haarboe, blev begr. ³/₄ 1705; en anden Datter, Cathrine, blev gift med Sogne-
degn i Venge, Laurids Schmidt.

1730—41. Niels Friis Jacobsen Müller, g. m. . . . .
Terkilsdatter Nissen.

1741—45. Niels Christensen Holst, kaldet ²⁴/₆ 41. »Havde været Sognepræst paa Thunøe, men som Indkomsterne der ere ganske ringe og han ey kunde komme til rette med Beboerne, forlod han Kaldet, og blev antaget til Interims Præst til Laurberg og Leerberg, indtil Processen kom til Ende imellem Patronerne, Hvem der skulde kalde. Her til blev han kaldet paa den Maade, at betale aarlig 100 Sld: til Sogne Præsten i Rye. Han døde i Januar 1746³⁾».

Biskop Niels Hygum giver ham 1743 dette lidt snørklede og uklare Skudsmaal: »Sognepræsten Niels Holst prædikede samme Dag [¹⁰/₆ 43] over 1. Pet. 2.2. heel opbyggelig og grun-

¹⁾ Hjelmslev Herredsbog 1687, Landsarkivet i Vib.

²⁾ Suhms nye Saml. I, 266.

³⁾ Lachmanns Manusk., Horsens Statsskoles Bibl. — Holst opgives i Kirkebogen at være begr. ²⁹/₁₂ 1745, 45 Aar gl.

dig, thi hand virkelig er en god Mand, der ved ald sin eenfoldighed besidder et stort dyb af aandelig Viisdom og forstand, ved ald sin fattigdom (!) i Aanden er særdeles aanderig, og af dem, der kand gjøre mange rige, saa at endog verden kand kiende, at hand, om ellers nogen, er en exemplarisk Lærere, men hans legemlig heibred er ved hans langvarige forblivende paa det lidet land Tunøe, formedelst den skarpe Luft, usunde Vand, Kuld og allehonde mangel næsten fordervet og tilsat. J den korte tid og ikke fuldt et Aar hand hafde været her paa stedet, hafde han allerede gjort god frugt, og kand ventes meere, om Gud sparer ham Livet, thi ungdommen svarede til deels forstandig«¹⁾).

G. m. Anna Maria Nielsdatter Ursin.

1746—70. Frederik Georg Samuelsen Beaufin. Var først Skibspræst. Han spiller en betydelig Rolle i Edv. Egebergs Roman »En Præsteskæbne«.

1770—1808. Jes Fæster, g. i Aarhus $\frac{1}{2}$ 1771 m. Charlotte Sophie Pischard. Børn: Friderich, f. 1773, begr. $\frac{25}{8}$ 79; Lovise Charlotte, f. 1774, begr. $\frac{14}{3}$ 88; Friderica; Elizabeth; Hans; Margaretha.

1809—18. Johan Henrik Petersén, g. ¹⁾m. Caroline Frederikke Dorthea Sadolin, ²⁾ Maren Meier, f. $\frac{18}{8}$ 1774, † 1839 (D. af Verner M., Sognepræst i Skjolde, og Christine Elisabeth Saaby).

1819—50. Christian Nicolai Pingel. Ombyggede Præstegaarden 1820—23. G. m. Anna Maria Ponsaing. Børn: Johan Christian; Anne Johanne Dorthea; Nicoline Marie; Georgia Juliane Caroline; Kirstine Sophie Marie Josephine.

1851—61. Herman Peter Gudme Bruun, g. m. Lucie Charlotte Andresen, † $\frac{1}{2}$ 1890. Hun stiftede 1867 et Legat paa 500 Rdl. til de trængende.

1861—73. Nicolai Frederik Severin Michelsen, g. m. Anine Augusta Gottlieb. Deres Børn stiftede 1890 et Legat til Vedligeholdelse af Forældrenes Gravsteder paa Dover Kirkegaard. Datter: Elisabeth, g. $\frac{22}{4}$ 1880 m. Henrik Henning Ring, Bankkontorchef i København.

1873—79. Jes Mygdal, g. ¹⁾m. Charlotte Thorkilsen, ²⁾Anna Birgitte Christiane Jensen.

1879—98. Anders Jensen, g. m. Julie Aline Ludovika Iversen. — Om ham skriver Forfatteren Palle Rosenkrantz: »Pastor Jensen var en højst mærkelig Mand, sandt at sige mere hjemme i sine Stalde og paa Kvægmarkederne i Skanderborg end i Kirke og Skole. Han havde Ord for at tage en høj Snaps, men han forstod sig ypperligt paa Svin og Kreaturer . . . . . I mange Aar maatte Sognet drages med Pastor Jensen, til han endelig blev forsæt til et øde Hedekald, hvor han helt forsumpede . . . . Det blev Pastor Jensen, der holdt Ligtalen over Onkel Gottlob [Rosenkrantz til Sophien-dal], da han i 1884 lukkede sine Øjne. Jeg husker hans Ord

¹⁾ Indsendte Visitats-Beretninger fra Biskopperne 1738—91.

i hans forunderlige snørklede Ligtale: »Venner, naar vi nu vandre rundt mellem »Gravenstenerne«, saa vil vi sige, her hviler et Menneske, en Mand, en Adelsmand, en Baron, en Kammerherre, Geheimeraad og Storkors af Dannebrog, i Sandhed en ædel Aand«.

Af denne pudsige Omskrivning af Paludan-Müllers Ord i Adam Homo, vilde min gamle Onkel selv have smilet, om han havde hørt den. Pudsigt virkede det ogsaa, naar Pastor Jensen under Gudstjenesten talte fransk med udpræget jydsk Akcent. Jeg husker den Vending: »Suiwant ce poing de vu ordinære«, der sikkert har været af betydelig opbyggende Værdi for Bonden i Dover, Venge, Jaungyde og Hemstok.⁽¹⁾ 1898—1931. Victor Emanuel Rechenдорff, tog Afsked 1931 og bor nu i Birkerød. G. m. Sophie Caroline Andersen. 1931—. Harald Claudius Theodor Meincke, g. ¹)m. Carry Gudrun Mencke, ²)Helene Catharina Albers.

Sognedegne til Dover og Venge.

(Disse boede i Venge).

16 . . Just Jensen, g. m. Helvig Laborisdatter, der endnu levede 1698.

1677—98. Christen Jensen Gielov, f. c. 1621, kaldet ²²/₁ 77.

Det er ham, hvormed der 1687 skrives: »Degnen, som er Substitut, haver et lidet jordløst Hus og Degnebolig i Veng, nyder af fornævnte Sogn ikke som hans Formand, eftersom en Del af Sognefolkene er forarmede«⁽²⁾. Begr. i Venge Kirke ⁷/₂ 98.

1698—1708. Peder Poulsen, f. c. 1656. Hans Degnebol blev synet 1698, da det var brøstfældigt⁽³⁾. Begr. ²⁰/₇ 08. G. paa Harlevholm ²⁰/₇ 99 m. Magdalene Nielsd. Fog, f. c. 1672, D. af Provst F. i Storning⁽⁴⁾. Søn: Niels Fog, begr. ²⁶/₆ 1700, 12 Uger gl.

(1710)—32. Gregers Sørensen Rostow, f. c. 1669 (S. af Søren Jensen R., Sognepræst til Feldballe og Nødager, og Maren Jensd.). Betalte 1710 i Ekstraskat af en Paryk 1 Rdl., af en Tjenestepige 2 Mark. Begr. ²⁰/₃ 32. G. m. Formandens Enke, begr. ¹⁰/₅ 31. (1716 var Jens Hansen Degnens Substitut og boede i Svejstrup).

1732—68. Laurids Schmidt, tillige Skoleholder i Venge. »Forestaar [1739] sit Embede i alle Maader forsvarligt og fører et kristeligt Levned. Har Degnebolig«. Levede 1772 som Pensionist. G. i Dover Kirke ²³/₆ 32 m. Cathrine Jacobsd. Müller, døbt ⁹/₄ 02 (D. af Sognepræsten), begr. i Venge ²/₄ 68. Af Børnene kender jeg kun Jacob, der blev Skoleholder i Svejstrup (se nedenfor).

¹) Palle Rosenkrantz: Junkerdrømme, S. 210—11.

²) Hjelmlev Herredsbog 1687.

³) Tingb.

⁴) Aarh. Stifts Aarb. 1921, S. 63.

1768—70. Nicolaj Knap, kaldet ³⁰/₇; 68.
 1770—(1812). Jens Serridslev, »Husmand og Sognedegn«, f. c. 1735, kaldet ²⁸/₅ 70. Han fik aarlig 1 Skp. Rug af hver Halvgaard i Sognene. G. m. Maren Jensdatter, f. c. 1749. Datter: Mette Marie. (1801 var Christen Johnsen Degnens Substitut).

Lærere ved Svejstrup Skole-

- 17 . .—32. Poul Michelsen, beg. ⁷/₅ 32, 39 Aar gl.
 17 . .—43. Michel Gram, begr. ¹⁰/₅ 43, 31 Aar gl.
 (1746—54). Jens Lassen Windelboe. Han er formodentlig den unævnte Skoleholder i Svejstrup, paa hvis Flid, Lydighed og øvrige Forhold Sognepræsten 1743 intet havde at klage¹). G. m. Birthe Sørensdatter, f. c. 1724, begr. ¹⁹/₅ 54. Børn: Margrethe, begr. ⁰/₁₁ 46, 13 Dage gl.; Niels Holst, begr. ¹/₁ 1748, 8 Uger gl.
 17 . .—66. Jens Rasmussen, f. c. 1715, begr. ¹⁰/₅ 66.
 (1773—74). . . . Schiørring. Hustruen omtales som Fadder 1773. Hun var formodentlig den 78-aarige Skoleholderske Johanne Jensdatter, der 1787 »lever af hendes Børns Godhed«². Søn: Christen, begr. ²⁷/₁₁ 74, 7 Maaneder gl.
 (1787—1801). Niels Jensen, f. c. 1741, g. ¹)m. Maren Andersdatter, f. c. 1732, begr. ¹⁴/₃ 98, ²)m. Anne Jensdatter, f. c. 1755.
 18 . . Niels Ring (maaske = Niels Jensen). Var først Tjener paa Vengegaard, hvis Løjer indsatte ham i Embedet. »Han var så hård, te da han en Gang straffede en tøs, forkede han klæderne op om hende og satte hende med den bare ende op på den gloende kakkellovn en tid, så kjødet var halvt forbrændt, da hun kom ned igjen. Men så blev han for gammel, og børnene drev spot med ham, de stak hans stol fuld af knappenåle«³).
 1818—(50). Søren Sørensen Juul, f. i Virring c. 1786 (Søn af Skoleholder Søren Rasmussen J. og Zidse Sørensd.), først Skoleholder i Firgaarde, var 1834 Enkemand. »Det var en dygtig mand, men stræng, og når han blev gal, så slog han knægtene sammen i en dyng og så trådte han oven på dem med hans læppede træsko, og så råbte han: »I Satans ulveunger!« Men ihvor strigs han var, gjorde de alligevel kunster, det gjorde knægtene«⁴).
 G. ¹) m. N. N., ²)m. Ane Marie Christiane Dyrbye, f. i København c. 1801; var 1834 Husholderske i Svejstrup Skole. Børn: Michael Nicolai, f. ¹⁰/₈ 1841; Christian Nicolai Marius, f. ¹⁴/₃ 44, † ²/₅ 45; Cecilie Marie; Inger Dorthea; Marie Sophie.

¹) Indberetn. af Biskop Hygum.

²) Folketællingslisterne.

³) Evald Tang Kristensen: Det jydsk almueliv, VI, Nr. 639.

⁴) Anf. St.

Lærere ved Firgaarde Skole.

1801. Niels Herlevsen, f. c. 1783, »læser for Børn i Byen«, var 1801 ugift.
- (1813)—18. Søren Sørensen Juul, 1818 forflyttet til Svejstrup (se dér).
- 1818—19. E. Chr. Müller blev $\frac{20}{1}$ entlediget efter eget Ønske, da han ikke kunde eksistere for den ringe Løn, han fik, og derfor søgte Plads som Huslærer.
- (1819—20). Peder Hansen Ulkjær, er »ret duelig til sit Embede, viser Nidkærhed for samme og sædelig Opførsel ude og hjemme«. $\frac{17}{4}$ 20 ansøger han om at faa en fast Skolelod udlagt til Skolen.
- (1821—55). Wilhelm Gyrsting, f. c. 1790 (Søn af Distriktskirurg G. i Skanderborg). Var tidligere Købmand. »Han fører et moralsk, godt Levned« (1821). »Hans Forhold er meget godt — og om end hans Skoles Børn ikke altid gøre den bedste Fremgang, saa viser han dog baade Lyst og Flid«. (1832). $\frac{1}{10}$ 47 konstitueredes Thiesen for ham og $\frac{30}{11}$ 55 N. Madsen.
- G. m. Karen Kaee, f. c. 1781, † senest 1845. Plejedatter: Jacobine Jørgensen.
- 1858—59. Niels Madsen (kaldet »lange Madsen«), f. i Ammitsbøl $\frac{18}{4}$ 1828, dimitt. fra Jelling 55, derefter Andenlærer i Hedensted og Firgaarde, blev $\frac{30}{1}$ 55 Lærer i Eriknaur, $\frac{12}{1}$ 58 i Firgaarde, $\frac{19}{10}$ 59 i Framlev, $\frac{2}{11}$ 64 i Kattrup, Koldt Sogn, tog Afsked $\frac{1}{1}$ 93, † i Odder $\frac{13}{8}$ 1914. Virkede meget for Fjerkræavl. — G. $\frac{1}{9}$ 1863 m. Kirsten Pedersen, f. i Stjær $\frac{1}{8}$ 42, † i Odder $\frac{27}{10}$ 1910.
- 1859—c. 79. Mads Christian Madsen, f. i Thorsted, Vejle Amt, c. 1833. »Flittig, duelig og meget sædelig« (1870). Rejste til Kalifornien.
- 1879—88. Hans Hansen Dall, en Sønderjyde fra Jels Sogn, senere Lærer i Sondrup.
- 1888—1926. Johannes Madsen Ørnsberg, f. $\frac{24}{8}$ 1861 (S. af Sognefoged M. Rasmussen i Skjoldlev), dimitt. fra Blaa-gaard 1886, kaldet $\frac{9}{8}$ 88. Er Forfatter til en Del Fortællinger, særlig i jydsk Dialekt. † $\frac{3}{8}$ 1930.
- 1926—. Jens Anker Kristensen Hillgaard, g. m. Ulla Anna Britta Schrøder.

Lærere ved Bjestrup Skole.

- (1866)—72. Jens Aller Clementsen Kirkegaard, f. i Gellerup Sogn 1826, udvandrede i Efteraaret 1872. G. m. Dorthe Madsdatter, f. sst. 1828. Børn: Ellen Masserine (!) og Birgine Clemine.
- 1873—93. Anders Jensen Meldgaard, f. i Hvinningdal $\frac{23}{1}$ 1844, var i sin Barndom Faarehyrde, senere kom han paa Blaa-gaard Seminarium, hvorfra han blev dimitteret. I København blev han paavirket af Grundtvig, og som Lærer (en Tid i Emborg) fik han stor Indflydelse paa Egnens Kultur

og Aandsliv. Han fik oprettet baade Læse-, Skytte- og Sangforening og forberedte Jordbunden for en Højskole. Under Pseudonymet »Sigurd Lind« har Meldgaard skrevet en Række historiske Romaner, af hvilke bl. a. »Ved Mossø. En Fortælling fra Klostertiden« (1882) og »Krumstav og Kongespir« (1884) vidner om hans dybe Interesse for Egnens historiske Minder. Han døde som Dbm. i Bjestrup Skole $\frac{9}{12}$ 1893.

G. m. Nielsine Marie Munch, f. $\frac{16}{10}$ 1844, † $\frac{20}{11}$ 1923, der 1902 skænkede to Lysestager til Dover Kirke. Ingen Børn, men en Plejedatter, der blev gift med Lærer Lassen i Hylke. 1894—1912. Peter Emil Sørensen, f. i Lyngby i Djursland $\frac{9}{7}$ 1870 (Faderen Murer), dimitt. fra Silkeborg 1888, Lærer i Gram 1891, fra 1912 i Stilling. G. 1901 m. Nielsine Marie Pedersen af Illerup. 1912—. Aage Christensen Damgaard, g. $\frac{1}{m}$. Bergthora Bitsch Lauritzen, $\frac{2}{A}$ Amalie Aagesen.

Lærere ved Boes Skole.

- 1834 var Niels Jørgensen, f. 1813, Vinterlærer i Boes.
 1860. Peter Brostrup Nicolaisen, f. i Linåa 1797, var konstitueret 1860. Han var vistnok den ueksaminerede »Per Kusk«, der havde dette Tilnavn, fordi han havde været Herskabskusk. G. m. Ane Katrine Jensen, f. i Ousted Sogn 1794.
 1866—99. Niels Jensen, f. i Dons $\frac{13}{12}$ 1831, † i Ry Stationsby $\frac{5}{8}$ 1919. G. m. Marie Dorthea Møller, f. i Kolding $\frac{3}{8}$ 1830, † i Ry Stby. $\frac{20}{7}$ 1901. Datter: Mathilde, f. $\frac{2}{8}$ 1856, † i Ry Stby. $\frac{23}{3}$ 1929.
 1899—1907. Peder Christian Sørensen, f. paa Oldrup Mark, Hundslund Sogn, $\frac{1}{8}$ 1875, kom til Vrigsted Højskole og blev dimitt. fra Silkeborg 1897, var derefter Vinterlærer i Gylling, indtil han $\frac{21}{8}$ 99 blev kaldet til Boes. Er nu Lærer i Ellested paa Fyn.
 1907—13. Søren Jørgensen Gravengaard, f. i Trebjerre, Hvirring Sogn, $\frac{20}{8}$ 1877, dimitt. fra Gedved 1900, Vinterlærer i Østergaard, derefter Andenlærer i Ramme og Hedensted og Enelærer i Nørskov, kaldet til Boes $\frac{11}{8}$ 1907, til Funder By-skole $\frac{1}{4}$ 13.
 1913—16. Aage Boesen, f. i Høgsholt Skole, Hover Sogn, $\frac{5}{8}$ 1885, var først Snedker, kom saa paa Skaarup Seminarium, hvorfra dimitt. 1910. Var derefter Lærer ved Opdragelsesanstalten Gelsted Skolehjem, siden ved Holsted Efterskole. Kaldet til Boes $\frac{1}{8}$ 13, til Brendeskov ved Svendborg $\frac{1}{8}$ 16.
 1916—. Johannes Olsen, g. m. Anna Krogh.

Andre Personalia i Dover Sogn :

Ane Kirstine Adsløv, Jordemoder i Svejstrup 1834; Niels Buch, Gaardbruger i Illerup 1834 (g. m. Mette Poder); Ane Cathrine Lisbet Jochumsdatter Denche, Enke efter Jens Andersen, † i Alken 1769; Ernst Ludvig Denche, Gaardmand i Alken, † 1763;

Løjtn. Ehemanns Frue af Sim Magdalene Greven, † 1696; Karen Ingerslev, Tjenestepige i Svejstrup Præstegaard 1834 (flere af samme Navn i Svejstrup); Hans Fæster, Raadmand (Præstens Fader), begr. i Dover Sogn ¹¹/₆ 1777, 72 Aar; Sophie Fæster (Præstens Søster) i Svejstrup Præstegd. 1801; Jørgen Gall i Illerup 1581; Christoffer Gavter (?) i Sim c. 1660; Johan Otto Hack, Kyrassér, f. i Frankfurt a. M., † i Illerup 1710; Anders Herluf, Husmand i Firgaarde, † 1807; Herman Michelsen Hertz's Datter, † 1705; Maren Hollands af Firgaarde, † 1760; Rasmus Kald i Svejstrup 1786; Christiana Knoff, Husjomfru i Svejstrup Prgd. 1801; Jens Pedersen Lang af Illerup 1702; Cathrina Langdal, † 1717, 65 Aar gl.; Peder Pedersen Lemming, Dyr læge i Firgaarde 1811; Søren Litmo af Illerup 1785; Jens Madsen, »Sloz-fogit«, boede i Boes 1581; Jacob Nagel i Firgaarde 1717; Mads Rali i Sim 1581; Johan Wilhelm Baron v. Rehbinder, Major ved Landeværnet, † i Dover Sogn ³/₇ 1810, var samme Aar kommen fra Aldrup Mølle; Christian Reinard, Rytter i Boes, »Antea Calvinianus«, † 1694; Christian Roose, Rytter sammesteds, † 1699; Friderich Serritzlev, Saddelmager sst. 1801, g. m. Ingeborg Bagge; Søren Sinding i Illerup 1801; Anders Stadz, † 1795, »udentvivl en Russer af Fødsel, der i mange Aar med Betlerie har faaet sin Føde her i Sognet, som alle med en god Villie har givet ham; Klæder behøvede hand ikke, da hand nesten gik nøgen« (Kirkebogen); Jørgen Storch i Bjestrup, † 1742; Hans Christian Terschov, Husmand i Sim 1808; Lauritz Trolle af Illerup 1780; Jacob Weinhoff af Firgaarde 1701; Erik Nielsen Winther af Svejstrup, † 1748.

Helvede i Fulden

samt

Kommentar til Præsteindberetningen fra Beder 1623.

Af AUGUST F. SCHMIDT.

Aar 1622 udgik der Kongebrev til samtlige Biskopper i Danmark og Norge om at opsøge og antegne alle Slags Antikviteter og Dokumenter, som forefandtes i deres Stifter, og inden førstkommende Paaske indsende Optegnelserne til Kancelliet i København. Det indsamlede Stof skulde anvendes i et stort topografisk og runologisk Værk af Dr. Ole Worm.

Med Kongebrevet i Haanden tilkendegav Biskopperne Ordren fra Kansleren til Provsterne; disse lod den gaa videre til Præsterne, der hver for sig udspurgte Sogneboerne, og i Løbet af de nærmest følgende Aar begyndte det ad denne Vej indkomne Materiale gennem Stiftsovrigheden at indgaa til Kancelliet for derfra at overgives Ole Worm til Afbenyttelse. Disse Indberetninger er den Dag i Dag ikke alene af Interesse for Lokalhistorikere og Stednavneforskere, ogsaa for Studiet af Folkedigtningen, som den har faaet sit Udtryk især gennem stedlige Sagn og Trosforestillinger, kan de være af Betydning, hvad Indberetningen fra Beder Sogn i Ning Herred ved Præsten, Hr. Lauritz Jensen (Præst i Beder 1617—1643) er et godt Bevis paa. Pastor Jensens Optegnelse er indsendt 1623 til Biskop Jens Gødesen i Aarhus. Den er udgivet sammen med de øvrige Indberetninger fra Aarhus Stift af Dr. Oluf Nielsen i Danske Samlinger, 2. Række, VI Bd. (1877—79), S. 154, og den er af følgende Indhold:

»Er det mig forberett aff gamle dennemend her vdi Bedder sognen, att dett hende sig att en vng karl ved naffn Søffren Mortensøn komb uforvarendis fra en by, som kaldis Fløystrup, thill en by j hvilken hand j bode, ved naffn Lil Fullen¹⁾, daa ved samme by møtte hannom en troid, huilken der trengte sig ind paa hannom att vilde giøre hannom ontt, daa vddrog forskrefne Søffren Mortensøn sitt suerd och hug hannom thill døde, och steden, paa huilken hand ihiel slog hannom, kaldte di Helffuede, som dett end nu paa denne dag heder. — Er dett vitterligt, at vdi Her Thørkels thid²⁾ i Bedder prestegaard der er funden, der en mand pløyede en tofft liggendis vden samme prestegardt, som kaldis Gaasvrøgel, i jorden tho grydder, en rød, den anden sortt, huilke der stod mellom fire slette stene, i huilke grydder, der fantis døde mendz been forbrent thill aske.

Er dett och gamle folck fast vitterligt, att de fornembste mend i Bedder sognen er dragen thill Rye att vilde kiøbe dennom sanct Lauritz, daa fordi att di haffde eki noch att giffue for hannom, kunde di eki hannom bekomme, men der di nu komb hiemb igien, er forskrefne sanct Lauritz funden stadendis mitt paa Bedder altere.«

Af det anførte faar vi et ret levende Indtryk af, hvad det var, der i 1623 fortrinsvis optog de Beder Sognefolk — og vel ogsaa deres Præst — naar Talen var om stedlige historiske Begivenheder og jagttagelsesværdige Ting fra gamle Dage. En Beretning som den ovenstaaende har i Virkeligheden sin største Værdi som et folkepsykologisk Dokument, og det faar vi saa trøste os ved, samtidig med at vi søger at glemme, at den gamle Bederpræst kunde have meddelt Eftertiden Oplysninger af langt større Værdi end de tre Detailler (Troldekampen, Oldtidsfundet, Helgenlegenden), som vi nu formedelst hans Pen er i Besiddelse af.

1. Stednavnet Helvede, der nævnes i 1623 som Handlingspladsen for den unge Karl Søren Mortensens

1) Fra 1360 haves Formen Litlæfullen.

2) Terkil Andersen, Præst i Beder 1582—1617.

Troldedrab, er velkendt endnu i Landsbyen Fulden i Beder Sogn. Navnet udtales nu Hellede [hælədə]¹⁾ eller Hellet og er Betegnelse paa en ret mærkelig Lokalitet i den østlige Side af Fulden By, Syd for Vejen mod Øst. Ved Indgangen til Hellede ligger en Del store Sten i Græsset i en Slags Hulning, der antagelig er fremkommet ved Lergravning²⁾. Lidt længere inde i Marken ses to ret stejle Skraaninger med et lille Vandløb imellem. Hvor Pladsen mellem Skraaningerne bliver bredere, er lidt Overrislingseng og anden blød Jordbund. Ved Vandløbet et opført et Vandværk, der forsyner Fulden med Vand.

Hellede betyder her ikke Helvede, som Præsten i 1623 mente, hvilket er let at forstaa, da Drabet af en Trolde jo ikke vel kunde have fundet Sted paa en bedre Plads end een, der var benævnt Helvede.

Det er helt sikkert Betydningen Skraaning (jfr. hælde, Hald), der indgaar i Stednavnet. De topografiske Forhold bekræfter en saadan Tolkning.

Af Præsteindberetningen erfares det, at Hellede-Navnet ved Fulden er flere Aarhundreder gammelt. Det havde maaske en anelig Alder i 1622. Vi lærer heraf, at »smaa« Stednavne (Naturnavne) godt kan være meget gamle. En omtrentlig Angivelse af vort Navn Hellede's Alder er dog ikke mulig.

Det er ret morsomt at læse Sagnet om Søren Mortensen, der undlivede den paagaende Trolde ved Fulden. I sit Indhold kan det forresten ogsaa godt siges at have en vis Værdi, da der fra dansk Omraade kun findes faa Sagnoptegnelser om Trolde, der bliver dræbte. Søren Mortensen har sikkert gennem lange Tider været en Folkehelt i Fulden og Fløjstrup og omliggende Byer. Det maa endvidere erindres, at

¹⁾ Gamle Former findes ikke i Stednavneudvalgets Samlinger (meddelt af Gunnar Knudsen).

²⁾ Fulden har nemlig haft fælles Lergrav et Par Steder i Byen. bl. a. hvor der nu er et smukt offentligt Anlæg ved Vejkrydset udfor Købmand R. K. Rasmussens Ejendom. Anlægget er fælles Gadejord; her var forhen Oldermanspladsen — ved Siden af Lergraven. R. K. Rasmussen er nu Byens Oldemand. Lokaliteterne beset ²/₇ 1933.

det ikke er uden Betydning at have et Folkesagn, som det omhandlede, optegnet fra levende Tradition fra saa gammel en Tid som 1623; thi da troede sikkert alle Mennesker paa Troldenes virkelige Eksistens. Hertil kommer, at Optegnelserne fra Fulden er et af vore ældste optegnede Folkesagn af den Art, og alene dette Forhold turde vel være nok til at begrunde Omtalen af Sagnet her.

Til Helvede ved Fulden er et i sin Tid vist især i Mallingegnen kendt Skattegravningssagn antagelig henlagt. Personerne i dette Sagn er velkendte Folk, idet de er af Øvle-Slægten fra Malling, hvor Slægten ejede Gaarden Matr. Nr. 14, nu tilhørende Øvle Christiansen. Gaarden blev i 1908 flyttet ud paa Marken. Landinspektør A. Eriksen, Odder, har udførlig gjort Rede for Slægtens Historie i sin Bog: »Øvle-Slægten og dens Hjem« (1917¹). Foruden i A. Eriksens Værk er Øvle-Slægten ofte omtalt i den folkelige Forfatter Rasmus Badens Bøger, der var Feuilletoner i »Aarhus Amtstidende« i 1890'erne, navnlig i »Junkeren«, en historisk Fortælling, der offentliggjordes i nævnte Blad i Tiden 28. Dec. 1900—21. Februar 1901. Den handlingsrige Roman foregaar i Aarhuseggen, især omkring Malling, ved Aar 1730.

Aartallene, der i det følgende ledsager Sagnoptegnelsen, er hentede fra Landinspektør Eriksens Arbejde.

Sagnet fortæller om, hvorledes Øvle Eskesen (Ejer af Øvlegaarden 1765—1783) paa sin tyveaarige Fødselsdag vilde se til sin Bedstefaders Grav paa Malling Kirkegaard; han var i Daaben opkaldt efter ham²). Idet Øvle drejede om et Hjørne af Kirken, kom en lille rød Hest imod ham. Da fór det som et Lyn igennem hans Tanker: »Det er Helhesten!« Haarene rejste sig paa hans Hoved af Skræk. Han kom dog

¹) Det er sikkert fra sit Ophold i Randlev Præstegaard, at Steen Blicher er blevet kendt med Øvle-Navnet, som han jo benytter i sin Vise i »E Bindstouw«: »Øvli han wa sæ saa løste en Swenh«. Øvli, Øvle var et ret udbredt Personnavn i Egnen Syd for Aarhus.

²) Se Eriksen, S. 9.

snart paa andre Tanker, da han saa, at Hesten havde fire Ben at gaa paa¹⁾. Der vedblev stadig at være noget uforklarligt ved Dyret, og Øvle mente til sin store Forundring at høre en Stemme sige: »Sæt dig op at ride!« Han fulgte Opfordringen, sprang op paa Hesten, og nu gik det i susende Galop ned ad Landevejen, ind paa en Sidevej og tilsidst gennem Fulden og ud paa denne Bys Mark. Her findes et meget mærkeligt Landskab. Det er meget bakket, og paa Højderne findes stejle Skrænter med trappeformede Afsatser. Her standsede Hesten paa en Mark, der lige til vore Dage (o. 1883) har været Fæstegaard under Baroniet Wilhelmsborg. Paa en meget stejl Skrænt lagde Dyret sig ved en af de mange store Sten, som der stak frem af Jorden. Atter hørte Øvle den mærkelige Røst tale og sige Ordene: »Her i Jorden ligger dine Fædres Skat; grav efter den!« Øvle tog nu et Par Pinde, som han lagte over Kors paa Stenen, og da Hesten i det samme rejste sig, satte han sig igen paa dens Ryg; saa gik det samme Vej tilbage i susende Fart. Næste Dag fortalte Sønnen sit Eventyr til Faderen Eske Øvlesen (Ejer af Gaarden 1732—1765), og allerede om Aftenen vandrede de to Mænd med hver sin Spade til det betegnede Sted. Ankommet til Skrænten hørte de Puslen og Mumlen fra de underjordiske, der var bange for at miste Skatten. Paa Stenen laa ganske rigtigt de to Pinde som et Kors; uden at mæle et Ord begyndte Mændene Gravingen. En halv Time efter stødte de paa en stor jernbeslaet Kiste med forsvarlige Haandtag paa Enderne. Da Jorden var gravet helt bort fra Kisten, hvor Guld og Sølv kunde høres rasle, tog Skattegraverne hver i sit Haandtag; men i det samme kom Faderen til at glide med den ene Fod. Sønnen blev forskrækket og hvi-skede: »Fald it Far!« I det samme forsvandt Kisten, og al videre Eftersøgning efter den forblev forgæves. — Tiden gik uden at den mislykkede Skattegravning blev synderlig omtalt. Den gamle Eske Øvlesen gik

¹⁾ Helhesten har som bekendt kun tre Ben »faa de te han haer ikke flier«.

til sine Fædre. Hans Søn Øvle fik i sit Ægteskab en Søn, der kom til at hedde Eske Øvlesen (Ejer af Slægtsgaarden 1803—1847). Han havde vel en Gang hørt om sin Faders Ungdomsoplevelse med Hesten og den skjulte Skat. Men hele Historien var ellers ved at gaa i Glemmebogen. Da skete det en Gang, Eske havde været noget borte fra Hjemmet i et Ærinde for Faderen. Det blev et øsende Regnvejr. Vejen, han skulde gaa, var efter den Tids Skik og Brug lavest i Midten, for at der kunde være nogenlunde tørt i Siderne for de gaende. Heste og Vogne kunde nok taale Vandet. Paa Hjemvejen skyndte Eske sig alt, hvad han kunde. Da blev han med et opmærksom paa en lille rød Hest, der kom løbende imod ham midt hen ad Vejen i den stærke Vandstrøm, der naaede den midt op paa Benene. Idet Hesten standse ved Siden af Eske, kom han straks til at tænke paa Skatten, og hvor uhyggelig end Hesten var, sprang han dog op paa dens Ryg. Det gik nu i flyvende Fart til den bekendte Skrænt — efter at han af den hemmelige Røst havde faaet at vide, under hvilken Sten, Skatten laa — tog et Stykke Kridt, han havde i sin Lomme, og med dette tegnede en rund Kredse paa Stenen. Under Rideturen hjem var det blevet Tørvejr . . . Da Eske næste Dag sammen med en af Gaardens Karle kom ud til Skrænten, var alle Stenene paa Marken mærket nøjagtig paa samme Maade som Eske havde mærket Stenen, der laa over Skatten. De løb rundt for dog om muligt at finde den rette Sten. Snart syntes Eske, det var denne og snart en anden Sten. De gravede ogsaa forgæves flere Steder. De underjordiske havde narret Eske ved at tegne Kredse paa alle Markens Sten. Korset, som Faderen i sin Tid lavede, havde de derimod hverken turde røre eller eftergøre.

Da Gravning efter Skatte forhen sikkert var temmelig almindelig — man mente jo, der var Skatte af Guld og Sølv i hver Oldtidshøj —, kan der vel være nogen Grund til at tro, at Medlemmer af Øvle-Slægten ved en eller anden Lejlighed har gravet efter en Skat, siden Sagnet da ogsaa saa nøje er knyttet til

Folk af Familien, og dette særlige Arbejde er saa blevet erindret — dog ikke af Øvle Kristiansen, f. 1858, Ejer af Slægtsgaarden — og ved sin Vandring fra Mund til Mund er det blevet forsynet med forskellige Særtræk, hentede fra det øvrige omfattende og tit udpyntede Sagnstof, som verserede iblandt Almuen til op imod vor Tid om Gravning efter Skatte¹⁾.

Da al Skattegravning skulde finde Sted under absolut Tavshed, er det i Overensstemmelse med almindelig Folketro, naar Eske og Øvle intet fik ud af deres Gravning, efter at den ene af dem havde talt²⁾. Bjergfolkene var ifølge Folketroen i Stand til at udføre mange forskellige Handlinger, naar det gjaldt om at værne deres Skatte, især kunde de ved Koglerier hindre Folk i at hæve deres kostbare Kister³⁾; derfor var det ej heller svært for dem at skrive Rundkredse paa Stenene, saa Eske ikke kunde finde den rigtige Sten. Skattegravningsmotiverne i vort Sagn er altsaa i Overensstemmelse med det almindelige Sagnstof om Skatte og underjordiske. — Alligevel undrer man sig over, hvorledes et saa udpyntet Sagn som det ovenstaaende har kunnet fremstaa og endda i Tilknytning til en kendt Familie, da Sagnet jo dog i Virkeligheden ikke kan have nogen Realitet bag sig, bortset altsaa fra det nævnte Forhold om en eventuel Deltagelse i en Skattegravning, der ifølge Sagens Natur altid maatte føre til et negativt Resultat.

Trækket om den lille Hest, der kommer løbende og som fører Øvle (og Eske) til Skrænten ved Fulden, er ikke i Overensstemmelse med Folketroen (og -digtningen) om den hjælpende Hest. Hesten, der er Tale om, er den saakaldte Bækhest (eller »Den lange Hest«), som narrer Folk op paa sin Ryg, naar de skal over et Vadested eller et andet lignende vandigt Terræn. Naar Hesten er midt ude i Vandet med sin Byrde, forsvinder den pludselig, og Folkene staar i Vandet. Der findes en hel Række Optegnelser om

¹⁾ Se blot Evald Tang Kristensen: Danske Sagn I.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn I, S. 357 (de gravende maa ej snakke).

³⁾ Smsts. S. 369 ff.

Bækhesten fra forskellige Dele af vort Land, ogsaa fra Aarhusegnen¹⁾. Forudsætningen for Troen paa den i Vandstrømme løbende, tjenstvillige Hest er Hallucinationer, der spiller en saare stor Rolle i Folketroen. Den svenske Forsker C. W. von Sydow har i Vetenskaps-Societetens årsbok (Lund 1922) behandlet Bækhestmotivet videnskabeligt²⁾.

Sagnet om Øvle-Slægten er altsaa en Kombination af to Bestanddele af Folkesagn: 1) et naturmytisk Væsen, Bækhesten, indføres for at forklare, hvorledes Folk fra Malling kom helt ned til Fulden, 2) Troen paa Skatte hos underjordiske og Lysten til at fortælle om, hvorfor disse Skatte ikke blev hævet.

Det er ældgamle Forestillinger af animistisk Art, der danner Grundlaget for Skabelsen af Sagn som det anførte.

Skattegravningssagnet er optegnet c. 1900 af Lærer H. T. Baden, Glumsø, dog i en noget mere litterær Form end ovenfor gengivet, men nøjagtig efter mundtlig Meddelelse af H. Peter Baden, Væver, senere Murer, født o. 1824 i Ajstrup, Malling Sogn. Han var Farbroder til Optegneren og til Pastor R. B. Baden, Hvilested ved Odder, der i Marts 1928 har afskrevet Sagnet til Dansk Folkemindesamling (1906/23: 2118—19).

Naar jeg her har meddelt og gjort Rede for Sagnet om Skattegravning paa en Skrænt ved Fulden, er det, fordi jeg tror, at Stedet for den mislykkede Gravning skal være Helvede i Fuldens Udkant og ikke længere op efter Moesgaards Skovmølle til. Pastor R. B. Baden er af samme Anskuelse. Det mærkelige Sted Helvede har haft let ved at trække Sagn til sig — ogsaa efter 1623. Det har alle ydre Betingelser for at virke som Sagnmagnet og være Udgangspunktet for Sagndannelser; thi det er fortrinsvis en Lokalitets egenartede Overfladeforhold, der — ved at paakalde Opmærksomheden og sætte Folkefantasiens i Bevægelse — bevirker Sagntilknytning.

¹⁾ Se Evald Tang Kristensen: Danske Sagn II, S. 163—176.

²⁾ Se ogsaa Hans Ellekilde i »Gamalt ä Nyt« (et lille bornholmsk Aarshæfte 1931) og Aug. F. Schmidt i »Jyllandsposten« ^{23/6} 1929.

Vi vender nu tilbage til Præsteindberetningen fra 1623 og ser nærmere paa, hvad den iøvrigt fortæller om gamle Forhold i Beder Sogn.

2. Indberetningens 2. Afsnit omtaler Fundet af en rød og en sort Gryde paa Toften Gaasvrøgel ved Beder Præstegaard. Gryderne, hvori fandtes Mænds Ben forbrændt til Aske, var anbragte mellem fire flade Sten.

Det er et Fund fra den yngre Bronzealder (Tiden o. 800 f. Kr.), der er givet Oplysning om i Pastor Jensens Indberetning. I den nævnte Oldtidsperiode var Ligbrænding eneraadende Skik. Asken og de ikke altid helt brændte Knogler blev nedsat i en Lerurne, undertiden i en firkantet Kasse af flade Sten.

Toften, hvorpaa Urnerne blev fremdragne, maa efter Navnet at dømme, have været høj i Midten; thi Marknavnets Efterled -røgel (-vrøgel er maaske en Fejlskrivning) har Betydningen »langstrakt, lav Forhøjning, f. Eks. Resterne af et gammelt Dige«; »den midterste og højeste Del af en Ager«. Denne Betydning maa bero paa Tilknytning til Ordet Ryg, der i Marknavne er almindelig som Betegnelse paa Agrenes høje Kam i Midten, modsat Agerrenen ved Agerens Side. Foreligger f. Eks. i det samsiske Marknavn Lammeryg¹⁾, der vel tør tages som et Parallelnavn til Gaas(vrøgel.

3. Sidste Afsnit af Indberetningen 1623 indeholder den mærkelige Skildring af, hvorleder Beder Sogns fornemste Mænd var draget til Ry for at købe Helgenen St. Laurids (Laurentius), men da de ikke havde nok at give for ham, maatte de tage hjem med uforrettet Sag. Da de kom tilbage til deres Hjemby, stod St. Laurids midt paa Beder Alter. Denne legendariske Fortælling, der jo stammer fra den katolske Tid, kan muligvis have et reelt Forhold til Ophav. St. Laurids var i Middelalderen meget anset i Danmark. Han var ellers en spansk Helgen, der skal

¹⁾ Samsøs Stednavne (1922), X.

være blevet stegt paa en Rist Aar 258, fordi han nægtede at udlevere en Kirkes Skatte. Ellen Jørgensen nævner i sit Værk: »Helgendyrkelse i Danmark« (1909), 143 f. ikke mindre end 67 Kirker i det gamle danske Rige som viede til ham, deriblandt Lunds Domkirke¹⁾. Endvidere bar 13 hellige Kilder hans Navn²⁾. Det kunde derfor nok være af Betydning for en lille Landsbykirke at besidde et Billede (af Træ) af denne hellige Mand. Man har af Indberetningen 1623 vist Lov til at slutte, at derovre i Ry, som i Middelalderen var en betydelig By³⁾, har været et Helgenbillede af St. Laurentius til Salg, og saa har de gode Beder Mænd taget derover for at erhverve sig Billedet. Dette har været dem for dyrt, og uden at have gjort en Handel er de taget hjem igen.

Her er det saa, at Legendens — eller Sagnet — træder til og skaffer en Slags Retfærdighed i Tilværelsen i hvert Fald for Beder Menighed; thi da Folkene kom op i Kirken, stod St. Laurentius midt paa Beder Alter. Bedre kunde den fromme Helgen dog ikke lønne Bederfolkene for deres Interesse: han kom selv til dem og ganske uden Udgifter.

Det lader sig selvsagt ikke opklare, hvorledes St. Laurentii Billede i Virkeligheden er kommet til at staa i Beder Kirke, hvis det — hvad man dog synes at have nogen Grund til at tro — overhovedet passer, at Kirken ved Beder har haft et Billede af den berømte Helgen indenfor sine Vægge. Mindst et Aarhundrede efter Kirkeforbedringen 1536 erindredes Historien om Helgenens ejendommelige Ankomst til Kirken; det er dog sikkert ikke mindst den effektfulde Afslutning paa Ryrejsen, der har bevirket, at denne er blevet husket af Sognets Folk igennem mange Aartier. De gamle Tiders Mennesker begærede Undere og Tegn af deres hellige Mænd. Miraklet fra Beder er da ogsaa kun et enkelt af de mangfoldige uforklarlige Begivenheder, der er os overleveret fra

¹⁾ Ellen Jørgensen omtaler dog ikke St. Laurids' Tilknytning til Beder Kirke.

²⁾ August F. Schmidt: Danmarks Helligkilder (1926), 38.

³⁾ Ry Kirke var viet til St. Søren (Severinus).

Middelalderen om hellige Mænd og Kvinder og deres Undergerninger rundt i de danske Sogne.

Hvilken Helgen Beder Kirke iøvrigt har været viet til, er det ikke lykkedes mig at finde nogen Oplysning om. I det hele taget er der en hel Række Landsbykirker, hvorfra det ikke er muligt at erholde Viden om, hvilke Værnehelgener de paagældende Kirker havde i den katolske Tid.

Realregister

til
Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokoller
1683—93,

udarbejdet paa Grundlag af Skøde- og Panteprotokollerne
og beslægtede Arkivalier.

Af C. J. T. THOMSEN.

(Fortsat).

I det forløbne Aar har jeg gennemgaaet Tingbogen
1686—89 og indføjet Oplysningerne herfra i denne
Del af Registret.

Af indløbne Fejl skal jeg her nævne følgende:

47. Det er ikke Hans v. Lossov, Hans Lange og Tøger Renberg, men deres Hustruer, der var Dr. Mathias Brobergs Arvinger (Børn). Hans v. Lossov, død 1702, var g. Kirstine Marie Broberg, se Pers. T. 1916, S. 47, og Pers. T. 1925, S. 202.

Landsdommer Hans Lange var g. Mette Mariche Broberg, se Pers. T. 1926, S. 197, og Digteren, Justitsraad, Landsdommer Tøger Reenberg, død 1742, var g. Malene Broberg, se Trap, 7. Bind 1926, S. 200.

56. Catrina, læs Catrine.

85. Deres Børn - se 56, læs: de 5 ved Ej.: 56 nævnte Børn.

96. Anne Jensdatters Vegerslevs Sk.br. er dat. $19\frac{1}{2}$ 91, ikke $20\frac{1}{2}$ 91, se 283 og 200.

126. Hr. Jens Olufsen i Hammel overlevede sin Hustru Dorethe Iversdatter, der døde 87, se W.

Nye Forkortelser: f. i. i Sk. & P. Pr. = findes ikke i Skøde- og Panteprotokollerne.

K. K. = Købekontrakt.

K. R. Kæmnerregnskab.

Berg = Frue Kirke i Aarhus, en Vejledning for Besøgende af R. Berg. 1904.

Dam = E. Dam, Aarhus Løveapotek 1596—1896. 1896.

Patr. Sl. 3. S. = Th. Hauch-Fausbøl og H. R. Hiort-Lorenzen, Patriciske Slægter, Tredie Samling, 1915.

Der henvises til Lister over Forkortelser Aarbøger XXVI 1933 S. 160 og til Kortet S. 154, og nye Forkortelser XXVII 1934 S. 25.

Ved Aaen paa den nordre Side.

188. Byens Weyerhuus. — 60 Rdl. — $7\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

189. 6 gammelle Waaninger, tilhører Byen, huor udi boer Byens Betienter. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

87: a. 4 Waaninger. 0 Rdl. 1 Ort 3 β . b. et Stykke Jord mellem 189 a og 190: 0 Rdl. 0 Ort 13 β .

b. Organist ved Sct. Clemens Kirke Johan Fach, Sk. $\frac{2}{6}$ 87, Bl. 145.

K. R. 87: Efter Borgmestere og Raads Befaling ladet det gamle Kremmerhus ved Aaen nedbryde, saa som det ganske var forfalden, og 4 Boder igen ladet opsætte.

190. Johan Fach Organist egen iboende Waaning. 88 Rdl. — 11 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 5 β .

Organist ved Sct. Clemens Kirke Johan Fach, K. K. $\frac{2}{3}$ 80, Sk. $\frac{0}{5}$ 80, T. Bl. 180.

P. dat. $\frac{11}{12}$ 86, l. $\frac{27}{1}$ 87, afl. $\frac{10}{2}$ 1707, Bl. 132. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling.

191. Ingeborg Mag. Laurs Bordings 4re Boeder med lidet Udgang. — $186\frac{2}{3}$ Rdl. — $23\frac{1}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 16 β . — Taxation $\frac{22}{12}$ 70: 294 Rixdlr. — se T. $\frac{83}{86}$, Bl. 22.

I Amtmand over Havreballegaard, Kalø og Stjernholm Amter Jørgen Friis' Kommissionsforretning af $\frac{19}{3}$ 71 e. Borgm. Christen Jensen er heri indlagt Mag. Laurits Bording — se 185 — for 414 Sldlr. og E.: Giertrud Nielsdatter i Resten, se T. $\frac{76}{80}$, Bl. 175, og Pers. T. 1918, S. 165. $\frac{10}{3}$ 87 udstykkes Ej. i a 2 Boder nærmest 190 og b. 2 Boder nærmest 192.

a. (B.) Feldbereder Daniel Nielsen Krej, Sk. $\frac{10}{3}$ 87, Bl. 137.

b. (B.) Feldbereder Christen Andersen, Sk. $\frac{10}{3}$ 87, Bl. 138.

$\frac{3}{6}$ 87 udstykkes b. i b. Boden nærmest a. (3 Fag) og c. Boden nærmest 192. (4 Fag).

c. Feldbereder Peder Jacobsen, Sk. dat. $\frac{3}{5}$ 87, l. $\frac{9}{8}$ 88, Bl. 175. (Maal). $\frac{4}{5}$ 87 udstykkes a. i a. Boden nærmest 190 (5 Fag) og d. Boden nærmest b. (2 Fag).

d. (B.) Feldbereder Christen Andersen Tørslev, Sk. dat. $\frac{4}{6}$ 87, l. $\frac{7}{8}$ 88, Bl. 176. (Maal).

a. P.: $\frac{10}{3}$ 87, Bl. 138, afl. $\frac{23}{4}$ 96. Ps.: Daniel Nielsen Krej. Ph.: Ingeborg Broberg.

b. P. $\frac{10}{3}$ 87, Bl. 139. Ps.: Christen Andersen-Tørslev. Ph.: Ingeborg Broberg.

Vurderingsvidne $\frac{1}{3}$ 83, T. Bl. 160, og T. $\frac{83}{80}$, Bl. 22.

192. Ofue Snedichers egen iboende Huus. — 80 Rdl. — 10 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

Snedker Ove Andersen, se Sønnen Oluf Ovesens Sk., 1. $^{15}/_{10}$ 93, Bl. 60, paa 193.

193. Peder Michelsen Feldbereders Huus. — 100 Rdl. — $12^{1}/_{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 12 β .

I Sk.br. $^{24}/_{5}$ 78, Bl. 98, e. (B.) Feldbereder Thomas Iversen indlagdes i Ej. Ingeborg, sal. Mag. Laurits Bordings — se 185 —, som Panthaver i Henh. t. Pantebrev af $^{10}/_{10}$ 41 og E.: Anne Pedersdatter med trolovet Fæstemand Feldbereder Peder Michelsen samt Sønnen Iver Thomassen.

Anne Pedersdatter døde $^{21}/_{2}$ 92, se Sk.br. $^{28}/_{11}$ 92, Bl. 512, e. hende. Hun var da g. (B.) Feldbereder Peder Hansen. — Ej. solgtes paa Auktion $^{26-28}/_{10}$ 92 til (B.) Snedkersvend Oluf Ovesen, A. Bl. 162.

Han har Auktionsskøde dat. $^{28}/_{10}$ 92, 1. $^{15}/_{10}$ 93, Bl. 60.

P.: $^{15}/_{10}$ 93, Bl. 60. Ph.: Ingeborg, sal. Mag. Laurits Bordings til Ryomgaard. — 185.

194. Peder Suanes Gaard, huor udi boer Christen Jacobsen Schreder, och derhos en Boed, som med Gaarden er incorporeret, der udi Peder Suan self boer. — $133^{1}/_{3}$ Rdl. — $16^{2}/_{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

I Sk.br. $^{28}/_{2}$ 87, Bl. 26, e. (B.) Overformynder Oluf Christensen, død sidst i Decbr. 83 — se 58 —, siges det, at afdøde har ejet en Anpart paa 101 Sldr. i Ej., solgt til Peder Sørensen Svanes Søn Søren Svane for 101 Sldr., hvoraf 61 Sldr. 2 Mk. er betalt $^{22}/_{1}$ 86. Restkravet 39 Sldr. 2 Mk. tilfaldt E. og Børnene.

85: Søren Svanes ib. G.

I Sk.br. $^{3}/_{10}$ 88, Bl. 201, e. (B.) Skipper Søren Pedersen Svanes Hustru Anne Dinusdatter, død $^{18}/_{4}$ 87, tillægges Ej. Enkemanden og deres fælles Børn Dinus (4) og Else (2). Se Patr. Sl., 3. S., S. 258.

195. Tomas Pedersen tvinde Boeder med hosligende Hauge. — $133^{1}/_{3}$ Rdl. — $16^{2}/_{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

(B.) Skipper Thomas Pedersen, Sk. $^{18}/_{5}$ 82, T. Bl. 117. Ej. siges at ligge mellem Stentrappen og 196.

196. Ingeborg Mag. Laurs Bordings 4re Boeder med Kaalhaug hos. — $106^{2}/_{3}$ Rdl. — $13^{1}/_{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 16 β .

Ej. tilfaldt hende som Arv e. hendes Broder: Nicolaj Broberg, se Sk.br. e. ham af $^{10}/_{10}$ 74, Bl. 292, samt 185 og 199.

197. Jens Wegerslef 4re Boeder med Haugepladtz hos. — $130\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 7 β .

P.: dat. $21\frac{1}{2}$, l. $8\frac{2}{3}$ 88, Bl. 166. Ph.: Frue Kirke.

Ej. oppraabtes paa Auktion $26\frac{2}{3}$ 89, A. Bl. 89, se 131. Den købt af Raadmand Jens Christensen Wegerslev, der imidlertid ikke kunde udbetale den Del af Købesummen, der skulde betales kontant, og heller ikke kunde stille Sikkerhed for Restkøbesummens Betaling.

Den solgtes derfor paa Auktion $10\frac{1}{4}$ 89 til Raadstue- og By-Skriver Christen Jensen Hemb.

90: Raadmand Jens Christensen Basballe — se 261.

198. Hl. Rasmus i Orumslef och sine Medarfuinger 9 Boeder med lidet Hauge Jord. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

Borgmester Christen Carlsen, død $5\frac{1}{4}$ (15) 58 — se Pers. T. 1925, S. 304 —, efterlod sig 4 Sønner og Arvinger:

Sognepræst til Ormslev og Koldt Sogne Rasmus Christensen. Skiftet e. ham fandt Sted i Ormslev $9\frac{1}{6}$ 84, T. $83\frac{2}{80}$ Bl. 38.

(B.) Overformynder Oluf Christensen, død sidst i December 83. Sk.br. $28\frac{1}{2}$ 87, Bl. 26, e. ham — se 58.

(B.) Handelsmand Erik Christensen, død Sct. Michels Aften 74, se Sk.br. $30\frac{3}{3}$ 75, Pr. 2, Bl. 240, e. ham og hans Hustru Maren Rasmusdatter, død $12\frac{1}{7}$ 60. og

Raadmand Carl Christensen, død $1\frac{1}{3}$ 84, se Sk.br. $18\frac{1}{2}$ 85, Bl. 555, e. ham.

Hele denne Ej. tilfaldt sikkert Oluf Christensen, selv om han $1\frac{2}{2}$ 83, Bl. 53, kun pantsatte 4 af Boderne — de, der laa nærmest 197. Ph.: Sognepræst Casper Suhr i Saxild med Annek.

I Sk.br. e. Oluf Christensen indlægges i Ej. foruden Ph. i de 4 Boder Sognepræst Suhr: Maren Poulsdatter, Oluf Joensen Hollænders, Assessor Jesper Nielsen Hutfeld, Hans Bendixen Harding og E.: Kirsten Thomasdatter — se 58.

199. Kiersten Hansdotter trende Boeder med lidet Hauge Jord hoslignende. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

I Sk.br. 10 74, Bl. 292, e. Licentiat Nicolaj Broberg, udlagdes bl. a. denne Ej. til E.: Kirsten Hansdatter Drostrup, Datter af Borgmester i Mariager Hans Nielsen Drostrup, se Pers. T. 1920, S. 194.

Hun er f. i Mariager $2\frac{1}{7}$ 47 og død i Aarhus $21\frac{1}{11}$ 1731. Blev $20\frac{2}{3}$ 66 g. Licentiat Nicolaj Broberg, der er f. i Aarhus $25\frac{1}{5}$ 36 og død der $14\frac{1}{4}$ 74, se Hofm. II, S. 45, Hoffmeyer I, S. 490—493, og Pers. T. 1914, S. 156. Han er Søn af Raadmand Rasmus Nielsen Skriver.

200. Niels Nielsen 5 Boeder med Hauge Jord. — $113\frac{1}{3}$ Rdl. — $14\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 20 β .

I Sk.br. $^{10}/_2$ 91, Bl. 417, e. studiosus, borgerlig Handelsmand Niels Nielsen, død i April 89, tillægges Ej. E. og Børnene — se 76.
E. g. igen 91 med (B.) Handelsmand, Raadmand Niels Lauridsen — se 96 og 249.

201. Olluf Christensen 7 Boeder med Hauge. — 112 Rdl. — 14 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 20 β .

Paa Skiftet e. Borgmester Christen Carlsen, død $^5(15)$, 58 — se 198 — er denne Ej. sikkert udlagt med Halvdelen til (B.) Handelsmand Erik Christensen og Halvdelen til Broderen, Sognepræst til Ormslev og Koldt Rasmus Christensen.

I Sk.br. $^{30}/_3$ 75, Pr. 2, Bl. 240, e. Erik Christensen, død Sct. Michels Aften 74, og Hustru Maren Rasmusdatter, død $^{12}/_7$ 60, — se 58 — udlagdes Boets Halvdel til Sognepræst Rasmus Nielsen, Maarslet, der maa have overdraget den til Rasmus Christensen, idet Sognepræst Christen Jensen, Viby, $^{19}/_6$ 84, T. Bl. 38, erklærer, at hele Ej. er tilfalden hans Børn som Arv. e. deres Morfader, Rasmus Christensen, paa Skiftet i Ormslev $^9/6$ 84.

Christen Jensen, Viby, fik $^{10}/_6$ 81 Bevilling til Vielse u. T. o. L. m. Dorthea Jensdatter af Skanderborg, se Pers. T. 1916, S. 52. 87: Raadmand Jens Christensen Vegerslev.

202. Søren Ollufsens Arfuinger tuinde gamle Boeder med tilligende Hauge. — 32 Rdl. — 4 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 20 β .

(B.) Skipper Søren Olufsen, Sk. dat. $^{26}/_7$, l. $^1/8$ 67, T. Bl. 43, paa 203, 204 og paa den Anpart af 202, som var bleven Sælgeren: (B.) Handelsmand Jens Sørensen Vinter udlagt paa Skifte e. Karen Christensdatter Saxi, sal. Jens Clemmensens; Sk.br.et e. hende er dat. $^5/3$ 66 — se T. $^{68}/_{00}$, Bl. 14.

P.: $^1/8$ 67, T. Bl. 43. Ps.: Køberen. Ph.: Sælgeren.

P. dat. $^9/2$ 70, l. $^{15}/_2$ 72, Bl. 6. 2. Prioritet. Ph.: Raadmand Søren Sørensen Ugelbølle.

$^{20}/_8$ 84, T., Bl. 28, er fremlagt en Kontrakt, der viser, at der $^{8}/_1$ 79 er afholdt privat Skifte efter Anne Johannesdatter mellem Enkemanden (B.) Skipper Søren Olufsen og Børnene: En Datter, g. (B.) Skipper Laurits Olufsen, Maren g. (B.) Skipper Hans Zønnichsen, en Datter g. (B.) Peder Jacobsen Rømmer, anden D. Maren, g. (B.) Skipper Jacobsen Samsing — se 16 — og Sønerne Johannes (Skipper) og Oluf.

Paa Søkendesketet e. Søren Olufsen, før $^8/2$ 83 — se T. $^{80}/_{83}$, Bl. 157 —, tilfaldt Ej.: Datteren, g. Laurits Olufsen, Maren, g. Hans Zønnichsen, Datteren, g. Peder Jacobsen Rømmer og Johan Sørensen.

Hans Zønnichsen erholder $^8/2$ 83, T. Bl. 157, Sk. paa de 3 andre Parthaveres Andele.

I Sk.br. $^{22}/_{10}$ 94, Bl. 656, e. ham, der døde $^{12}/_{11}$ 93, tillægges Ej.: 202, 203 og 204 E.: Maren Sørensdatters Broder Oluf Sørensen.

203. Dito Søren Ollufsens Arfuinger trede nye Boeder med Hauge. — 88 Rdl. — 11 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 5 β.

Synsforretning $\frac{8}{10}$ 70, T. Bl. 134.
Se iøvrigt under 202.

204. Herforuden en Hauge, Søren Ollufsen sig tilholder ligendes imod Aaen. — 0 Rdl. — 2 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β.

Synsforretning $\frac{5}{3}$ 85, T. Bl. 91.
87: 2 nye Boder ved Aaen.
Se iøvrigt under 202.

205. Jens Lassen 4re nye Boeder med Haugpladtz. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β.

Skøde fra sal. Assessor Jens Lassens Søn: Borger og Handelsmand i Aalborg Bendix Jensen Lassen til Svogeren Raadmand Petter Jessen $\frac{11}{10}$ 91, Bl. 36.

Ej. siges at ligge mellem 203 og 206 med der bag ved tilliggende Havejord fra Adelgaden til Claus Christensen Kaa's Have og Ejendom (12 og 13).

Assessor, Raadmand Jens Rasmussen Lassen blev, antageligt i 57, g. m. Karen Bendixdatter, en Søsler til (B.) Vinhandler Hans Bendixen Harding, se T. $\frac{80}{83}$, Bl. 44; hun døde før $\frac{26}{8}$ 81. De har j hvert Fald haft følgende Børn og Arvinger:

Anne, g. Mads Nielsen paa Aakær, se 209 og A. Bl. 272.

Maria, g. Farver, Raadmand Petter Jessen, se Hoffmeyer I, S. 247.

Maren, g. Dynis Pedersen Vintz, se 219, 220 og A. Bl. 354.

Anders, se 207, 208 og 210.

Bendix, Borger og Handelsmand i Aalborg, se 205, og Hr. Lyder i Viby, se 459 og W.

206. Christen Basballe tuende Boeder og Hauge. 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β.

I Sk.br. $\frac{6}{10}$ 93, Pr. 4, Bl. 1, e. (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe, død $\frac{12}{11}$ 87 (76), tillægges E.: Inger Hieronimiddatter og afdødes Børn Ej. — se 158.

Han var først i 14 Aar g. Elisabet Pedersdatter, død $\frac{27}{10}$ 58 (34), og derefter i 34 Aar g. Inger Hieronimusdatter, død $\frac{17}{3}$ 98 (74); hun havde først i 7 Aar været g. Handelsmand Søren Ottesen Molbo, død $\frac{22}{4}$ 61 (37), se Berg. S. 46, Epith. Nr. 25 og Sk.br. $\frac{29}{4}$ 98, Pr. 4, Bl. 246, e. Inger Hieronimusdatter. (Der nævnes to Sønner Hieronimus Basballe og Jens Basballe og en afdød Søster til dem Anne.

207. Jens Wegerslef tuende Boeder och Hauge. — $53\frac{1}{3}$ Rdl. — $6\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl, 1 Ort 8 β.

(B.) Handelsmand Jens Christensen Vegerslev, Sk. $\frac{1}{7}$ 69, T. Bl. 12.

P.: dat. $\frac{21}{2}$, l. $\frac{8}{3}$ 88, Bl. 160. Ph.: Frue Kirke.

Paa Auktionen $\frac{20}{3}$ 89, A. Bl. 89, — se 131 — solgtes Ej. til Dinus Pedersen Vintz.

90: Assessor Jens Lassen — se 205.

91: Anders Jensen Lassen.

208. Jens Lassens egen iboende Gaard. — $433\frac{1}{3}$ Rdl. — $54\frac{1}{6}$ Rdl. — 2 Rdl. 2 Ort 20 β .

Assessor Jens Lassen — se T. $\frac{28}{00}$, Bl. 53—57.

91: Anders Jensen Lassen — se 205.

209. Dito Jens Lassen trende Boeder bøgit paa den Side til Aaen. — $173\frac{1}{3}$ Rdl. — $21\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 8 β .

91: Mads Nielsen paa Aakær, g. Anne Jensdatter Lassen — se 205 og A., Bl. 272.

210. Jens Lassen endnu en Siøboed och it Staldhuus bøgit paa den Side til Aaen. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

91: Anders Jensen Lassen — se 205.

211. Peder Jacobsens iboende Huus. — $173\frac{1}{3}$ Rdl. — $21\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 8 β .

(B.) Skipper Peder Jacobsen Rømmer, Sk. $\frac{8}{2}$ 83, T. Bl. 150. P.: $\frac{9}{2}$ 83, T., Bl. 157. Ph.: (B.) Skipper Hans Zønnichsen, — se 16 — afl. $\frac{28}{0}$ 87. Ej. siges at ligge mellem 208 og 15.

Ridefoged paa Kærbygaard, senere Skibsskriver, Anders Lauritsen Ørn. Sk. $\frac{23}{0}$ 87, Bl. 150.

P.: $\frac{23}{0}$ 87, Bl. 151. Ph.: Assessor Jesper Nielsen Hutfeld.

Anders Lauritsen Ørn omkom ved en ulykkelig Hændelse $\frac{8}{12}$ 89 om Natten — se Sk.br. $\frac{30}{0}$ 90, Bl. 303, e. ham.

E.: Cathrine Adriansdatter med Broder og Lavvæрге.

(B.) Skipper Laurits Adriansen vedgik Arv og Gæld i Boet.

Ofuer Broen, kaldes ved Mindet paa den synder Side.

212. Jens Pedersens iboende Gaard med Kaal-
hauge, som hand self eier och iboer. — 160 Rdl. — 20 Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 0 β .

Jens Pedersen Baslum, Sk. $\frac{29}{4}$ 69, T. Bl. 136, paa en Del af Ejendommen.

91: Peder Jensen [Baslum] »af sin sal. Faders Eie« — se Sk. Pr. 3, Bl. 521.

P.: dat. $2\frac{1}{1}$, l. $\frac{1}{2}$ 92, Bl. 41. Ph.: Sognepræst til Grundfør med Anneks Villads Olulsen. Aflæst $12\frac{1}{11}$ 1711.

Peder Jensen Baslum døde $\frac{1}{11}$ 1700 — se Sk.br. $10\frac{1}{12}$ 1700 —, Pr. 4, Bl. 651, e. ham. I Ej. indlagdes: Ph. samt E.: Margrethe Jensdatter og deres fælles Barn Zidsel (2).

213. Maren Clemmedsdatter trende Boeder. — 160 Rdl. — 20 Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 0 β .

$20\frac{1}{2}$ 61: Borgm. Anders Lydichsen Ejer — se 91.

(B.) Handelsmand Dynis Pedersen Vintz og (B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe, Sk. $\frac{9}{1}$ 90, Bl. 7.

90: Dynis Pedersen Vintz $1\frac{1}{2}$ Bod. a. 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

Peder Christensen Basballe $1\frac{1}{2}$ Bod. b. 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

Pers. T., 1916, S. 50 $21\frac{1}{5}$ 81. Bevilling til Vielse u. T. o. L. for sidstnævnte og Karen Andersdatter Regel.

214. Sal. Jørgen Pedersen Fenchis Huus, som hun selv eier och iboer. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β .

P.: dat. $2\frac{1}{1}$, læst $\frac{1}{2}$ 86, Bl. 111. Ph.: Søren Erichsen, g. Johanne Jørgensdatter, E. e. (B.) Skipper Michel Lauritsen — se 215.

P.: Den Halvdel af Ej., der ligger nærmest 215.

P.: dat. $\frac{3}{2}$, l. $\frac{1}{2}$ 86, Bl. 112. Ph.: Johanne Jørgensdatters og Michel Lauritsens eneste Datter Johanne Michelsdatter, g. (B.) Jens Nielsen Møller i Henh. t. Bevilling $20\frac{1}{2}$ 84 til Vielse i Huset u. T. o. L. — se Pers. T. 1917, S. 126.

P.: Den Halvdel af Ej., der ligger nærmest 213.

I Sk.br. $\frac{9}{7}$ 91, Bl. 621, e. Jens Nielsen Møller, død $13\frac{1}{5}$ 90, indlægges i sidstnævnte Panteobligation: Peder Basballe — se 213 — og Amtsskriver Jens Knub. Peder Basballes Krav siges at støtte sig paa Panteobligation »i den Bod ved Gaarden« (215).

Vurderingsforretning $\frac{7}{2}$ 89, T., Bl. 165.

(B.) Handelsmand Peder Basballe erholdt $21\frac{1}{2}$ 89, T., Bl. 174, paa Halvdelen af Ej. i Henh. t. Transport af $15\frac{1}{9}$ 87 fra Søren Erichsens Hustru Johanne Jørgensdatter i hans Fraværelse paa P. Obl. dat. $29\frac{1}{1}$ 86, l. $\frac{1}{2}$ 86, Bl. 111.

215. Søren Erichsens egen iboende Gaard. — $213\frac{1}{3}$ Rdl. — $26\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 8 β .

I Sk.br. $\frac{9}{4}$ 77, Pr. 2, Bl. 84, e. (B.) Skipper Michel Lauritsen indlægges i Ej. E.: Johanne Jørgensdatter med trolovet Fæstemand Søren Erichsen og deres eneste Barn Johanne (15).

P.: dat. $2\frac{1}{1}$ 85, l. $\frac{1}{8}$ 85, Bl. 87. Ph.: Johanne Michelsdatter, g. (B.) Jens Nielsen Møller — se 214. Aflæst: dat. $\frac{9}{3}$, l. $21\frac{1}{3}$ 89, Bl. 184.

Jens Nielsen Møller, Sk.: dat. $\frac{3}{3}$ 88, l. $21\frac{1}{3}$ 89, Bl. 184.

I Sk.br. $\frac{9}{7}$ 91, Bl. 621, e. Jens Nielsen Møller, død $13\frac{1}{5}$ 90, indlægges sal. Henrich Jørgensens Søn Jørgen Henrichsen, hvis

Værge Afdøde var, i Ej., der, dat. $^{11}/_6$ 92, l. $^{9}/_7$ 93, Bl. 63, pantsættes af E.: Johanne Michelsdatter til Raadmand Hans Jensen Vinter.

216. Søren Sørensens Siøbød. — $126^{2}/_3$ Rdl. — $15^{5}/_6$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 4 β .

Den $^{3}/_{11}$ 73 afgik Raadmand Søren Sørensen Ugelbølles Hustru Margrethe Clausdatter ved Døden — se Sk.br. $^{10}/_3$ 74, Bl. 224.

Heri siges det, at Ægtefællerne har oprettet et Legat paa 300 Sldr., hvis aarlige Rente skal tildeles en fattig Student. Hertil og til Begravelsen udlægges bl. a. denne Ej. — se Hofman II, S. 97.

(B.) Handelsmand Jens Rasmussen Lassen, Sk. $^{27}/_6$ 83, Bl. 76, fra S. S. U.

I Sk.br. $^{1}/_{12}$ 95, Pr. 4, Bl. 538, e. ham, der døde $^{5}/_{12}$ 93, tilfaldt Ej. E.: Anne Jacobsdatter Vinter og deres eneste Barn Rasmus Jensen Lassen, der gik i Latinskolen.

Paa Auktion, paabegyndt $^{5}/_6$ 94, solgtes Ej. til Regimentskvartermester Hans Junghans.

217. Jens Wegerslef trinde Boeder. — 120 Rdl. — 15 Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 0 β .

Raadmand Jens Christensen Vegerslev, Sk. $^{14}/_2$ 69, T. Bl. 111. P.: dat. $^{21}/_2$, l. $^{9}/_3$ 88, Bl. 166. Ph.: Frue Kirke.

P.: dat. $^{1}/_{12}$, l. $^{2}/_{12}$ 86, Bl. 129. Ph.: Amtmand Otte Bielche.

Paa Auktionen $^{28}/_3$ 89, A. Bl. 90, — se §131 — solgtes Ej. til Byskriver Christen Jensen Hemb.

90: Raadmand Jens Christensen Basballe — se 261.

Wden for Minporten.

218. Wden for Minporten findes 18 Boeder, kaldes i Døncharchen, Jens Wegerslef tilhørende medhosligende Hauge. — 488 Rdl. — 61 Rdl. — 3 Rdl. 0 Ort 5 β .

P.: dat. $^{24}/_2$, l. $^{10}/_3$ 87, Bl. 135. Ph.: Amtmand Otte Bielche.

P.: dat. $^{21}/_2$, l. $^{9}/_3$ 88, Bl. 166. Ph.: Frue Kirke.

Paa Auktionen $^{28}/_3$ 89, A. Bl. 90, — se §131 — solgtes Ej. (17 Boder) til Farver Peter Jensen, der har Auktionsskøde af $^{5}/_6$ 90, Bl. 18. Det siges heri, at Amtmand Otte Bielche havde 1ste Prioritet og Frue Kirke 2den Prioritet.

219. Christen Basballe en Boed Rasmus Rebslaar iboer. — $50^{2}/_3$ Rdl. — $6^{1}/_3$ Rdl. — 0 Rdl 1 Ort 7 β .

P.: $^{5}/_7$ 66. Ps. (B.) Rebslager Laurits Espensen, Ph.: (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe — se T. $^{83}/_{86}$, Bl. 77.

I Sk.br. $^{13}/_2$ 72, Bl. 153, e. Laurits Espensen, død for nogle Aar siden, indlægges bl. a. Christen Jensen Basballe, som Ph. i Ej.; $^{21}/_1$ 85, T., Bl. 77, erholdt han Ejendomsdom paa E. i Henh. t. P.: $^{5}/_7$ 66.

I Sk.br. $\frac{6}{10}$ 93, Pr. 4, Bl. 1, e. ham, der døde $\frac{12}{11}$ 87, tilfaldt Ej. E.: Inger Hironimusdatter og afdødes Børn — se 158 og 206.

Vurderingsforretning $\frac{23}{10}$ 84, T., Bl. 58.

90: Assessor Jens Lassen.

91: Dinus Pedersen Vintz — se 205.

220. Jens Lassen trende Boeder med Haugepladtz.
— $93\frac{1}{3}$ Rdl. — $11\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 8 β .

91: Dinus Pedersen Vintz.

Inden for Minporten.

221. Jens Mørche en Pladtz. — 0 Rdl. — 20 Rdl.
— 1 Rdl. 0 Ort 0 β .

I Sk.br. $\frac{7}{3}$ 92, Bl. 395, e. (B.) Handelsmand Peder Pedersen Flensborg, død $\frac{21}{10}$ 91, udlagdes Ej.: a. 7 nye Boder og b. Et Stykke indplantet Havejord derved til E.: Maren Sørensdatter og de 5 af deres 6 fælles Børn, der findes anførte ved Ej. 56.

I Sk.br.et omtales en Kontrakt, oprettet $\frac{11}{5}$ 87, mellem Søren Jensen Mørches E.: Maren Jensdatter og Børn eller Arvinger, herunder Maren Sørensdatter, E. e. P. P. Flensborg, sal. Hans Sørensen Mørche og sal. Jens Sørensen Mørche — se 222.

85: Jens Sørensen Mørche.

87: Peder Pedersen Flensborg.

222. Jens Mørches egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — $253\frac{1}{3}$ Rdl. — $31\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 2 Ort 8 β .

(B.) Skipper Jens Sørensen Mørche døde $\frac{5}{4}$ 90 — se Sk.br. $\frac{17}{5}$ 90, Bl. 645, e. ham og hans Hustru Birgethe Dynisdatter, død omtrent 20 Aar tidligere — se 257.

De efterlod sig 2 Børn: Jens og Maren.

Paa Auktion $\frac{10}{1}$ 91, A., Bl. 96, solgte Boet Ej. til (B.) Handelsmand Peder Pedersen Flensborg.

I Sk.br. $\frac{7}{3}$ 92, Bl. 395, e. ham, der døde $\frac{21}{10}$ 91, tillagdes Ej. E.: Maren Sørensdatter og de 5 af deres fælles 6 Børn, der findes anført ved Ej. 56.

223 Peder Basballes egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — $366\frac{2}{3}$ Rdl. — $45\frac{5}{6}$ Rdl. — 2 Rdl. 1 Ort 4 β .

I Sk.br. $\frac{15}{10}$ (4?) 78, Bl. 427, e. (B.) Handelsmand Mogens Mogens Schov paa Middelgade, død for rum Tid siden, udlagdes denne Ej. til Dr. Mathias Broberg, hvis Arvinger — se 47 — skødede Ej. til (B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe, Sk. $\frac{10}{5}$ 83, T. Bl. 173 -- se 213b.

P.: $\frac{10}{6}$ 86, T., Bl. 186, findes ikke i Sk. & P. Pr.

Ph.: Regimentskvartermester Søren Nielsen Klog.

224. Michel Jacobsens egen iboende Gaard med tilliggende Hauge. — 400 Rdl. — 50 Rdl. — 2 Rdl. 2 Ort 0 β .

I Sk.br. $\frac{9}{12}$ 71, Bl. 209, e. Hans Hansen Storm, indlægges i Ej.: hans Svigerfader Christen Jensen Basballe i Henh. t. Panteobligationen af $\frac{11}{4}$ 67, T., Bl. 7, og E.: Anne Christensdatter Basballe med troløvet Fæstenmand Michel Jacobsen.

I Sk.br. $\frac{31}{7}$ 78, Pr. 2, Bl. 21, e. Anne Christensdatter Basballe tillagdes Ej: Enkemanden og afdødes Børn: Hans (13), Christen (12) og Peder (11) af 1ste Ægteskab samt Jacob (2) og Anne (6) af 2det.

(B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe, K. K. $\frac{29}{7}$ 86, Skøde $\frac{18}{11}$ 86, Bl. 127.

I Sk.br. $\frac{9}{10}$ 93, Pr. 4, Bl. 1, e. Christen Jensen Basballe, død $\frac{12}{11}$ 87, tillægges Ej. E.: Inger Hieronimusdatter og afdødes Børn — se 158 og 206.

88: Dinus Pedersen Vintz.

P.: $\frac{11}{4}$ 67, T., Bl. 7. Ps. Forpagter Hans Hansen Storm paa Østergaard. Ph.: Hans Svigerfader Christen Jensen Basballe. Indløst $\frac{18}{11}$ 86, Bl. 127.

225. Jens Christensen Basballes Gaard med hosliggende liden Hauge, som Søren Olluffsen udi boer. — 253 $\frac{1}{3}$ Rdl. — 31 $\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 2 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand, Raadmand Jens Christensen Basballe. Sk. $\frac{7}{3}$ 67 — se T. $\frac{80}{88}$, Bl. 143.

(B.) Handelsmand Søren Olufsen, Sk. $\frac{23}{11}$ 83, T., Bl. 143.

Ej. siges at være beliggende over Mindebroen mellem 469 og 224. Haven siges at strække sig fra Adelgaden til 227.

I Sk.br. $\frac{22}{2}$ 89, Bl. 236, e. Søren Olufsen, der døde $\frac{9}{3}$ 87, tillagdes Ej. E.: Maren Gundesdatter, der agtede at gifte sig igen med Tønnes Michelsen og deres Børn Gunde (5) og Maren (11).

Fiskergade paa den synder Side.

226. Borgm Jørgen Juels Arfuinger trinde Waaninger med Kaalhauge. — 120 Rdl. — 15 Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 0 β .

Borgm. Jørgen Rasmussen Juel.

I Sk.br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201, — se 115 — udlagdes denne Ej. til Sønnen: studiosus Oluf Jørgensen Juel.

I Sk.br., paabegyndt $\frac{21}{12}$ 93, Pr. 4, Bl. 401, e. Søsteren og hendes Mand Peder Hansen Feder — se ligelødes 115 — omtales Ej.; den solgtes paa Auktion, paabegyndt $\frac{13}{2}$ 93, til (B.) Handelsmand Christen Jensen Vegerslev, A., Bl. 176.

P.: dat. $\frac{11}{4}$ 88, l. $\frac{7}{7}$ 92, Bl. 49. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling. Ps.: Peder Hansen Feder.

P.: dat. $\frac{4}{7}$, l. $\frac{20}{10}$ 92, Bl. 50. Ph.: Svogeren (B.) Handelsmand Niels Lauritsen. Ps.: Samme.

227. En Hauge Jørgen Juels Arfuinger, achtet til Land Rebning.

Borgm. Jørgen Rasmussen Juel, Sk. $\frac{10}{6}$ 67, T., Bl. 68. (Maal). I Sk.br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201, — se 115 — udlagdes denne Ej. til Sønnen: studiosus Oluf Jørgensen Juel.

Ligeledes i Sk.br. $\frac{21}{12}$ 93, Pr. 4, Bl. 75, e. Søsteren og dennes Ægtefælle — se 115.

228. Dito Jørgen Juels Arfuinger en Kaalhauge. — 0 Rdl. — $1\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 8 β .

Borgm. Jørgen Rasmussen Juel.

87: Peder Hansen Feder.

93: Dennes Arvinger.

I de to ved 115 anførte Sk.br. af $\frac{10}{1}$ 82 og $\frac{21}{12}$ 93 har jeg ikke med Sikkerhed fundet denne Ej. omtalt.

229. Søren Sørensens Enchis Huus med Kaalhauge. — $42\frac{2}{3}$ Rdl. — $5\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 2 β .

Sal. Skipper Søren Sørensens E.: Birgete Troelsdatter, død før $\frac{10}{7}$ 86, se A., Bl. 78, var formentlig Lejer.

I Sk.br. $\frac{4}{1}$ 79, Pr. 2, Bl. 122, e. (B.) Skibsbygger Svend Sørensens sal. Hustru Maren Pedersdatter udlagdes Ej. til Børnene: Søren (Skipper), der tillige var Panthaver, Peder (Skipper & (B.)) og Dorethe g. Rasmus Rebslager, samt Børnene e. sal. Kirsten Svendsdatter, Michel Stenhuggers.

P.: $\frac{10}{1}$ 78, Bl. 26. Ps.: Svend Sørensen. Ph.: Sønnen: Søren Svendsen.

I Sk.br. $\frac{21}{6}$ 83, Bl. 484, e. (B.) Skipper Søren Svendsen udlagdes Ej. til E.: Zilche Hansdatter og deres fælles Børn: Hans (14), Anders (12) og Maren (10).

85: Jens Agerup.

230. Borgm. Michel Mahling trinde Boeder med Hauge. — $90\frac{2}{3}$ Rdl. — $11\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 7 β .

Borgm. Michel Michelsen Malling, Sk. $\frac{9}{12}$ 75, T., Bl. 124.

231. Kiersten Hansdotter en Boe, som hun self bruger. — $33\frac{1}{3}$ Rdl. — $4\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 20 β .

I Sk.br. $\frac{1}{6}$ 74, Bl. 292, e. Licentiat Nicolaj Broberg tillagdes bl. a. denne Ej. E.: Kiersten Hansdatter Drostrup — se 199.

232. Dito Kiersten Hansdotter en Urterhauge. — 0 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

I Sk.br. $\frac{1}{9}$ 74, Bl. 292, e. Licentiat Nicolaj Broberg tillagdes bl. a. denne Ej. E.: Kirsten Hansdatter Drostrup — se 199.

Handelsmand Peder Feder, Sk. dat. $\frac{1}{3}$ 86, l. $\frac{1}{3}$ 86, Bl. 116.

93: Dennes Arvinger, se Sk.br. $\frac{21}{12}$ 93, anført ved Ej. 115.

Paa Auk., paabegyndt $\frac{13}{2}$ 93, A., Bl. 175, solgtes Ej. til: Borgm. Michel Michelsen Malling.

P.: dat. $\frac{11}{4}$ 88, l. $\frac{1}{7}$ 92, Bl. 49. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling.

233. Hans Bendixsen tuinde Boeder med Hauge. — $34\frac{2}{3}$ Rdl. — $4\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 21 β .

I Sk.br. $\frac{30}{1}$ 74, Bl. 230, e. (B.) Handelsmand, Kirkevæрге for Frue Kirke, Jens Sørensen Vinter, død 70, udlægges til Mette Jensdatter Vinter, g. (B.) Hans Bendixsen Harding bl. a. denne E. — se 9.

I Sk.br. $\frac{9}{11}$ 85, Pr. 3, Bl. 79, e. hende, der døde $\frac{21}{5}$ 81, indlagdes i Ej.: Enkemanden og deres 6 Børn — se 9.

234. Kiersten Hans Dotter en Hauge. — 0 Rdl. — $2\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 12 β .

I Sk.br. af $\frac{1}{9}$ 74, Bl. 292, e. Licentiat Nicolaj Broberg tillagdes bl. a. denne Ej. E.: Kirsten Hansdatter Drostrup -- se 199.

235. Sal. Hl. Suends Arfuinger af Kiølds Eye en øde Biugepladtz. — 0 Rdl. — 3 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 15 β .

Sikkert Kapellan til Frue Kirke Svend Albretsen (Albertsen), g. Johanne Christensdatter — se 353 og Berg, S. 44, Epith. Nr. 16. 88: E.

91.: Borgm. Michel Michelsen Malling.

236. Carl Christensen 4re gammel Boeder med lidet Kaaljord. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

I Sk.br. $\frac{18}{2}$ 85, Bl. 555, e. Raadmand Carl Christensen, død $\frac{1}{8}$ 84, indlagdes i denne Ej: Jesper Tygesen paa Skæring Munkegaard.

87: (B.) Handelsmand Jesper Eschildsen Hjortshøj.

I Sk.br. 9 & $\frac{10}{12}$ 90, Bl. 467, e. ham, der døde $\frac{16}{7}$ 90, udlagdes Ej. til Datteren Anne Jespersdatter — se 33.

$\frac{20}{1}$ 91, A., Bl. 109, forsøgtes Ej. bortsolgt paa Auktion; det skete Bud fandtes imidlertid ikke acceptabelt.

91: Solgt af E.: Anne Erichsdatter til Borgm. Michel Michelsen Malling.

I Sk.br. 9 & $\frac{10}{12}$ 90 siges Ej. at være solgt til Hieronimus Christensen Basballe — se 158.

237. Peder Basballe trende Boeder med Hauge. — 60 Rdl. — $7\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

(B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe — se 158 —. Dom til Brugelighed af $\frac{5}{9}$ 67, T., Bl. 61; i Henh. t. Pantebrev af $\frac{24}{10}$ 61, udstedt til (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe.

238. Christen Basballe en Hauge. — 0 Rdl. — 2 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β .

(B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe.
I Sk.br. $\frac{9}{10}$ 93, Pr. 4, Bl. 1, e. ham, der døde $\frac{12}{11}$ 87, tillægges denne Ej. E.: og afdødes Børn — se 158 & 206.

239. Dinus Pedersen 4re Boeder med Hauge. — 48 Rdl. — 6 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 5 β .

Dinus Pedersen Vintz, se T., Bl. 112, $\frac{20}{4}$ 82.
85: Borgm. Michel Michelsen Malling, der Michelsdag 84 — se Hofmans Fundationer, 2., S. 143, — forærede Boderne til de fattige Enker at bo i.

240. Rasmus Rutz Waaning och Hauge. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

Rasmus Nielsen Ruth, se Sk. & P.br. $\frac{22}{1}$ 85, Bl. 89.
Borgm. Michel Michelsen Malling, Sk. $\frac{22}{1}$ 85, Bl. 89.
87: Karen, E.: e. Søren Michelsen Pøl.

241. Jens Bødkers egen iboende Boed med hosligende Haugepladtz. — 48 Rdl. — 6 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 5 β .

Bødker Jens Jensen — K. K. $\frac{9}{10}$ 70 —. Sk. $\frac{15}{10}$ 70, T., Bl. 135, paa $\frac{5}{6}$.

242. Jens Basballe 12 Boeder med Hauge for en Deel af Boederne. — $205\frac{1}{3}$ Rdl. — $25\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 11 β .

Raadmand Jens Christensen Basballe, Sk. $\frac{20}{3}$ 74, T., Bl. 133 — se 261.

Fiskergade paa den norder Side.

243. Hl. Søren i Spentrup 5 Boede med der forligende liden Hauge. — $106\frac{2}{3}$ Rdl. — $13\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 16 β .

Sognepræst til Spentrup og Gassum, Søren Pedersen Asferg, var iflg. W. g. Kirsten Eskesdatter, vistnok Datter af Eskild Sørensen, Sognepræst til Hjortshøj-Egaa († c. 1656).

Ej. kaldes $\frac{7}{11}$ 83 — se 244 — sal. Hr. Esches i Hjortshøj — se 33.

K. R. 87: Restance: Hr. Søren i Spentrup og Jens Sørensen i Hasle. Iflg. W. var da en Søn af sal. Hr. Esche: Søren Eskildsen, Sognepræst for Hasle, Skejby og Lisbjerg Sogne.

²²/₈ 67, T., Bl. 53, indlagdes i Ej. i Henh. t. Pantsætning: Hr. Iver Hansen i Asferg og hans Broder Peder Hansen.

244. Albrecht Nielsens gammel Waaning som hand self eier och udi boer. — 53¹/₃ Rdl. — 6²/₃ Rdl. 0 Rdl. 1 Ort 8 β.

Albrecht Nielsen var g. Niels Madsen Fogedsvends E.

Niels Madsen, Sk. ⁴/₄ 39, T., Bl. 24. (Maal).

⁸/₀ 81, T., Bl. 77, opsigter (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe Albrecht Nielsen sit Pant i Ej.; det indfries før ⁷/₁₁ 83 — se Bl. 60.

Niels Andersen, Vegerslev ell. Krus, Købebrev, dat. ⁷/₁₁, l. ¹⁵/₁₁ 83, Bl. 60.

P.: dat. ¹⁰/₁₂ 86, l. ²⁰/₁ 87, Bl. 131. Ph.: (B.) Handelsmand Niels Lauritsen — se 96 og 249.

P.: dat. ²³/₅ 88, l. ²⁵/₅ 88, Bl. 170. Ph.: Raadmand Jens Basballe. 2den Prioritet.

I Sk.br. ⁶/₀ 92, Bl. 443, e. Niels Andersens Hustru Johanne Pallisdatter, død ²⁰/₂ 92, indlagdes de to Panthavere i Ej.

245. Niels Andersen Krus egen iboende Gaard. — 166²/₃ Rdl. — 20⁵/₆ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 4 β.

Ej. tilhørte ¹⁸/₄ 39, se T., Bl. 29, Maren Pedersdatter Kruse.

I Sk.br. ¹⁷/₇ 74, Bl. 282, e. (B.) Handelsmand Anders Nielsen Krus, død for lang Tid siden, udlagdes Ej. til E.: Johanne Pallisdatter med troløvet Fæstemand Niels Andersen Vegerslev, der antog Navnet Krus — se 244.

P.: dat. ¹⁸/₃ 85, l. ²⁷/₁ 87, afl. ¹⁴/₂ 95, Bl. 132. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling.

P.: dat. ⁸/₃ 87, l. ³⁰/₆ 89, Bl. 159. Ph.: Stedsønnen Søren Andersen Kruse »for hans Patrimonium« e. hans sal. Fader.

P.: dat. ²⁰/₁₀ 87, l. ²⁵/₁₀, 87, Bl. 160. Ph.: To andre Stedsønner: Niels Andersen og Rasmus Andersen Krus.

Arveafkald ¹⁰/₂ 87, Bl. 134, til Niels Andersen Vegerslev paa Arv e. deres Fader fra 3 af hans Stedbørn: (B.) Jens Andersen, Borgersøn, Niels Andersen Pallesen og Maren Andersdatter Kruse, g. (B.) Paaske Pedersen — se 119.

I Sk.br. ⁶/₀ 92 e. Johanne Pallisdatter, død ²⁰/₂ 92, indlagdes i Ej.: Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling. Ph.: Søren Andersen Krus i Henh. t. Bytingsdom af ¹⁰/₄ 8ⁿ og Indførsel af ²¹/₅ 88 og Ingeborg, sal. Mag. Laurits Bordings. (Til den øvrige Gæld til Rest 2 Skld. 1 Mk. 0 β.).

246. Hans Frost en Boed med Haugepladtz. — 34²/₃ Rdl. — 4¹/₃ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 21 β.

Brødrene: Peder, Hans og Søren Jensen Frost, Sk. ²⁸/₁₁ 67, T., Bl. 93.

P.: ²⁰/₆ 71, Bl. 2. Ps.: Hans Jensen Frost af sin Anpart. Ph.: (B.) Handelsmand Niels Jensen Udtsen.

P.: dat. ²⁵/₁, l. ²⁷/₁ 87, Bl. 132. Ps.: Samme. Pant: tilsyneladende hele Ej. Ph.: Raadmand Jens Christensen Basballe — se 261.

247. Siuf Boeder med Hauge, som sal. Søren Frost hafuer forærit til fattige Encher. — 84 Rdl. — 10¹/₂ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 3 β.

Slotsskriver paa Skanderborg, (B.) Søren Jensen Frost, død ³⁰/₁₁ 42 (65), var g. Mette Lauritsdatter, død ²⁰/₁₂ 42 (76), E. e. Slotsskriver paa Skanderborg, Raadmand i Aarhus, Peder Christensen, død ²⁷/₆ 10 (62). (Epith.), Berg, S. 44.

248. Hl. Knud Utrechts trende Boeder med Hauge. — 61¹/₃ Rdl. — 7²/₃ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 13 β.

Ej. tillægges sal. Organist og Hospitalsforstander Johan Utrechts E.: Anne Thomasdatter og deres Børn: Sognepræst til Ebeltoft og Draaby, Mag. Knud Utrecht, Johan (T. ⁸³/₈₆, Bl. 6, forrige Ridefoged paa Kalø), Lucas og Henrich — se T. ⁶⁹/₇₀, Bl. 89, og Ej. 1 — samt Sk.br. ¹³/₂ 84, Bl. 446 e. (B.) Handelsmand Niels Jensen Udtsen, død ⁴/₅ 83, og hans sal. Hustru Johanne Jacobsdatter.

85: Apotheker Jacobus Gessius — se 450 og Dam, S. 20.

249. Niels Nielsen 7 Boeder. — 58²/₃ Rdl. — 7¹/₃ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β.

²⁰/₂ 61 tilhørte E.: borgerlig Handelsmand, studiosus Niels Niensens Moder: Maren Olufsdatter, E. e. Raadmand Niels Ibsen.

I Sk.br. ¹⁹/₂ 91, Bl. 417, e. Niels Nielsen, død i April 89, tilfaldt Ej. E.: og deres 2 fælles Børn — se 76.

I 91 g. E. sig igen med (B.) Handelsmand Niels Lauritsen med hvem hun fik 10 Børn; han døde (65) ²⁴/₆ 1710, hun (46) ²⁴/₇ 1710 — se Berg, S. 46. Epith. Nr. 24 og — 283.

250. Dito Niels Nielsen endnu 7 Boeder med hosligende Hauge. — 74²/₃ Rdl. — 9¹/₃ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 21 β.

²⁰/₂ 61 tilhørte Ej.: borgerlig Handelsmand, studiosus Niels Niensens Moder: Maren Olufsdatter, E. e. Raadmand Niels Ibsen.

I Sk.br. ¹⁹/₂ 91, Bl. 417, e. Niels Nielsen, død i April 89, tilfaldt Ej. E.: og deres 2 fælles Børn — se 76 og 249.

251. Anders Jensen en Haugested eller Bøgepladtz. — 0 Rdl. — 2 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β.

Skipper Anders Jensen er Søn af Skipper Jens Andersen og Maren Olufsdatter. I Sk.br. ¹⁴/₁₁ 77, Bl. 390, e. J. A., — se 14 — indlægges i Ej.: (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe — se 206.

252. Niels Andersen Krus et Haugested. — 0 Rdl. — 2 Rdlr. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β .

I Sk.br. $^{17/7}$ 74, Bl. 282, e. (B.) Handelsmand Anders Nielsen Krus paa Fiskergade, død for lang Tid siden, udlagdes denne Ej. til E.: Johanne Pallisdatter med trolovet Fæstemand Niels Andersen — se 244 og 245.

I Sk.br. $^{9/6}$ 92, Bl. 443, e. Johanne Pallisdatter, død $^{20/2}$ 92, omtales denne Ej. ikke.

253. Jens Stredsfar en liden Boed och Hauge. — 16 Rdl. — 2 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β .

(B.) Skipper Jens Rasmussen Stredfar — se 254 og 256 — sælger $^{20/2}$ 84, A., Bl. 42, Ej. paa Auktion til (B.) Morten Wærn, der s. St. erklærer, at han senere har overdraget den til Apotheker Jacob Gessius, se 450 og Dam, S. 20.

254. Schipper Niels en Boed, hand self eier och beboer. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

$^{1/7}$ 69, T., Bl. 15, erholder Skipper Niels Lauridsen Fisker Skøde paa $^{1/2}$ fra Niels Knudsen paa sin Fæsteenke: Maren Andersdatter, sal. Rasmus Strædfars, Vegne — se 253.

87: (B.) Skipper Oluf Nielsen.

I Sk.br. $^{9/6}$ 88, Bl. 199, e. ham, der døde $^{15/11}$ 87, indlægges i Ej.: Assessor Jesper Nielsen Hutfeld.

(B.) Skipper Jens Rasmussen Lybscher, Sk. $^{28/3}$ 89, T., Bl. 175, f. i. i Sk. & P. Pr.

255. Søren Erichsen en Kaalhauge. — 0 Rdl. — 2 $^{1/3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 12 β .

91: E.: Johanne Jørgensdatter.

Skiftet e. Søren Eriksen f. i. i Sk. Pr.; maaske er de flyttet til Holbæk, en Paategning paa Sk. af $^{3/3}$ 88 paa 215, Bl. 184, er dateret Holbæk d. $^{9/3}$ 89.

256. Michel Tønnesens iboende Huus med derhos ligende Hauge, hand self eier och iboer. — 200 Rdl. — 25 Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 0 β .

(B.) Skipper Michel Tønnesen, K. K. $^{27/7}$ 74, Sk. $^{30/7}$ 74, T. $^{74/76}$, Bl. 13.

I Sk.br. $^{10/11}$ 83, Pr. 3, Bl. 277 e. ham, der døde ved Sct Michelsdagstid 82, tilfaldt Ej. E.: Karen Jacobsdatter og deres fælles Børn: Tonnis (20), Christen (8), Kirsten, g. (B.) Skipper Jens Rasmussen Strædfar — se 253 —, Dorthe (14), Anne (13), Maren (12) og Else (6).

a. Vaaningen, nærmest 257: 1 Rdl. b. Frugthaven: 1 Ort. — Baade a. og b. solgtes paa Auktion $^{10/12}$ 83 til E.

a. P.: $\frac{20}{3}$ 84, T., Bl. 27, f. i. i Sk. & P. Pr. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling.

b. Jens Andersen, Søn af Anders Lauritsen, Sk. dat. $\frac{18}{2}$ 84, l. $\frac{21}{2}$ 84, Bl. 62. — Han erholdt $\frac{24}{11}$ 85 Bevilling til Vielse i Huset med Marie Fog, se Pers.T . 1917, S. 141.

257. Skipper Dinus Nielsens Arfvingers Gaard med Hauge. — $186\frac{2}{3}$ Rdl. — $23\frac{1}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 16 β .

(B.) Skipper Dinus Nielsen, Sk. $\frac{23}{2}$ 71, T., Bl. 24.

P.: $\frac{9}{3}$ 71, Bl. 1. Ph.: Sognepræst Oluf Knudsen til Saxild og Nølev, død $\frac{23}{6}$ 73; Pantebrevet overgik paa Skiftet e. ham til hans Datter Anne Olufsdatter, $\frac{20}{6}$ 69 g. Sognepræst Casper Bernhardsen Suhr til Saxild og Nølev — se W.

I Sk.br. $\frac{1}{11}$ 81, Bl. 226, e. (B.) Skipper Dinus Nielsen, død for rum Tid siden, og hans sal. Hustru Maren Rasmusdatter, død $\frac{30}{8}$ 81, indlagdes i Ej.: Ph., samt Jens Olufsen, Borgm. Jesper Nielsen Hutfeld, Borgm. Michel Michelsen Malling, Borgmester og Raad og Byskriveren samt endelig Arvingerne (Børnene): (B.) Skipper Niels Dynnesen, studiosus Erich Dynnesen, Johanne Dynisdatter, g. (B.) Skipper Jens Olufsen, Maren Dynisdatter i København, Birgitte Dynisdatter, g. (B.) Skipper Jens Sørensen Mørche — se 222 — og Anne Dynisdatter.

87: (B.) Skipper Jens Olufsen, der synes at være bleven Eneejer før $\frac{1}{5}$ 84 — se T. $\frac{83}{69}$, Bl. 33.

I Sk.br. $\frac{17}{2}$ 91, Bl. 664, e. ham, der døde $\frac{5}{3}$ 88, tilfaldt Ej. E.: Johanne Dinnisdatter med forlovet Fæstemand Michel Brun og deres fælles Børn: Ole (13), Diunis (9) og Birgete (11).

Ang. en Proces om, hvorvidt et Hus paa denne Ej. er bygget 258 for nær — se T. $\frac{83}{66}$, Bl. 33 a.

258. Anders Laursen tuinde Boeder. — $46\frac{2}{3}$ Rdl. $5\frac{5}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 4 β .

(B.) Handelsmand Anders Laursen. Han var født i Nysted paa Lolland og døde $\frac{12}{4}$ 92 (69). Han var g. 1. Karen Laursdatter, f. i Aarhus c. $\frac{1}{1}$ 32, d. $\frac{20}{6}$ 68 (7 Sønner og 5 Døtre), og 2. Maren Jacobsdatter, se Berg, S. 42, og Sk.br. $\frac{20}{7}$ 93, Pr. 4, Bl. 498, e. ham.

Sønnen, (B.) Handelsmand Jens Andersen, Sk. dat. $\frac{14}{6}$ 88, l. $\frac{18}{3}$ 90, Bl. 9 (ang. 258 & 259) — se 257 og 256.

259. Dito Anders Laursens egen iboende Gaard. — 240 Rdl. — 30 Rdl. — 1 Rdl. 2 Ort 0 β .

(B.) Handelsmand Anders Laursen — se 258.

P.: $\frac{20}{11}$ 79, Bl. 35, o: Fornyelse af P.: $\frac{11}{10}$ 55. Ps. begge Gange Anders Laursen. Ph. $\frac{11}{10}$ 55: Raadmand Peder Sørensen. Ph. $\frac{20}{11}$ 79: Niels Nielsen, studiosus, begge »paa de fattige Enkers Vegne«.

Sønnen (B.) Handelsmand Jens Andersen, Sk. dat. $\frac{14}{6}$ 88, l. $\frac{18}{3}$ 90, Bl. 9. (Ang. 259 & 258) — se 256.

Broberg paa den østre (der staar: wester) Side.

260. Kiersten Hansdatter, Mons. de Brobergs, hinded egen iboende Gaard. — 360 Rdl. — 45 Rdl. — 2 Rdl. 1 Ort 0 β .

I Sk.br. $\frac{1}{6}$ 74, Bl. 292, e. Licentiat Nicolaj Broberg, død $\frac{1}{4}$ 74, udlagdes bl. a. denne Ej. til E.: Kirsten Hansdatter Drostrup — se 199.

261. Jens Basballe 4re Boeder. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

Raadmand Jens Christensen Basballe, Sk. $\frac{2}{3}$ 74, T., Bl. 133. Han var født 1637 og døde i 1708; han var g. 1. Maren Jacobsdatter Vinter i 1 Aar og 2. med Anne Christensdatter Friis i 36 Aar; hun døde 1704 (64); i sidste Ægteskab var der en Søn, hans eneste Barn, Christen Jensen Basballe, født 1672, se Berg, S. 45, Epith. Nr. 20 (over baade Fader og Søn) og Nr. 15.

262. Hans Jensen Windter tuinde Boeder. — $53\frac{1}{3}$ Rdl. — $6\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 8 β .

Ej. siges $\frac{30}{1}$ 74 og 93 at ligge i Brohul.

I Sk.br. $\frac{30}{1}$ 74, Bl. 230, e. (B.) Handelsmand, Kirkevæрге for Frue Kirke i 27 Aar Jens Sørensen Vinter, død 70 (63), udlagdes bl. a. denne Ej. til E.: Mette Rasmusdatter Testrup, der døde $\frac{13}{4}$ 99 (77), se Berg, S. 41, Epith. Nr. 4 (8 Sønner og 4 Døtre), og Sk.br. $\frac{6}{1}$ & $\frac{7}{6}$ 99, Pr. 4, Bl. 513, e. hende.

93: Jens Jacobsen Skivholme, g. Datteren Gertrud Jensdatter Vinter i Henh. t. Bevilling af $\frac{31}{8}$ 82 til Vielse i Huset u. Tr. o. L., se Pers. T. 1917, S. 14.

263. Peder Basballe tuinde Boeder. — $53\frac{1}{3}$ Rdl. — $6\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe — se 213 — K. K. af $\frac{25}{2}$ 80, Sk. $\frac{10}{5}$ 83, T., Bl. 173.

264. Søren Michelsen Pøels Leyegaard med hoslignende Hauge Christopher Lesøe tilhørende. — $166\frac{2}{3}$ Rdl. — $20\frac{5}{6}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 4 β .

Toldinspektør i Fredericia Christopher Sørensen Læsø, Købeprev af $\frac{27}{8}$ 67 — se T. $\frac{14}{70}$, Bl. 70 og 86.

Han var g. Laurits Jensen Helkands E.: Anne.

(B.) Skipper Anders Nielsen Helbo, Købeprev, dat. $\frac{20}{6}$ 84, l. $\frac{7}{8}$ 84, Bl. 77.

I Anledning af dette Salg giver Laurits Jensen Helkands Søn Peder Jensen Helkand Afkald paa sin Anpart i Ej. e. sin Fader, dat. Fredericia d. $\frac{18}{1}$ 84, l. $\frac{7}{8}$ 84, Bl. 66.

I Sk.br. $\frac{13}{8}$ 86, Bl. 71 jfr. Bl. 486, e. Anders Nielsen Helbo, der døde i Christiania d. $\frac{25}{3}$ 86, tilfaldt Ej. E.: Maren Troelsdatter, der g. sig igen med (B.) Skipper Jens Nielsen Ungermand, og Børnene: Anne (11), Marie (9) og Johanne (2).

I Sk.br. $\frac{9}{2}$ 94, Bl. 583, e. Jens Nielsen Ungermand, der døde $\frac{14}{11}$ 93, tilfaldt Ej. E.: Maren Troelsdatter og Børnene af begge Ægteskaber; af 1ste: Marie (15) og Johanne (10) — Anne var død c. 6 Uger før Stedfaderen — og af 2det: Anders (7), Niels (5), Peder (3) og Anne (1).

265. Maren Sønispige en Boed, en Lybscher tilhører, med der hos ligende Hauge. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

I Sk.br. $\frac{7}{0}$ 69, Bl. 3, e. (B.) Handelsmand Jørgen Lauritsen — se 319 — indlagdes heri: Magdalene von Melle af Lybæk.

Sk. $\frac{12}{2}$ 85, Bl. 90, fra Raadmand Jens Christensen Basballe til (B.) Skipper Anders Nielsen Helbo, der døde i Christiania $\frac{26}{3}$ 86 — se Sk.br. e. ham $\frac{13}{8}$ 86, Bl. 71, i hvilket Raadmand Jens Christensen Basballe indlagdes i Ej.

87: (B.) Skipper Jens Nielsen Ungermand.

I Sk.br. $\frac{9}{2}$ 94, Bl. 583, e. ham, der døde $\frac{14}{11}$ 93, tilfaldt Ej. E.: og Børnene af begge hendes Ægteskaber — se 264.

266. Pouel Toersen en øde Biugningspladtz. — 0 Rdl. — 3 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 14 β .

(B.) Skræder Poul Torsen Todbjerg $\frac{1}{3}$, se Sk.br. e. ham $\frac{5}{0}$ 93, Bl. 522. Han døde $\frac{1}{4}$ 90. Boets Anpart tilfaldt E. og Børnene — se 125. E. siger i Sk.br.et, at hun har betalt samtlige Skatter af Ej. Se iøvrigt T. $\frac{74}{10}$, Bl. 87. Her siger $\frac{25}{6}$ 75 (B.) Rasmus Sørensen, at han for rum Tid siden har frasagt sig Arv og Gæld e. sin Fader, sal. Skomager Søren Rasmussen Kjeldsen, der har Skøde af $\frac{12}{1}$ 37, T., Bl. 2, og har pantsat Ej. til (B.) Handelsmand Jørgen Lauritsen paa Vestergade; i Sk.br. $\frac{7}{0}$ 69, Bl. 3, e. denne indlægges E. og Døtrene — se 319 — i P. Obl.

E.s Søn af 1ste Ægteskab Christen Christensen Sommer skøder sin Anpart i P. Obl., udlagt ham e. Moderen paa Skiftestedet i Ørum Præstegaard $\frac{14}{11}$ 70, til (B.) Handelsmand Peder Nielsen Brandt $\frac{13}{3}$ 73, T., Bl. 49.

Rasmus Sørensen erklærer $\frac{25}{6}$ 75, at Poul Tordsen og Jørgen Lauritsens Arvinger maa gøre sig Huset saa nyttigt, som de kan.

Mon Jørgen Lauritsens Datter Karen og Poul Tordsens Hustru Karen Jørgensdatter ikke er samme Person?

267. Peder Basballe en øde Biugepladtz. — 0 Rdl. — $3\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 17 β .

(B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe, Sk. $\frac{10}{5}$ 83, T., Bl. 173.

Stadstjener Niels Andersen, Sk. $\frac{7}{1}$ 87, Bl. 156.
Ej. siges heri at ligge næst norden for Folmersgyde.

268. Mester Gerdt Badscher en liden Hauge. —
0 Rdl. — 1 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 5 β .

(B.) Badskær Gert von Negten (Netten), f. 29, begr. $\frac{27}{10}$ 1703,
g. Malene Hansdatter, f. 35, begr. $\frac{9}{10}$ 1712, se Skifte Pr. 4, Bl. 97,
og H. Friis-Petersen, Familien Friis-Petersens Ahnebog, 1. Del,
1928, S. 4—6, samt Hübertz III, S. 12—13.

269. Peder Pedersen paa Meilgade trende Boeder,
den ene er øde, di andre tou beboes af fattig Folch.
— 16 Rdl. — 2 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β .

(B.) Handelsmand Peder Pedersen Flensborg, død $\frac{21}{10}$ 91.
I Sk.br. $\frac{7}{3}$ 92, Bl. 395, e. ham indlægges i Ej.: E. og de 5
ved Ej. 56 nævnte Børn.

93: Borgm. Michel Michelsen Malling.

K. R. 75: Søren Mørches E. — Maren Jensdatter — af 2 Bo-
der paa Broberg.

P. P. Flensborg var g. Søren Jensen Mørches og Maren Jens-
datters Datter: Maren — se 221.

270. Karen Nielsdatter en øde Biugepladtz. —
0 Rdl. — $3\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 17 β .

Karen Nielsdatter, Datter af Raadmand Niels Ibsen, (ang.
Skifte e. ham, se O. $\frac{17}{54}$, Bl. 57), og Maren Olufsdatter. Ej. til-
faldt hende paa Skiftet e. hendes Mand Jacob Andersen i Kal-
lundborg — se T. 39, Bl. 110.

88: Peder Hansen Feder.

93: Arvingerne.

Ej. f. i. omtalt i Sk.br. $\frac{21}{12}$ 93, Pr. 4, Bl. 401, — se 115.

271. Peder Basballe trende øde och u. bebøget
Pladtz. — 0 Rdl. — 10 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

(B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe, Sk. $\frac{10}{6}$ 83, T.,
Bl. 173, — se 213.

272. Jens Wegerslef en øde Biugepladtz. — 0 Rdl.
— $3\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 17 β .

Raadmand Jens Christensen Vegerslev — se 131.

90: Peder Hansen Feder.

93: Arvingerne.

Ej. f. i. omtalt i Sk.br. $\frac{21}{12}$ 93, Pr. 4, Bl. 401, — se 115.

273. Borgm Jørgen Juels Arfuinger en øde Biuge-
sted. — 0 Rdl. — $3\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 17 β .

89: Peder Hansen Feder.

93: Arvingerne.

Ej. f. i. omtalt i Sk.br. ¹⁶/₁ 82, Bl. 201. eller i Sk.br. ²¹/₁₂ 93, Pr. 4, Bl. 401, — se 115.

274. Dinus Pedersen en Gaard med tilligende Hauge, som Jens Pedersen udi boer. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β .

85: Johanne Eschildsdatter, sal. Jens Sørensen Pandrups.

I Sk.br. ²³/₈ 86, Bl. 47, e. ham — se 93 — f. Ej. i. omtalt.

²⁹/₃ 83, T., Bl. 164, erholder hun ved sin Broder (B.) Handelsmand Jesper Eschildsen — se 33 — Dom over (B.) Handelsmand Dynis Pedersen Vintz, gaaende ud paa, at denne skulde vedstaa et Køb af Ej. af ³⁰/₅ 82.

87: Christen Michelsen.

275. Jens Basballe en liden Gaard med Hauge, som Jens Pedersen udi boer. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β .

Raadmand Jens Christensen Basballe — se 261.

276. Peder Basballe tuende Boeder, som er øde med hosligende Hauge. — $29\frac{1}{3}$ Rdl. — $3\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 18 β .

(B.) Købmand Peder Christensen Basballe, K. K. af ²⁵/₂ 80, Sk. ¹⁰/₅ 83, T., Bl. 173, — se 213.

P.: ²³/₁₁ 71. Ps.: (B.) Mogens Knudsen. Ph.: (B.) Handelsmand Anders Nielsen Krus.

277. Anders Laursen ved Mindet it Haugested. — 0 Rdl. — 1 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 5 β .

(B.) Handelsmand Anders Laursen, K. K. af ¹⁸/₄ 73, se T. ⁷²/₇₄, Bl. 132, og 258.

Svogeren Bunde Jacobsen, Sk. dat. ³⁰/₃ 85, l. ¹⁴/₅ 85, Bl. 101.

Transport paa dette Sk. (kaldet Købebrev) til (B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe — se 213 —, dat. ⁷/₅ 85, l. ¹⁴/₅ 85, Bl. 101.

88: Anders Laursens Søn (B.) Handelsmand Jens Andersen — se 256.

90: Raadmand Jens Christensen Basballe — se 261.

278. Commiss. Hutfeldt trende Boeder med hosligende Haugepladtz. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

Assessor Jesper Nielsen Hutfeld var g. Sidsel Christensdatter og døde ²²/₁ 96, se Sk.br. ²⁸/₁₀ 98, Pr. 4, Bl. 298, e. ham. Privat Skifte mellem E. og Børnene:

Christen, Sognepræst i Tved.
 Anders, Sognepræst i Brabrand.
 Niels, Sognepræst i Holme.
 Clemmen (16), studerende her i Domskolen.
 Anne, g. Sognepræst Jens Fris i Feldballe og Mette Marie (15).
 Denne Ej. tilfaldt E.

279. Sal. Jens Jensens Eye, som Bunde Jacobsen suarer af, er forfalden. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl.
 1 Ort 0 β .

Bunde (Buni) Jacobsen blev indført i Ej. for 6 Sldr. 10 β $^{10/12}$ 75 i Henh. t. Dom over Jens Jensen af $^{4/2}$ 75, se T. $^{74/76}$, Bl. 128, og yderligere for 198 Sldr. $^{9/12}$ 82 i Henh. t. Domme over E.: Anne Jensdatter; Ej.s Taksationssum: 210 Sldr. — se T. $^{80/83}$, Bl. 189.

Michel Jensen Lassen, Sk. $^{5/2}$ 85, Bl. 88, fra Bunde Jacobsen.
 91: Rasmus Skriver.
 P.: $^{20/0}$ 83, T., Bl. 3, f. i. i Sk. & P. Pr. Ps.: Bunde Jacobsen.
 Ph.: Købhandler og Borgersøn Jens Andersen. Aflæst, dat. $^{28/1}$ 85, l. $^{5/2}$ 85, Bl. 88.

280. Bunde Jacobsens egen iboende Gaard. — 88 Rdl. — 11 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 5 β .

P.: $^{28/0}$ 76. Ps.: Bunde Jacobsen. Ph.: Dr. Mathias Broberg, der $^{1/0}$ 88 tiltransporterede Ps.s Broder Jens Jacobsen Skivholme Pantebrevet.

I Henh. t. Dom af Hads Herreds Ting af $^{1/3}$ 86 erholdt Simon Simensen i Saxild $^{22/3}$ 87 Udlæg i Ej. næst P.: $^{28/0}$ 76.

Dette Udlæg transporterede han $^{22/12}$ 87, l. $^{20/4}$ 88, til Jens Jacobsen Skivholme, Bl. 159.

$^{18/4}$ 89, T., Bl. 189, Vurderingsforretning.
 $^{10/5}$ 89, T., Bl. 193, erholdt Jens Jacobsen Skivholme — se 262 — Ejendomsdom paa Ej.

281. Christen Mogensens Enche 4re Boeder. — $53^{1/3}$ Rdl. — $6^{2/3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 8 β .

I Sk.br. $^{10/12}$ 83, Bl. 372, e. (B.) Handelsmand Christen Mogensens, død i April 81, — se 149 — indlagdes i Ej.: Commissarius Jesper Nielsen Hutfeld, Niels Nielsen studiosus og dennes Søster Karen Nielsdatter.

85: Commissarius Jesper Nielsen Hutfeld — se 278.

282. Sal. Jacob Bartholemeusen it Bøgested. — 0 Rdl. — 3 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 15 β .

Jacob Bartholomeus Ejendomsdom $^{19/4}$ 67, T., Bl. 13.
 I Sk.br. $^{13/0}$ 82, Bl. 279, e. ham, der var født i Randers, og døde $^{14/5}$ 88, udlægges Ej. til: Commissarius (Assessor) Jesper Nielsen Hutfeld — se 278.

85: Jacobus skal betale.

87: Apotheker Jacobus Gessius, tilforn Assessor Hutfeld.

90: Peder Hansen Feder — se 115.

93: Arvingerne.

Ej. f. i. omtalt i Sk.br. ²¹/₁₂ 93, Pr. 4, Bl. 401, — se 115.

283. Niels Laursen en liden Gaard, som Jørgen Luftt iboer, der i befatted en liden Boed, som Henrich Schoemager iboer.— $106\frac{2}{3}$ Rdl. — $13\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 16 β.

(B.) Handelsmand Niels Lauritsen — K. K. ¹⁵/₇ 78 —, Sk. ²⁰/₆ 82, T., Bl. 122.

I Sk.br. ¹⁸/₂ 91, Bl. 410, e. hans sal. Hustru Anne Jensdatter Vegerslev (36), død ²⁰/₁₀ 89, udlagdes Ej. til Enkemanden og deres Børn — se 96 og Berg, S. 46, Epith. Nr. 24; de blev gift 71 og havde 10 Børn. Se ligeledes 249.

Horsens Tilblivelse.

Af VILHELM MARSTRAND.

I disse Aarbøger XXVI (1933) er fremkommet endnu 2 Bidrag til Belysning af Horsens ældste Historie. I det seneste af disse: »Lidt mere om Kirkerne i Horsens«, slutter Pastor L. Vesten med at hævde, at den af mig som Byens 2den Sognepræst efter Reformationen nævnte Hr. Herman, ikke hører hjemme i Horsens By, men i Hammer og Horsens, Kjær Herred.

Dette kan jeg fuldt ud tiltræde, og hvad mere er, derved forsvinder den eneste virkelige Vanskelighed, som var tilbage i min Udredning af Præsterækken¹⁾, nemlig at Peder Borgsmed (c₃ 1495—1572), som ⁸/₅ 1530 omtales som havende »en lille og dog god Christi Hjord i Horsens«, og som ¹⁷/₁₁ 1532 af Frederik I havde faaet overladt Graabrødrekloster som Sognekirke for den lutherske Menighed, ikke umiddelbart efter den sidste katolske Præst Peder Storms (c₃ 1490—c. 1540) Død fik hele Sognet. Peder Storm var imm. ²⁰/₄ 1514 i Rostock, maa altsaa antages at være blevet Sognepræst her c₂ 1520. Han gik 1536 over til Reformationen, arbejdede med paa den ny Ordinans i Januar 1537, og staaer som Underskriver af den i December samme Aar trykte Udgave af denne. Hans Dødsaar er ikke opgivet, men kan nu med Sikkerhed siges at være indtruffet før 1540, ti det maa være hans Død, som har muliggjort, at Kristian III ²⁸/₆ 1540 samtidigt med, at han bekræftede Byens Privilegier, kunde give Byen Lov at nedbryde »den gamle Kirke, som kaldes Vor Frue Kirke, og nyde Kalk, Sten, Klokker, Tømmer og anden Del til Hjælp til at opbygge dens Sognekirke med«.

¹⁾ Aarbøger (1930), 26—39.

Den i dette Kongebrev omtalte Sognekirke var St. Ibs, nuværende Vor Frelzers Kirke, der først blev Sognekirke ifølge det meget drøftede Pavebrev af 1480 og »den gamle Kirke, som kaldes Vor Frue Kirke«, maa da fornuftigvis have været den Kirke, som var Sognekirke til 1480.

Pastor Vestens Betragtninger over, hvad dette betyder, kan jeg derimod ikke tiltræde. De lader sig hverken forene med vor øvrige Viden om de kirkelige Forhold i Middelalderens Byer eller med Pavebrevets Indhold. Men da jeg senere kommer tilbage til dette, maa det her være nok at fremhæve det værdifulde i hans Henføring af Hr. Herman Cordsen til Hammer-Horsens.

Lige saa værdifuld er Generalmajor H. U. Ramsings Hævdelse i hans i samme Aarbøger optagne: »Bidrag til Horsens Historie i Middelalderen« af, at den i Øm Klosters Historie under 1247 omtalte curia Horsnes ikke kan oversættes »en Gaard i Horsens«, men maa oversættes Horsnæsgaard¹⁾.

Jeg kan ganske tiltræde denne Opfattelse. Jeg kan yderligere tiltræde Ønsket om Udgravningsresultater, og skal i det følgende fremlægge et vigtigt saadant, men maa iøvrigt mene, at en Del af Undersøgelsen bygger paa Forudsætninger, der ikke passer med Forholdene her i Landet.

Naar det saaledes hedder, at »i den tidlige Middelalder opstod Købstæderne paa den Maade, at et Købmandslav af fremmede Købmænd, mercatores, søgte Landsherrens Beskyttelse og opnaaede hans Tilladelse til at tage fast Bopæl og anlægge en Handelsby«, saa gælder dette for den tyske Kolonisation af de tidligere slaviske Egne ved Østersøens Sydkyst, men ikke her i Landet, og de Henvisninger, der er givet til Saxos Omtale af Forholdene i Roskilde paa Erik Emunes og Valdemar den Stores Tid, gælder et Tidsrum, der falder længe efter Byernes Opstaaen her i Landet. Allerede Adam af Bremen siger, at der fandtes Byer ved alle de østjyske Fjorde (c₂ 1070),

¹⁾ Aarbøger XXV (1932), 95 — jvnf. Scriptores minores II, 197.

en Oplysning, som jeg har fundet bekræftet gennem nærmere Betragtning af Sognedelingerne og Byudviklingen alle de nævnte Steder.

Naar det videre hedder, at Gaden Graven næppe har Navn af Byens tidligere vestre Grav, da »Ensartetheden i Søndergades Bredde og i Formen af dens Bebyggelse øst og vest for Graven taler imod«, saa er Betragtningen kun rigtig for de Tider, hvor Byen var saa stor, at der er Mening i et Anlæg af denne Størrelse. Men det kan ikke være oprindeligt. I Byens ældste Tid maa Søndergade have været en smal Gade, og dens nuværende store Bredde kan kun skyldes en Regulering efter en Brand. Og denne Regulering kan meget godt være udført samtidigt med en Udvidelse af Byen mod vest fra Graven til Hospitalsgade.

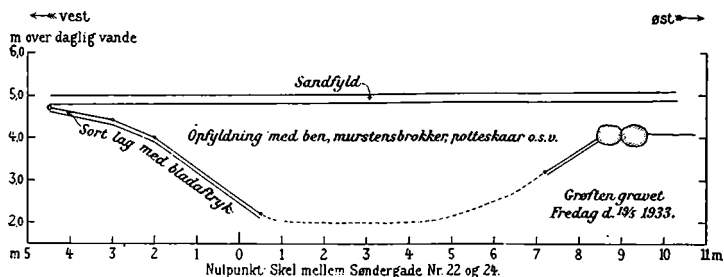
Det er saa heldigt, at der kan føres arkæologisk Bevis for begge Dele. Fabricius og Stadsingeniør Bryndum oplyser, at der i Søndergades Fortove jævnlig er truffet Fundamenter af ældre Bygninger. Aage Simonsen omtaler i sin Redegørelse for Fundet af en Kirkebygning under det nuværende Raadhus, at Retningen peger hen paa en ældre Vej, der har haft Retning noget skraat i Forhold til den nuværende Gade, og hævder, at samme Retningslinie er paavist »ved andre middelalderlige Bygningsfundamenter, baade paa nordre og søndre Side af Gaden¹⁾).

Dette fremgaar ogsaa af et Terrænkort. Det er klart, at Vejen fra det oprindelige Vadedsted over Aaen for Enden af Hospitalsgade, maa have gaaet skraat op til Søndergade udfor Raadhuset. Derfra er den saa gaaet videre sønden om St. Ibs Kirke til et Vej-kors udenfor den senere Kattesundspøt. Her er den fortsat dels ad Hulvej til Markerne ned mod Nørrestrand, dels ad Sundvej til Stensballesund og har krydset den ældste Vej, som fra Viborgvejen over Lovby og Aarhusvejen over Hansted Bro, førte Nord og bag om Byen ad Møllegade og Kildegades ældre Løb, der endnu ses paa Kortet over Markjorderne fra 1828, til Horsnæsgaard.

¹⁾ Aarbøger XIX (1926), 124 - 129.

At den direkte Forbindelse fra Søndergade til Horsnæsgaard er yngre, skønt den gaar i direkte Forlængelse af Søndergade, fremgaar baade af Terrænforholdene og af, at den har et særligt Navn, Borgergaden, oprindeligt Borregade (saaledes 1438), nemlig Vejen til Borgen.

Til Overflod er den vestre Bygrav senere fundet syd for Søndergade udfor det af Fabricius angivne Sted nord for Søndergade. Naar jeg i sin Tid stillede mig lidt tvivlende om det af Fabricius beskrevne Anlæg var en Grav, saa gjaldt Tvivlen ikke det beskrevne Løb, men blot at dette var en Del af Stadsgraven.

Tværsnit af Horsens Bys vestre Grav 1,80 m nord for søndre Kantsten.

Jeg nævnte, at Talen maaske var om et Vandløb, der fra Søndergades Nordside var løbet mod Nord til Bygholm Aa, idet Stadsingeniør Bryndum overfor mig havde hævdet, at der ingen Spor var fundet af Graven paa Sydsiden af Søndergade. Ved Ombygning af Ejendommen vest for Raadhuset, var der imidlertid i Vestskellet tydelige Spor af en ældre Opfyldning, og det lykkedes derefter Stadsingeniør Bryndum ved en Gravning ^{19/5} 1933 i selve Søndergade at optage ovenstaaende Profil. Dette Profil svarer ganske til Fabricius' Beskrivelse og dermed gøres det klart, at vestre Bygrav oprindeligt har gaaet kort vest for Raadhusstræde (tidligere Provstegyde) og Graven. Forøvrigt bekræfter denne Kendsgerning paany, hvor varsom man skal være med at bygge paa negative Opgivelser.

Dette fremførte jeg selv, da jeg mente at maatte

forklare Navnet Kattesund ved Hjælp af et Tværløb vinkelret paa Aaen, omtrent midt mellem Torvet og østre Grav. Jeg fandt dette støttet ved Opgivelsen af meget dybtliggende blød Bund paa dette Sted, og Beretningen om, at der fandtes Opfyldninger over det meste af Terrænet, og fandt yderligere en saadan Antagelse bekræftet ved, at ganske tilsvarende Betragtninger har ført Forfatteren af Byhistorien i Trap til at regne, at østre Grav »vistnok har gaaet midt over Kattesund noget øst for Borgergade ned til Aaen¹⁾.

Siden har jeg personligt undersøgt Forholdene, og maa efter at have været inde paa alle Grunde i den paagældende Del af Byen, opgive denne Forklaring. Den konstaterede bløde Bund maa skyldes et lokalt Hul, der er ingen Mulighed for en saadan Kanal, ja end ikke for en tør Grav det paagældende Sted.

Navnet Kattesund, som genfindes i en lang Række Byer her i Landet og i Udlandet, kan lige saa lidt forklares ved en vilkaarlig Antagelse af, at Nørrestrand eller Stensballesund oprindeligt har baaret dette Navn. En anden Forklaring er imidlertid ogsaa mulig. I Flensborg var Navnet baaret af en Gade, der ved en Række Ejendomme uden Baggrund eller Gaardsplads var adskilt fra Byens Søndertorv. En tilsvarende Række Ejendomme kan af Kortet over Markjorderne 1828 ses at have eksisteret mellem Kattesund og Kildegade, før denne lagdes længere mod Nord til sin nuværende Beliggenhed.

Byens Grave kan sikkert regnes at være fra Tiden c₃ 1145. De kan næppe være ældre, da Lund først fik Grave i 1130erne, og maa sikkert have været til før 1157, siden Byen paa Borgerkrigens Tid 1147—1157 optræder som Møntsted. Af disse Grave er Vester-Grav og Øster-Grav nu sikkert paavist i Terrænet. Rent logisk synes de at maatte have være forbundet med en Nørre-Grav. Af denne er ingen Spor fundet, og jeg har før gjort opmærksom paa, at har den eksisteret, saa maa den have gaaet, hvor nu Nørregade og Kattesund ligger. Men jeg har, da jeg ikke

¹⁾ Trap VI⁴ (1926), 129.

tidligere har undersøgt Slottenes Forhold, og derfor heller ikke har været klar over, at den her omtalte Bagvej fra Hansted Bro og Tingpladsen i Lovby til Horsnæsgaard maa være ældre end selve Byen, overset, at de to Ting i Forening langt bedre end Antagelsen af et Tværløb, forklarer Navnet Kattesund.

Ti mellem Bagvejen og en saadan Grav kunde der kun ligge Huse uden Baggrund, og fyldte man Nørre-Grav op for her at anlægge en Vej, ja, saa maatte Forholdene blive, som de blev, at Kattesundsbebyggelsen bevarede dette Særpræg.

Da Indlemmelsen af disse Grunde ganske svarer til Indlemmelsen af Grundene langs Smedegade, hvor kun en forholdsvis smal Strimmel paa begge Sider medtoges indenfor Bygrænsen, og navnlig saadan, at Bagvejen forløb udenfor denne, ja, saa kan der ikke være Tvivl om, at Byen efter Branden 1247 er blevet reguleret. Bebyggelsen udenfor Graven ved Smedegade og Bagvejen (Kattesund) er inddraget i Byen, Nørregade-Kattesund er anlagt, den gamle Algade er reguleret og udvidet til Landevejstorvet Søndergade, som mod Øst afgrænsedes med Gavlgade, der gav Forbindelse med Nørregade-Kattesund, og mod Vest forlængedes til Hospitalsgade-Hestedamsgade. Ved den Lejlighed fik Smedegades sydlige Del Navnet Graven, fordi den paa Vestsiden fik Bebyggelse ud til den nedlagte Vester-Grav, og var for smal til at tage Hovedtrafiken, der nu ledes ad Nørregade til Gavlgade, hvor Byen fik Raadhus, Tingplads, og saa videre. Omvendt nedlagdes den tidligere Fortsættelse mod Vest til Vadestedet, men Navnet forsvandt ikke helt, ti man træffer af og til Betegnelsen Store Smedegade brugt for den Del af Søndergade, der ligger vest for den nedlagte Grav.

Herefter var Byen altsaa ikke længere omgivet af Grave, men blot af Planker, og ^{11/5} 1581 fik Byen Lov at udnytte de gamle Grave, der henlaa som Aadselspladser, til Byggegrunde. Talen er her kun om Vester- og Øster-Grav, idet Nørre Grav forlængst var taget i Brug til Gaden Nørregade-Kattesund. Mod Syd begrænsedes Byen af Aaen og Fjorden.

Horsnæsgaard laa umiddelbart øst for Byen og var ifølge det før meddelte 1247 i Øm Klosters Besiddelse. Inden denne Gaard kan være overdraget til Klostret, maa Sædet for Kongens Mand paa Stedet naturligvis være flyttet til en anden Kongsgaard. Og denne anden Kongsgaard kan ikke være nogen anden end Bygholm, hvor det almindelig er antaget, at Erik Menved i 1313 i Horsens tvang de oprørske Bønder til at opføre en ny Borg. En Antagelse, der er blevet stærkt støttet ved de mange Fund fra c₃ 1300, som er fremkommet ved Udgravningerne af Slangbjerg i det nuværende Bygholms Park. I denne Kongsgaard fandtes Kirke. Det véd vi, fordi Præsten i Hatting i det Kongebrev, som udstedtes ^{24/10} 1560 angaaende Nedlæggelsen af Erkenavr Kirke og Sogn siges ogsaa at skulle præke »paa vort Slot Bygholm«.

Vest for Bygholm Teglværk er imidlertid ogsaa fundet Rester af en Kirke, og det maa da være en Kirke fra et endnu ældre Bygholms Tid. Den maa have ligget i Lovby, der vides at være brændt paa Kong Hans Tid, altsaa c₃ 1500, og hvis Jord Kristiern III skænkede til Horsens. Paa Lovby Mark holdtes Løver Syssels Ting, der maa være oprettet c. 1059¹⁾, og Flytningen til Bygholm kan hænge sammen med Ønsket om at have Kongsgaarden nær Tinget, et Ønske, der dog næppe kan have opvejet Ønsket om at have Kongsgaarden nær Landingspladsen, før sidstnævnte Kongsgaard var afbrændt eller af andre Grunde overdraget til Øm Kloster, senest i 1247.

Før Sysseltingets Oprettelse holdtes her sikkert Herredsting, og dette har mindst omfattet de nuværende Herreder Bjærg, Hatting og Nim, idet visse Ejendomme i Bjærg og Nim Herreder vedblivende hørte under Hatting Herred. Bjærg Herred er sandsynligvis fraskilt samtidigt med Sysseltingets Oprettelse, saaledes at Herredstinget kunde forlægges fra Lovby Mark til henholdsvis Hatting og Bjærg. Nim Herred er kun et lille Herred og sandsynligvis først fraskilt c₃ 1200. Til det hørte Horsens, men Horsnæs-

¹⁾ Marstrand: Aabenraa (1933), 37--44.

gaard og dens Afløser Stiernholm vedblev helt til $\frac{1}{4}$ 1884 at høre til Hatting Sogn. Dette synes at vise, at Lovby Kirke maa være Egnens ældste Sognekirke eller Herredskirke, lige til den efter c₃ 1500 afløstes af Hatting Kirke.

Dette udelukker imidlertid ikke, at Kirken i Horsens kan være ældre. Skal man slutte fra Forholdene i den øvrige Del af Riget, man maa nærmest regne, at der efter Kristendommens Indførelse 965 opstod Kirker ved en Række Kongsgaarde, og at det var i Ly af disse Kirker, at de ældste Byanlæg opstod¹⁾.

Disse sidste blev naturligvis bestaaende under Heden-skabets Tilbageerobring af Magten i Svend Tveskægs første Tid, c. 988, men da Knud den Store, c. 1018 i Jylland og lidt senere paa Øerne, genindførte Kristendommen, blev det paa Grundlag af den gamle hedske Inddeling i Sogne og Herreder, saaledes at Lovby Kirke blev Hovedkirke, baaret oppe af de Afgifter, Jorden kunde give, mens Bykirken maatte nøjes med de mindre Indtægter, som kunde skaffes i de dengang meget smaa Byanlæg.

Saa langt kan jeg følge baade General Ramsings og Pastor Vestens Forsøg paa at forklare de kirkelige Forhold i Byen, saaledes at de er i Overensstemmelse med de Oplysninger, Pavebrevet af $\frac{19}{4}$ 1480 giver. Men det er en Underkendelse af middelalderlig Tankegang om man forfølger denne Tankegang saa langt, at man paastaar, at Horsens By ingen Sognekirke havde indenfor sine Mure før 1480, eventuelt 1532.

Fra det Tidspunkt, Byen var By, det vil sige havde Selvstyre under Tilsyn af Konge eller Bisp, men uafhængigt af Herredet, er det utænkeligt, at der ikke var Sognekirke indenfor det egenlige Byomraade. Jeg har nylig søgt at vise, at man vistnok kan regne denne Tingenes Tilstand almindelig efter Knud den Stores Tid c₃ 1020²⁾, og tror vedblivende, at denne Opfattelse er rigtig. For herværende Undersøgelse er det imidlertid tilstrækkeligt at hævde, at Byen i hvert

¹⁾ Aabenraa (1933), 61 f. 67.

²⁾ Aabenraa (1933), 67.

Fald maa have været By med Kirke, dengang den c₃ 1145 forsynedes med Grave. Og at den ogsaa senere var et selvstændigt Sogn, fremgaar af, at dette kunde henlægges til Nim Herred, som var til, da Jordebogen 1231 affattedes. At Tolden af Horsens sammesteds opføres under Hatting Herred, er der ingen Modsigelse i, ti begge de Kongsgaarde, der kan være Tale om, at denne opkrævedes fra, Horsnæsgaard til senest 1247, og derefter Bygholm, laa som før nævnt i Hatting Herred.

Naar det er gjort gældende, at man muligt af den Omstændighed, at Horsens havde Slesvigs Stadsret, tør »slutte, at det oprindelige Købmandslav i Horsens var udgaaet fra denne By, og havde betinget sig Hjembyens Ret«, lader dette sig ikke forene med de foreliggende Kendsgerninger. Vi véd, at Horsens i 1317 havde denne Stadsret, fordi den nævnte Aar lod en Afskrift udfærdige til Brug for Ebeltoft, der 1320 fik den stadfæstet som Stadsret. Men denne Stadsret kan af indre Grundre ses at være udstedt for Slesvig c₂ 1255. Fra Slesvig selv kendes kun en yngre, stærkt omarbejdet Stadsret fra c₃ 1400. Men af denne fra Ebeltoft over Horsens kendte Stadsret, kan let udskilles ældre Dele, som rækker tilbage til 1060'erne, og disse ældre Dele passer saa afgjort alene paa Slesvig, ikke paa Horsens, at det er aldeles udelukket, at den nævnte Stadsret kan være overført før c₂ 1255, altsaa først paa et Tidspunkt, hvor Horsens længe havde været By. Grunden til, at den er overført, kan da ikke være et Krav fra det oprindelige Købmandslavs Side, men maa skyldes Ønsket om at hjælpe Byen over de fra Branden 1247 hidrørende Vanskeligheder, og ikke mindst for at hjælpe den igang med under disse Forhold at udnytte de store Reguleringer, som denne gav Anledning til. Før den Tid har Byen maattet nøjes med en Gilderet, antagelig fra Knud den Stores Tid, og en Torveret af ret almindelig Karakter, vel omtrent som den kendes fra Næstved 1140. For at faa Fart i Tingene, har man saa givet den de mest vidtgaende Privilegier, som paa det Tidspunkt fandtes, Slesvigs kort forud udvidede Stadsret, skønt en

meget stor Del af de videregaaende Bestemmelser i denne ifølge selve deres Ordlyd alene havde og kunde have Værdi for Slesvig.

Netop dette sidste Forhold viser forøvrigt ogsaa, at Overføringen maa være sket praktisk talt samtidigt med Udstedelsen i Slesvig, ti havde man ventet til Aarene efter Branden 1285, vilde det have været naturligere at have benytte den langt bedre gennemarbejdede Stadsret af 1284 for Flensborg, hvis Anvendelighed blandt andet fremgaar af, at den alene med de af de ændrede geografiske Forhold naturlige Ændringer 1514 overførtes til Aabenraa¹⁾, hvorimod den i 1317 i Horsens gældende Stadsret fra Slesvig snart efter gik ud af Brug og ikke nævnes i Byens senere kendte Privilegier fra 1442, 1452, 1485, 1503 o. s. v.

Tages alle de her nævnte Forhold i Betragtning, maa det være muligt at komme til en nærmere Forstaaelse af Pavebrevet ^{19/4} 1480. Først vil det være rimeligt kort at nævne, hvad der vides om Byens Kirker paa det paagældende Tidspunkt.

St. Ibs Kirke var langt den største Kirke indenfor Byen. Den er opført i senromansk Tid, altsaa næppe før efter c. 1250. Den har Langskib og Kor med halvrund Apsis af røde Mursten paa Granitsokkel med Skraakant. Senere er tilføjet Sideskibe, der oprindelig var afsluttet med halvrunde Apsider, og det søndre Sideskib ender med et Taarn, hvis Vestmur flugter med Hovedskibets Vestgavl. Under Taarnets Fundament er fundet en Mønt fra Erik Menved, hvilket viser, at det ikke kan være paabegyndt før 1286. Senere end 1300 er indbygget Hvælvinger, og samtidigt hermed eller endnu senere er i Vestgavlen indbygget en Granitportal. Søjlerne synes at stamme fra c. 1150 og Buerne synes at være dannet af Sten, der ikke oprindeligt har hørt hjemme paa deres nuværende Plads. Dette kan ses paa Afbildninger²⁾, men først et nærmere Eftersyn af selve Portalen viser, at Graniten er stærkt brandskørnet, saaledes at Portalen

¹⁾ Aabenraa (1933), 86.

²⁾ Se for Eksempel Trap VII⁴ (1926), 91.

afgjort hidrører fra en ældre Kirke, der har været stærkt beskadiget af Ild.

St. Ibs Kirke var Sognekirke, da Reformationen gennemførtes 1536. Ved den i katolsk Tid udnævnte Præssts Død c. 1540 blev den sammenlagt med Klosterkirken, og var derefter Hovedkirke.

Kirkegaarden syd for Kirken kaldes »Jomfru Marie Kirkegaard«, da den i 1575 udlagdes til det nuværende Torv.

Graabrødreklostrets Kirke er paabegyndt 1261 som en enskibet Kirke med Langskib og Kor, og c. 1400 er Koret forlænget, forhøjet og forsynet med Hvælvinger. Skibet forhøjedes c. 3 m, og det synes at være planlagt at forsyne Skibet baade med Hvælvinger og Sideskibe. Dette bragtes dog først til Udførelse efter en Brand 1497, men paa plump Maade og med Tilføjelse af et Fag i Vest. Kirken har saaledes endnu i 1480 været væsenlig mindre end St. Ibs Kirke.

Paa Reformationstiden blev Munkene jaget bort, og 1532 gav Frederik I Kirken som Sognekirke til den lutherske Menighed. Da den lutherske Sognepræst c. 1540 blev Byens Sognepræst, blev St. Ibs Kirke atter Byens Hovedkirke.

Vor Frue Kirke blev 1540 tilladt nedrevet til Fordel for Sognekirken, altsaa St. Ibs, og kaldes da »den gamle Kirke«. Den maa følgelig have været Sognekirke før St. Ibs blev det, og al Sandsynlighed taler da for, at det er fra denne Kirke at Granitportalen i St. Ibs er blevet overført kort efter 1540.

Om Kirkens Beliggenhed vides intet, men da der i 1922 under det i 1585 fuldendte ny Raadhus er truffet Fundamenter af en ret stor, enskibet Kirke, taler Sandsynligheden for, at det er denne. At Murene var af store røde Mursten udelukker ikke, at Granitportalen i St. Ibs kan hidrøre fra denne Kirke, ti det var kun Dele af Kirken, der fremdroges, og her kan den Brand, som har beskadiget Portalen, have ødelagt Murene saa meget, at de for Størstepartens Vedkommende maatte ommures. I hvert Fald synes ogsaa den Kirke, som St. Ibs 1540 fik Lov at nedrive, for Størstedelen at have været bygget af Mursten,

ti ellers kunde Kirken vel ikke 1558 laane Holger Ottesen Rosenkrans til Boller 1800 Mursten til »det stien-hus i Borregade« sidstnævnte lod opføre, og som man 1933 fandt Murbrokker af, samt Begyndelsen af et Fundament¹⁾.

Udenfor Byen var der Kirke paa Bygholm, nævnt i 1560, men maaske først indrettet efter Lovby Kirkes Brand c₃ 1500, og Kirke i St. Hans Kloster, der var en Fortsættelse af Horsnæsgaard, og som senere blev til Stiernholm, i hvis Sydfløj Kirken endnu nævnes, da Bygningen 1575 tilskødedes førnævnte Holger Rosenkrans.

Denne Kirke var indviet til Jomfru Marie, og »Jomfru Marie Kirkegaard« syd for St. Ibs Kirke er derfor snarere en til Klostret udlagt Del af St. Ibs Kirkegaard end en gammel Hjælpekirkegaard for den »gamle Vor Frue«, idet Pavebrevet af 1480 viser, at der har været gudstjenstlig Forbindelse mellem Klostret og St. Ibs.

Pavebrevet volder ingen særlige Vanskeligheder at oversætte²⁾. Men at der maa være noget forkert i det, turde fremgaa af, at alle, der har beskæftiget sig med det, har fremsat afvigende, endog stærkt afvigende Tolkninger. Under saadanne Forhold vil det være naturligt først at fastslaa, hvad der ikke kan tvivles om.

Brevet fremtræder som en pavelig Bevilling af det ansøgte, og det ansøgte var, at Johanniterordenens Generalprior for Danmark, Forstanderen for St. Hans Kloster udenfor Horsens, og Klosterbrødrene sammesteds ansøgte om, at en vis Sjælesorg maatte overføres til St. Ibs Kapel inde i Horsens By.

At der med St. Ibs Kapel menes St. Ibs Kirke, den nuværende Frelzers Kirke, kan ikke bestrides, og er ikke bestridt af nogen. Men paafaldende i Pavebrevet er, at denne Kirke, Byens største, kaldes Kapel. Der kan dog ingen Misforstaaelse ligge i denne Benævnelse,

¹⁾ Aage Simonsen i »Horsens Avis« ²¹/₇ 1933. Her opgives Murstensstørrelsen til $10\frac{1}{2}'' \times 5\frac{1}{2}'' \times 3\frac{1}{4}''$, men Størrelsen af de under Raadhuset fundne Sten ses ikke opgivet.

²⁾ Den let forkortede danske Oversættelse, som er givet af Ram-sing i Aarbøger (1933), 11—12, har jeg saaledes intet at indvende imod.

Ordet Kapel er brugt 4 Gange, og det er netop Kærnepunktet i Ansøgningen, at den Sjælesorg, Klosterforstanderen med Rette yder i sin egen Kirke, med samme Ret maa ydes fra nævnte Kapel.

Med Kapel menes i Middelalderen enten en Tilbygning til en Kirke, hvori et særligt Alter var opstillet, eller en mindre Bygning ved et Valfartssted, hvor Gudstjenesten lededes fra en nærliggende Sognekirke. Her er det Byens største og vigtigste Kirke, der benævnes saaledes, og allerede paa det paagældende Tidspunkt fuldt udbygget i den Størrelse, Kirken i alt væsenligt har den Dag i Dag. Udtrykket kan ikke forklares ved at opfatte Kirken som Annex til Klostret eller til Lovby, idet Annexkirker, saavidt mig bekendt, altid betegnes som Sognekirker, og ihvert Fald altid har fungeret med fuld Sogneret. Og da der som sagt heller ikke kan være Tvivl om, at Horsens paa det paagældende Tidspunkt har haft en særlig Sognekirke, saa maa den egenlige Grund til Ansøgningen søges i et Modsætningsforhold til denne. I Begrundelsen for Ansøgningen findes da ogsaa 2 Udtryk, som det er værd at dvæle lidt ved. Det ene er, at det om St. Ibs Kapel siges »som Kongen af Danmark har Kaldsret til«, det andet: »og som plejer at have af Hospitalsbrødrene eller at være afhængig af Klostret«. I det første Udsagn ligger, at Kongen har bygget denne Kirke, og derved faaet Kaldsret til den, i det andet, at Gudstjenesten ikke bestrides paa sædvanlig Maade, nemlig gennem en ved Kirken ansat Sognepræst. Dette udvikles nærmere, »at førnævnte Sognefolk og Indbyggere i den kunde høre Messe«. Og det, der bedes om, er nu, at »Klosterforstanderen maa yde de nævnte Sognefolk og Indbyggere de kirkelige Salighedsmidler paa de samme Maader, som han plejer at yde dem i nævnte Kirke — det vil sige hans egen Kirke i Klostret —, »da det vilde være til Bekvemmelighed for Indbyggerne, og« — da det foregaaende ikke kan siges at være nogen synderlig kraftig Motivering — »saa vilde det undgaaes, at de førnævnte Farer indtraf«.

Her sigtes til Ansøgningens foregaaende Stykke,

hvor det forklares, hvor ubekvemt det var for Sognefolkene og Indbyggerne at modtage Salighedsmidlerne i Klosterkirken, da den laa mere end et Stenkast fra Byen, saaledes at de var udsat for at finde Byen røvet af Sørøvere, mens de deltog i Gudstjenesten. Denne Begrundelse er ikke daarlig fundet paa, ti den maa naturligvis gøre Indtryk. Men paa den anden Side kan man i det foreliggende Tilfælde sige, at den ikke havde noget med de virkelige Forhold at gøre. Horsens var ikke mere udsat for Sørøverangreb end andre danske Byer, og det vil sige, var kun udsat under Krig, og St. Hans Kloster laa tilmed foran Byen, saa selvom et Angreb paa Byen var lykkedes, mens Borgerne var i Kirke i Klostret, saa vilde de have let ved at afskære Sørøverne Tilbagetog. Videre siger Brevet, at Gudstjenesten foregik i St. Ibs, det var blot Salighedsmidlerne, som ikke dér kunde uddeles. Reelt kan Aarsagen til Ansøgningen altsaa ikke søges her — en pavelig Bevilling af den omhandlede Art var saa dyr at erhverve, at hverken Klostret eller Borgerne vilde bekoste denne Udgift for en saadan uvirkelig Fares Skyld. Det maa i Virkeligheden have drejet sig om helt andre Interesser.

Nøglen til Forstaaelse af hele Stillingen ligger følgende i Ordene »som Kongen af Danmark havde Kaldsret til«. Hermed er den sande Aarsag sagt, men den er der gaaet saa let hen over som muligt, for at dette ikke skulde give Anledning til nærmere Undersøgelser fra Pavestolens Side. Og derfor er den i Rom ukontrollable Begrundelse, Faren for Sørøverangreb, anført, og nu forstaar man Stridens Kærne:

Sognerettigheden laa ved Vor Frue, som modsætningsvis Bispen maa have haft Kaldsretten til. Det var imidlertid ikke selve Kaldsretten, Sagen drejede sig om, men Tienderetten, og ganske særligt Retten til den Trediedel af Tienden, som var beregnet til Kirkens Opførelse. Mens de to Trediedele laa fast fordelt til Lønninger af Præst og Bisp, saa var Hovedparten af den sidste Tredjedel til fri Disposition den Dag Kirken var opført. Det var paa disse Kirketiender, at alle Domkapitler grundlagdes, det var om

Retten til dem, at Kronen og Kirken strides uden Ophør Middelalderen igennem, indtil Reformationen afgjorde Spørgsmaalet med Kronens Sejr i et Omfang, der gjorde det umuligt for Pavemagten at vinde den tabte Magt tilbage.

Og jo mere man gør sig dette klart, des mere forstaaer man Hensigten med Pavebrevet. At den opnaaedes i 1480, laa vel navnlig i den Tillid, man ved Pavestolen da nærede til Kristiern I, som selv havde besøgt Rom i 1474, og som i 1479 fik Universitetet i København indviet, men at Hensigten ikke naaedes før 1480 — Kirken var jo fuldt færdig før 1300, og sikkert i brugelig Stand allerede i 1260'erne —, viser klart, at det var saadanne Interesser, der stod paa Spil. Ellers vilde det jo være ganske hen i Vejret, at Byens Stolthed og Pryd, den Dag i Dag dens Hovedkirke, ikke kunde benyttes til det Formaal, den var opført til.

Og er man inde i den Tankegang, begynder man pludselig at forstaa, hvad det er, Striden mellem Øm Kloster og Aarhusbispens drejede sig om. Ti at Øm Kloster har ejet Horsnæsgaard, kan næppe betvivles. At Udsagnet i Klosterkrøniken ikke alene gaar paa en Gaard i Horsens, fremgaar nemlig af, at Klostret endnu 1438 var i Besiddelse af Priorløkken ved Hastedbro, idet Klostret dette Aar mageskiftede denne til St. Hans Kloster, og et saadant Stykke af Bymarken kan Klostret ikke være bleven Ejer af uden først at have ejet Horsnæsgaard.

I Klosterkrøniken fortælles slet ikke, hvorledes denne Gave er kommet til Klostret. Det er i Virkeligheden paafaldende. Der staaer blot, at »de rige«, uden at man kan se, om det var Stormændene paa Hertug Abels eller paa Kongens Side, »lagde vor Horsnæsgaard fuldstændig øde ved Ild«. Dette tyder paa, at Gaarden er overdraget til Klostret med det skjulte Formaal, at Klostret skulde hjælpe til at faa Tiendeindtægten overført til Kongen. Deraf den bitre Strid, som blev saa voldsom, at Abbedens Broder og Søster dræbtes i Horsens, og de mange Aars Kampe med Bisperne Peder Ughætson og Tyge i Aarhus.

Vi kender kun denne Strid fra Klosters Fremstilling, og endda kun mangelfuldt, idet Skildringen standser paa det mest spændende Sted. Men Fremstillingen er livlig og let tilgængelig i den Oversættelse, som er offentliggjort i disse Aarhøger¹⁾, og gennem den faar man nærmest det Indtryk, at de to Aarhusbisper har været rene Tyranner, urimelige og ubillige overfor Klostret. Den eneste Aarsag hertil, som man efter Klosters Fremstilling faar Øje paa, er, at Klostret under Rigets Banlysning har uddelt Sakramentet. Man har dog stadig Indtryk af, at Striden i Virkeligheden drejer sig om ganske anderledes materielle Ting. Saaledes skriver Abbederne til Erkebisen: »I den et Stykke ovenfor omtalte Fastetid havde Bispen under hans Straf forbudt alle Præster i sit Stift at holde Tjeneste i vore Kirker, idet han haabede, at vi desaarsag vilde opgive dem, saa at han ligefrem for den Sags Skyld kunde fratage os dem. Derfor vovede ingen Præst i vore Kirker at meddele nogen Kirkens Sakramenter. Drevne af Nøden gjorde vi derfor, skønt ugærne, hvad vi kunde«. Altsaa, Sagen drejer sig efter Klosters Fremstilling ikke om Straf for Ulydighed, men om Ejendomsret til Kirkerne. Det Klostret har gjort er at lade Klosters Munke uddele Sakramentet, fordi Præsterne ikke vovede at trodse Bispen, og fordi Befolkningen naturligvis ikke vilde undvære Sakramentet i Klosters Kirker, naar Stiftets Præster uddelte det i andre Kirker. Det var efter Abbedens Brev kun i Klosters Kirker, at Bispen havde forbudt Præsterne at uddele det.

Og i Bispens Brev til Abbederne modsiges ikke dette, men siges blot det selvfølgelig, at Bispen naturligvis ogsaa har forbudt Munkene at gøre det: »Da det er længe siden, at vi under Straf af det Ban, vi i sin Tid forkyndte, udtrykkeligt har forbudt eders Brødre, Munkene, paa nogen Maade at holde Tjeneste i Sognekirkerne paa Landet i vor Stift; da de ulydige mod vort Bud, ikke des mindre baade har holdt og holder Gudstjenester i de nævnte Kirker«. Man venter nu

¹⁾ 25 (1932), 57—153.

haard Straf, men Bispem fortsætter med at tilsige Mildhed, blot de frivilligt vil kalde deres Munke tilbage. Her maa Bispem altsaa være bange for nogen, der staar bag Klostret, og denne nogen kan ikke være nogen anden end Kronen. Og selv om dette Brev alene drejer sig om Sognekirker paa Landet, saa er Parallellen til Forholdene i Horsens slaaende. Det afgørende har aabenbart været Kampen med Kronen om Tienderetten, men jeg maa her nøjes med at pege paa dette vigtige Forhold og skal blot til Slut nævne, at skønt man efter Klosterkrønikens Fremstilling faar det Indtryk, at al Ret er paa Klosters Side, saa kan selve den Omstændighed, at den endelige Afgørelse af Striden ikke er indført i Klosterkrøniken, tages som Bevis for, at Afgørelsen er gaaet Klostret imod. Men netop en saadan Afgørelse kan tages som rimelig Forklaring paa, at den selvfølgelig som Hovedkirke for Horsens opførte St. Ibs Kirke, og ogsaa som saadan benyttede, alligevel i Aarhundreder kunde være uden fulde Sognerettigheder.

Erik Menved, under hvem Sideskibene og Taarnet opførtes, har været forhindret i at rejse Sagen som Følge af den store Ærkebisperstrid, og det er sikkert først Valdemar Atterdag eller Dronning Margrethe, som paany har rejst Spørgsmaalet. De var om sig for at skaffe Kronen Indtægter. De har set, at her var noget at gøre, og dog har de ikke ovovet paany at rejse Sagen gennem Cistercienserordenen, men har forinden faaet Horsnæsgaard fra Øm Kloster overdraget til Johannerordenen, hvilket er sket før 1390. Herved er for det første antagelig skabt den modus vivendi, som man har Indtryk af ligger bag den i 1480 skildrede Tilstand. Brødrene i St. Hans Kloster har faaet Lov at betjene Byens Beboere, fordi de slet ikke kunde betjenes tilfredsstillende i den meget for lille Vor Frue Kirke, og det er ogsaa muligt, at der er kommet et vist Forlig om Tinden, saaledes at der ikke fra Bispens Side blev nedlagt Indsigelse efter Pavebrevet af 1480, hvad man ellers vilde vente var sket. Tilbage stod saa blot at ordne det rent formelle, og det er altsaa først sket i 1480, hvor man begrun-

dede Ordningen i Frygt for Sørøverangreb, en Be grundelse, der ikke kunde give noget farligt Præcedens.

Samlet bekræfter de ny anførte Iagttagelser det Hovedsyn, jeg tidligere har anlagt, men de uddyber det, idet man nu yderligere kan sige, at ældste Kirke og den Udstykning, der har fundet Sted efter dens Anlæg, er sket i Ly af Horsnæsgaard.

Efter al Sandsynlighed maa Vor Frue Kirke henføres til Tiden umiddelbart efter Kristendommens Indførelse c. 965. Den saaledes opstaaede Bebyggelse maa videre have været organiseret i et Gilde c₂ 1020, er blevet omgivet med Grave c₃ 1145, og i væsentlig Grad reguleret efter Branden 1247, samt ved samme Lejlighed udstyret med vidtgaaende Byprivilegier.

Tilbage staar nu blot Ønsket om at faa de vundne Resultater illustreret gennem en Række Kort, der paa overskuelig Maade kan vise Byens Borgere og andre interesserede, hvordan Byen har udviklet sig fra de ældste Tider til Nutiden, og det er mit Haab, at dette Ønske maa blive virkeliggjort i en nær Fremtid.

Aarhus

i Treserne og Halvfjerserne

af 19. Aarhundrede.

Af R. BERG.

Det er vist Carlyle, der et Sted har skrevet, at det forekom ham, at han havde levet i tre Hundrede Aar, fordi hans Liv i Barndom og Ungdom var hendirundet under saa modsatte Kulturtilstande, at han med en vis Ret kunde sige at have levet gennem tre forskellige Tidsaldere.

Paa samme Maade kan jeg for mit Vedkommende hævde, at jeg har levet et Par hundrede Aar, forsaavidt som min Barndom i Aarhus faldt i en Tid (1865—1880), hvor den primitive Tilstand fra den haandværksmæssige Tekniks Herredømme paa Erhvervslivets Omraade endnu nogenlunde herskede baade i Handel, Industri og Trafik, og hvor Nutidens moderne Opfindelser i hvert Fald ikke var mere fremherskende, end at man kunde kalde dem nye.

At de virkelig ogsaa blev betragtet som nye og mærkværdige, og at de endnu ikke havde omformet Sind og Tankegang hos Befolkningen er vist.

Denne levede for den allerstørste Dels Vedkommende med Anskuelse og i Vaner, som i mange Henseender havde Rod i Tider, der laa et Aarhundrede tilbage:

Dette gælder da navnlig for Haandværkerstandens og Arbejdernes Vedkommende og tillige for en stor Del af Handelsstandens.

Man havde nok faaet Jernbane gennem Byen nordpaa til Randers og Aalborg, sydpaa til Fredericia.

Der var ogsaa en enkelt eller et Par enkelte faste Dampskibsruiter.

Men det var saa at sige ogsaa det meste, der havde med moderne Mekanik at gøre, naar man da lige undtager et Par Fabrikker, der var dukket op i den nyeste Tid.

Indenfor Handelen var det kun Manufaktur og Jernvarer (Isenkram), der var udspecialiseret som særlige Forretningsgrene, alle andre Købmandsforretninger var endnu af den gamle Slags, hvor man kunde faa alt mellem Himmel og Jord, og som især var indrettet for Bondehandelen fra det nærmeste Opland.

For større var Byen ikke, end at dette endnu spillede den allerstørste Rolle for dens Velfærd, og der var en ganske overordentlig stor Forskel paa Byen en Søgnedag og en Torvedag.

Om Lørdagen, den almindelige ugentlige Torvedag, vrimlede Byen af de indkørende Bønder, hvis Vogne i Snesevis fyldte op i de store Købmandsgaarde. Torvene, som til daglig laa stille hen, var da et Mylr af Mennesker, af Bønder, der solgte deres Varer, især Smør og Ost, af Slagtere og Bagere, Gartnere og Frugthandlere, af Købe- og Skuelystne. Alle Værtshuse var helt fyldte med Bønder, der nød den jydsk Nationaldrik »Kaffepunsen«, og som Regel ikke blev upaa-virkede af den. Godt var det i hvert Fald, at deres Heste selv kunde klare Vejen hjem, for Kusken var ikke altid sikker paa Haanden.

Bønder og Købstadfolk, ja, det var den Gang to meget forskellige Racer, meget let at skelne fra hinanden. Bønderne saa godt som alle i hjemmegjort Vadmelstøj og store jydsk Træsko, Kasket til Hovedbeklædning og Pibe i Munden — Cigar var endnu altfor fint. Konerne med Tørklæde eller »Kyse« paa Hovedet. Og Sproget, det var det uforfalskede jydsk Landsmaal.

Velkomne og velsete var Bønderne som Kunder, og der blev gjort forholdsvis gode Forretninger med dem, men saadan helt estimerede eller regnede for Lige-mænd, det manglede der noget i at de var.

Endskönt Guderne skal vide, at Datidens Købstad-

folk ikke stod højt i Dannelse eller Kultur, saa er det dog sikkert nok, at Bønderne endnu var prægede af de foregaaende Aarhundreders primitive og afsondrede Liv, og selv følte de ogsaa Forskellen, for saa vidt som de ubetinget regnede sig for Underklasse. Købstadfolk følte sig da ogsaa i høj Grad hævede over dem, og at blive skældt ud for »Bonde« var noget meget nedværdigende, i hvert Fald ansaa jeg da i min Skoletid denne Benævnelse for noget af det mest ærekrænkende, der kunde tænkes.

Til denne sociale Forskel kom saa endvidere den politiske. Bønderne var Venstremænd og i Aarhus-egnen endog af den »allerværste« Art; de var Bjørnbakkere, en særlig Afskygning af det gamle Geert Wintherske Bondeparti.

De almindelige Søgnedage var Aarhus ellers det stilfærdigste og roligste, man kan tænke sig. Nutidens Aarhusianere vil smile, naar jeg siger, at der var Tider paa Dagen, hvor man med Lethed kunde tælle de Folk, der færdedes paa Gaden, selv den livligst befærdede. Ved Middagstid, naar de fleste spiste eller sov deres Middagsøvn, kunde Gaderne være helt folketomme, og en Vogns Rumlen hørtes i vid Omkreds. Jeg mindes, hvorledes jeg altid som Dreng vidste, naar Klokken var 12 af den stærke Raslen, som skyldtes Omnibusserne fra »Royal« og »Skandinaviens«, der kørte til Togene for at hente rejsende. De kunde høres over store Dele af Byen. Men Gummihjul havde de rigtignok heller ikke, og Brolægningen kunde endnu mindre kaldes helt jævn.

Men var Byen stille en Hverdag, saa var den absolut en Idyl om Søndagen. Gade op og Gade ned kunde man vandre uden at støde paa et Menneske. I min Erindring staar endnu tydeligt en saadan Sommer-Søndageftermiddag. Jeg kom vandrende ind igennem Meilgade fra Riis Skov. Der var ikke et Menneske at se den hele Gade lang. At man da ikke heller var bange, hverken for Tyve eller Røvere, fremgik tydeligt af en Indskrift paa en af Gadedørene, hvor der med Kridt stod skrevet: »Nøglen ligger under Maatten«. At uvedkommende kunde have lukket op

og gaaet med hele Indboet, faldt ikke et Menneske ind. Det var vist ogsaa meget faa, der laasede deres Døre om Natten. Man var fuldstændig tryk. Stilhed og Fred herskede overalt.

Dagens Gang markeredes tydeligt af en Række Lyde, som kunde høres over hele Byen, og som var almindelige Tidsmaalere for alle. Der var først og fremmest Domkirkens Ringning Kl. 5 om Morgen, 12 Middag og 7 Aften. Saa var der de faa Fabriksfløjter og Togenes Afgangssignaler. Alle vidste, naar de kom og gik. Paa stille Aftener kunde man ogsaa høre, naar Retræten blæstes paa Rytterkasernen.

Det er givet, at alt, hvad der bragte Afveksling i denne daglige Idyl, blev paaagtet i allerhøjeste Grad. Der var for Eksempel Dampskibenes Afgang. At se, hvem der rejste, var selvfølgelig en kærkommen Adspredelse. Tappenstregen gennem Gaderne hver Torsdag Aften med Koncertnumrene foran de forskellige Generalers og Obersters Boliger var meget paaskønnet og samlede en trofast Eskorte, der talte nok saa meget med som den lille Vagttrup, der fulgte Musikken under Ledelse af en Sergent. Musikken var udmærket dirigeret, men vakte naturligvis størst Begejstring, naar den paa Marschen gennem Gaderne intonerede kendte Melodier. I min Barndom stredes »den tapre Landsoldat« og »Dumme Peter« om Populariteten.

Dybest Indtryk paa hele Byen, store og smaa iberegne, gjorde dog vist »St. Olufsmarkedet«, der holdtes tre Dage igennem hver Juli Maaned. Det var den sidste Ret af de en Gang saa berømte Krammarkeder. Fra nær og fjærn kom alle Slags Handlende og Haandværkere med et Utal af forskellige Varer. Der var Skomagere og Drejere, Sadelmagere og Rebslagere, for ikke at forglemme de berømte Christiansfelter Honningekagebagere. Det var fra gammel Tid en sat Ret, at i disse Markedsdage skulde og kunde man forsyne sig med Varer til billigere Priser, end det ellers var muligt til dagligt. At Byens egne Næringsdrivende haanligt slog alle disse Varer sammen under Betegnelsen »Markedskram« er en given Ting, og at de saa skævt til de fremmede Konkurrenter

er forstaaeligt. Men lige saa stor Furore som de Handlende vakte de tilrejsende Kunstberidere og Gøglere. Der var Tryllekunstnere, Slangetæmmere, Kraftkunstnere, Verdens største og Verdens mindste Mand. Der var Abeteater og mekanisk Teater og i det hele taget noget for enhver Smag, undtagen for den gode. Hvad der ogsaa særprægede »Wolsmark'net«, som Bønderne kaldte det, var Karuseller, Kraftprøver og Beværtningstelte, hvor Traktementet bestod af stegte Aal med Kartoffler til 1 Mark Portionen. Bemærkelsesværdigt var ogsaa de mange Invalider fra vore to Krige med deres Lirekasser med Paaskrift om, hvor de var bleven saaret og hvorledes. Markedsbesøget var iøvrigt strengt delt. Første Dag var for Byens egne Folk, anden Dag, og det var den livligste, for Bønder, tredje Dagen var for Tyende og Haandværksvende. Alle Dage selvfølgelig for os Børn, der følte os meget bærede, hvis vi kunde komme til at give en af »Kunstnerne« en Haandsrækning ved Teltets Rejsning. Det gav altid en Fribillet, der var meget kærkommen, thi selvom de fleste vel nok kunde regne med en Mark i Markedsgave — det var Børns og Tyendes satte Ret —, saa strakte den jo ikke saa langt overfor alt det, der skulde ses.

Dette »Olufsmarked« havde man glædet sig til lange Tider i Forvejen. Og den Dag, da Telte og Boder blev rejst, vaagnede man tidligt paa Morgenstunden for ikke at gaa glip af noget. Med Advarsel om at passe godt paa Heste og Vogne, blev man da sluppen løs og saa med Beundring paa alt, dog med en vis hemmelig Gru paa de tilrejsende Gøglere. De stjal nemlig Børn for at opdrage dem til Kunstnere, hed det sig, og i den Tid, saadanne Børn var under Uddannelse, fik de kun Bomolie at drikke for at gøre Leddene bøjelige, for ikke at tale om, at Benene i Forvejen blev brækkede i dem, saa de bedre kunde gøre Krumspring. Jo, de Folk skulde man nok tage sig i Agt for.

Olufsmarkedet var absolut Aarets Hovedbegivenhed, men storartet var ogsaa Fastelavn, saa drog »Sluppen«, d. v. s. et Optog af Byens Sømænd og Fiskere, gennem

Gaderne, iført hvide Skjorter og rødt Skærf samt høj Hat. Paa en Vogn, forspændt med fire Heste, var lagt en Baad, i hvis Agterende der tronede en Admiral og en Baadsmænd, foruden en Del Matroser, Toget aabnedes og sluttedes af flagbærende Sømænd, og paa Vognens Sider dansede særlige Grupper Reel. Der samledes Penge ind til Sømændenes Hjælpekasse, og paa de Steder, hvor der blev givet et nogenlunde anstændigt Bidrag, blev der raabt Hurra flere Gange og danset Ekstradanse.

Helt ueffen var heller ikke Valborg Aften den 30. April, naar der blev brændt Blus ude paa Skansen. Denne gamle hedenske Foraarsfest var dog allerede i min Barndom i stærk Tilbagegang, og jeg maa tilstaa, at som Regel var der nu heller ikke meget Foraars i Luften den Aften.

Saa var der jo ogsaa »Teatret«, i den gamle Bygning paa Kannikegade, hvor omrejsende Selskaber, som Cortes' og Alex. Rasmussens spillede Komedie Vinteren igennem. Yderst primitivt baade i kunstnerisk og teknisk Henseende, men altid meget velkomment.

Ellers var Livet til dagligt meget ensformigt. Det var for de flestes Vedkommende Arbejde fra tidlig Morgen til Aften sen. Paa anden Maade kunde Føden ikke tjenes. Søndagen som Hviledag var i og for sig heller ikke meget bevendt. De allerfleste arbejdede nemlig ogsaa den Dag, i hvert Fald da om Formiddagen. Om Sommeren gik vel en Del i Skoven, men »Skoven« det betød for den største Part kun et Besøg paa et af Traktørstederne i Riis Skov. Med Hensyn til Valget af disse, var der en af Skik og Brug strengt iagttaget Vedtægt. Jævne Folk holdt sig til Ferdinandspladsen, Mellemllassen til »Salonen« og den finere Portion til »Pavillonen«. Hvorledes denne Rangforskell er fremkommen, kan jeg ikke oplyse, men vist er det, at Lighedsbestræbelser og Krav om Ligestilling endnu ikke var trængt igennem Lagene. Der var tværtimod en meget stærk grundfæstet Følelse af Forskel, som ufravigelig blev respekteret og fordredes respekteret. Der var »fine« Folk, jævne Folk og simple Folk. Med de sidste kunde der selvfølgelig godt tales,

men det var da altid i Følelsen af, at man var uhyre nedladende.

Søndagsadspreldelserne var da ogsaa i høj Grad præget af Standsforskellen. Bedre Folk holdt sig hjemme eller besøgte hinanden. Den jævne Portion drog i »Skoven«, hvad der altsaa ikke maa opfattes som noget Udtryk for Naturlæde. »Skoven« begyndte først ved Traktørstedet. Alt, hvad der var forinden, betød en Kedsommelighed. Navnlig Vejen derud syntes en Evighed, og vel var der Kapervogne ved Mejl-gades Port, men det var jo ikke mange, der havde Raad til at bruge dem. Man gik paa sine Ben frem og tilbage, spiste sin medbragte Mad og nød højst en Kop Kaffe. Serveringen var ogsaa uhyre primitiv. I hvert Fald paa Ferdinandspladsen. Jeg mindes endnu, hvorledes Opvarterne dér rendte hele Pladsen rundt med en skænket Kop Kaffe og et Stykke Wienerbrød lagt over som Laag, mens han raabte efter Kunden. Man maatte nemlig bestille sine Varer inde ved Buffeten, Tjenere, der vogtede over Gæsterne, eksisterede ikke. At det Smørrebrød, man bestilte, skulde spises med Fingrene, var en given Ting. Det var først langt senere, at det blev Mode at give en Kniv med, og endelig langt om længe ogsaa en Gaffel og en Serviet.

Marselisborg var et Sted, hvor Folk ikke kom. Det laa hen som en dejlig, ensom Idyl, og tog Folk endelig en enkelt Gang derud, saa var det, ligesom for Riis Skovs Vedkommende, kun for at gæste Kroen ved Frederikshøj.

De, der ikke drog i Skoven om Søndagen — saa godt som hele Underklassen —, gik paa Værtshus eller Dansebule. »Vinden« og »Torsken« var de mest besøgte Steder, men i den almene Bevidsthed absolut simple og tarvelige, hvor man regnede sig meget for god til at komme. Det var for Tjenestefolk og Haandværkssvende. Handelssvende eller »Handelsbetjente«, som man kaldte dem, var absolut for fine til at komme dér. Derimod gik det jo nok an for menige Soldater.

Indtil Hærloven af 1867 traadte i Kraft kunde man jo endnu »stille for sig«, det vil sige købe en anden værnepligtig til at gaa ind i sit Sted. At denne Tilla-

delse benyttedes af alle bedre Folks Sønner og af dem, der havde Raad dertil, er en given Sag, og Resultatet blev derfor, at de menige Soldater gennemgaaende tilhørte Underklassen.

De blev da ogsaa behandlede derefter. Intet Under, at »Kongens Tjeneste« var ilde lidt og blev betragtet som det værste Slaveri, der var til. Hundset og pryglet, udskældt og pint blev Soldaten af de fleste Befalingsmænd.

I min Barndom færdedes jeg en Del paa den gamle Rytterkaserne i Mindegade. Levende staar for mig den Raahed i Tiltale og Behandling, som baade Officerer og Underofficerer udviste overfor Mandskabet. Det var selvfølgelig forbudt at uddele Prygl, men det hændte alligevel ofte, at Ridelærer eller Fægteleærer »af en Fejltagelse« kom til at lange nogle alvorlige Knubs ud. At man ligesaa ofte sagde »Du« som »De« er en Selvfølge, og Skældsord som »Bondebæst« var et meget mildt Udtryk, som det ikke faldt nogen ind at klage over. I det hele: det at klage over en overordnet indlod man sig ikke paa, for i Reglen blev Resultatet blot, at den klagende straffedes for Respektstridighed mod en overordnet. Straf regnede ned for ingenting og tit ganske uvilkaarligt, og Straffen var endnu den mest barbariske: Krumslutning og ærekrænkende: sort Kokarde.

Levende staar ogsaa for mig Lørdagen. Det var almindelig Pudsedag. Der var uhyre meget at gøre. For Knapperne skulde lyne, saa de skar i Øjnene, Sabel og Hjælm, Karabin og Sporer skulde straae, Lædertøjet farves med Pibeler, og ve den Soldat, der ikke var strampudset, ham var al Verdens Ulykker vis. Pudestuen var et stort nøgent Lokale, fyldt med umalede Borde, Bænke og Kister. Der sad Soldaterne og pudsede. Kl. 5 var det Spisetid, hvad der som Regel angaves ved følgende Udraab: »Saa kan I æde.« Meget beæret følte den Rekrut sig, hos hvem den vagthavende Underofficer rekvirerede et Stk. Smørrebrød, thi den, der havde godt med Sul, kunde paa den Maade erhverve sig Befalingsmandens Yndest.

Alligevel, trods alt, hvad man hørte om Soldaterlivet af raat og grimt, stod det dog for os Børn om-

givet af en vis Glorie. Hæren nød jo endnu en stor Yndest fra Krigene som Fædrelandets Forsvarer. Om mange af Officererne og Underofficererne gik der Sagn om Tapperhed og Snarraadighed. Hertil kom jo, at der var saa meget af Militærlivet, der vakte Stemning i et Barnesind. Regelmæssigheden, Ordenen, Musikken, men især Fanen. Det var indpodet i os fra ganske smaa, at Fanen var Symbolet paa det allerhelligste, at den betød Fædrelandet og alt, hvad godt var. Og hvilken Respekt vakte det ikke hos os at se de Hædersbevisninger, der blev Fanen til Del, Fane-marsch, præsenteret Gevær, Retning til højre, det gjorde altsammen Indtryk, et Indtryk, der var yderligere forstærket af de Udtalelser, jeg hørte. Hvor tydelig mindes jeg ikke, hvad Berider E. sagde. Han var Holstener og havde tjent i Dragonregimentet fra ganske ung. Dansk havde han kun lært ufuldkomment, og »Danskhed« havde han ikke meget Begreb om. Han var Soldat og kun Soldat. »Jeg kender ikke Forskel paa tysk eller dansk, jeg er i Kongens Tjeneste, og jeg har aflagt Faneed, og jeg lader mig slaa ned, før Standarten skal vristes af min Haand.«

Ved Siden af Militærlivet var der iøvrigt ikke meget, der satte Kulør paa det daglige Liv. Men de fleste havde ogsaa nok at tage vare med deres Arbejde og trængte ikke til Adspredelse. Det var forbeholdt Søndagen. For den jævne Mellemstand var Tilværelsen helt optaget af at skaffe det nødvendige til et tarveligt Udkomme. For at faa det, maatte der arbejdes strængt. Men det fandt man sig ogsaa i med en sjælden Gudhengivenhed. For saadan som Livet nu en Gang formede sig, var det beskikket en ved Guds Vilje, og det at besvære sig derover, vilde være den største Synd. Det faldt ingen ind at ønske sig nogen anden Lod, og stod man netop ikke og manglede det daglige Brød, var man tilfreds og glad.

For Mellemklassen førtes da Livet indenfor meget snævre Rammer, men udfoldede sig saa til Gengæld i mange Henseender med en Egenart og med en saadan Sindets Varme og Dybde, som et Nutidsmenneske har vanskeligt ved at forstaa.

Naar jeg skal give et Billede af, hvorledes Livet formede sig for en Mellemstandsmand, kan jeg ikke gøre det bedre end ved her at gengive nogle Udtog af de skriftlige Optegnelser, som min Far, Sadelmagermester i Aarhus, Jens Frederik Berg, har efterladt sig. Han var født i Grenaa den 6. August 1841 og døde den 15. Juni 1922. Hvad der her citeres er en nøje Gengivelse af hans egne Ord, kun med ganske faa Forandringer i Retskrivning og Bogstavering.

»Min Far var Bødkermester, af den Tids Mestre, som stod og arbejdede med egne Hænder. Jeg kan endnu mindes, at jeg har redet paa hans Ryg fra et Loft og ned ad en Stige. Om han havde sit Materiale paa Loftet eller ej, staar mig ikke klart, kun kan jeg huske, at han hamrede og bankede paa Tønder og Ballier. Hvor han stammede fra, eller hvor hans Fødested var, har jeg ingen Erindring om. Min Morfar var Drejermester, og jeg færdedes meget dér; jeg kan tydelig huske, at der blev drejet en Masse store og smaa Ting, og at de blev sværtede og pudsede og sat sammen til Rokke og Garnvinder, som paa store Læs blev kørt til Markeder rundt om.

Efter hvad mine ældre Søskende har fortalt, døde min Far, da jeg var omkring 5 Aar. Noget tydeligt derom husker jeg ikke, da det først er fra denne Tid, at mine Erindringer stammer. Min Mor med 7 Børn stod ene og forladt. Ingen som helst Midler var der efter Far. Min Mor fik Bolig i den saakaldte Fattigaard paa Nørregade i Grenaa. Det var en Fribolig i et stort ét Etages Bindingsværks-Hus, som slet ingen Indgang havde fra Gadesiden, men inde i Gaarden var der flere Indgange. Vor Bolig kom til at bestaa af en større Stue, hvor der var et Vindue, Træloft med Bjælker, Gulvet var af Ler og ikke jævnt. Det blev fejlet med en Lime og paastrøet Sand efter Fejningen. Foruden denne Stue var der et stort Fælleskøkken, hvor der var forskellige Døre til andre Stuer for Enkeltpersoner, samt et stort aabent Ildsted, hvorfra man kunde se op i den frie Luft. Der var forskellige Fyrsteder, saa der kunde koges af flere paa en Gang ved Hjælp af Trefødder, som der blev tændt

Ild under, inden Gryden eller Kedlen blev sat over. I Stuen var der en Bilæggerovn, hvor der blev fyret fra Skorstenen i Køkkenet.

Min Mor gik paa Arbejde saa at sige hver Dag. Hun vaskede for Folk og gjorde ogsaa anden Gerning for 24 Skilling om Dagen. Nogle af mine Søsken­de var hjemme hos os smaa Børn, og jeg husker tydeligt, at der var flere Senge i Stuen og en Vugge af Træ, hvor min yngste Broder laa. Nogle af mine store Søsken­de var ude at tjene. Hvad min Mor fik af Byen er mig ikke klart, men en hel Del maa hun i hvert Fald have faaet til at ernære sig selv og Børn med, for hun var da ikke sjældent hjemme. Efter­haanden som jeg voksede op, skulde jeg jo ogsaa virke og tjene noget. Det allerførste, jeg i den Henseende kan huske, er, at jeg gik paa Landet med en Pose til Landsbyer, som laa Byen ganske nær: Bredstrup, Aastrup og Dolmer. Jeg skiftede mellem disse Byer og gik fra Gaard til Gaard og bad om lidt, og i Reglen, ja, jeg kan vel sige altid, havde jeg noget i Posen, naar jeg kom hjem, enten Brød eller Gryn og under­tiden vankede der ogsaa Flæsk. Jeg kan ikke huske, at jeg er kommen hjem med tom Pose, og min Mor tog ogsaa altid kærligt mod mig med det Udraab: »Du er en god Dreng, Jens Frederik!« Mangen Gang var det vanskeligt at komme ind i Byen, for vi havde Toldboder ved alle Indgange, og der skulde betales Told af alt, hvad der blev indført. Jeg husker som det var i Gaar, at Toldbetjenten er løben bag efter mig paa Marken raabende: »Jeg skal lære dig, din Satans Dreng, vil du komme her med Posen«, men i Reglen blev han ked deraf og lod mig løbe, for jeg havde jo ingen Penge, og en Skilling var jo altid det laveste for en saadan Pose med Indhold.

Efterhaanden som jeg voksede op, kom jo Skole­gangen. Det var vist med det syvende Aar. Ja, Sko­len, den har jeg altid holdt meget af, og jeg kan ikke mindes, at jeg nogensinde har skulket. Byens Skole bestod af en lang ét Etages Bygning. Der var tre Be­nævnelser paa de forskellige Skoler: Realskolen, Borger­skolen, Friskolen, hvilken sidste var min Skole. Den

dannedes af en Række Bænke paa hver Side i Værelset, paa den ene Side sad Pigerne, paa den anden Drengene med en Gang midt imellem. For Enden af Gangen var en Forhøjning eller Pult, hvor Læreren havde sin Plads. Undervisningen bestod af Bibelhistorie, Lærebog eller Katekismus. Bøgerne var smaa, saa dem kunde vi hurtigt, efter at vi havde lært at læse. Der var en Bog, som hed »Børnevennen«. Af den læste Læreren op for os af og til, og det var især, naar han var i godt Humør. Saa havde vi Regning og Skønskrivning. Fædrelandshistorie eller Geografi, var der ikke noget, der hed. Læreren forklarede os sommetider, hvor den eller den By laa, men ellers vidste vi slet ingen Besked om saadan noget. Skoletiden var altid tre Timer om Halvdagen, og det var hele vor Undervisning. Saa lærte vi nogle Salmer, som vi kunde udenad, da vi blev større.

Da jeg saaledes havde den halve Dag fri, blev den jo anvendt til Virksomhed af forskellig Art. Jeg samlede Ben og Klude, naar der var Torvedage, det var i Reglen Onsdag og Lørdag. Jeg var for det meste den første ved Slagterens eller Gartnerens Vogn, og jeg fik 4 Skilling for at raabe gennem Byens Gader: »Der er fedt Oksekød paa Torvet, 4 Skilling Pundet.« De Penge jeg paa den og anden Maade saadan kunde tjene, bragte jeg altid hjem til min Mor, og om det ikke var store Summer, saa hjalp alt jo til, og vi var glade for at være hjemme i vor Stue hos Mor. Om Søndagen kom altid de store Søkende hjem, og saa var vi gerne samlede og fik en Kaffetaar, som den Gang blev lavet saaledes, at en stor Kedel af Kobber blev sat paa Trefoden, og naar Vandet kogte, kom der Bønner og Cikorie paa, saa nok et Opkog, hvorefter Kedlen skulde staa inde paa Kakkellovnen og »synke«, for den Gang kendte vi jo ikke til Kaffe-
posen. Saaledes gik Tiden til mit ellefte Aar, da indtraf den meget sørgelige Begivenhed, at min Mor døde ligesom min Far i en forholdsvis ung Alder, ikke 50 Aar. Det var en tidlig Morgen, jeg blev vækket af en Kone i Huset med det Udraab: »Jens Frederik, nu skal du op, din Mor er sovet hen.« Ja, hvorlænge Mor

i Grunden var syg, staar mig ikke klart, men Folk i Huset sagde, at hun havde slidt sig ihjel.

Nu kommer der en ny Periode i mit Liv. Alle vi unge Børn, vi var fire, blev sat ud til Folk for en lille Betaling til vor Konfirmation. Jeg kom til Sadelmager S., hvor min Bror Andreas allerede var i Lære. Min Søster Mathilde kom ud at tjene, og de to mindste, Ane og Rasmus, blev sendt ud paa Landet. Det var et helt andet Liv, der nu opstod for mig. Om Morgenen op Kl. 5 om Sommeren, straks til Arbejde med at spidse Traade og bege dem, og det skulde gaa rask, alt hvad vi havde for. Naar Kl. var 8 skulde jeg i Skole, og da var ingen gladere end jeg, og derfor var det vist, at jeg fik en saadan Lyst til Skolen. Jeg kan tydeligt huske, at jeg i lange Tider sad øverst og det lige til min Konfirmation. Om Sommeren holdt Arbejdet i Reglen op Kl. 7, det vil sige, den var jo nærmest 8, inden Mester sagde: »Nu holder vi op!« Saa skulde man jo have troet, at Dagens Gerning var endt, men langt fra. Jeg skulde ned i Gaarden og gøre rent hos Svinene, for vi havde altid 2 Grise, som blev slagtet om Efteraaret. Naar det var gjort, skulde jeg ud at plukke grønt i en stor Pose. Det var Græs og Brændenælder, som sammen kom i en stor Tønde med Vand paa. Der skulde det staa, til det blev surt, saa var det et fortrinligt Svinefoder. Dernæst skulde jeg passe Børnene, vugge dem og synge for dem. Om Vinteren havde vi en anden Arbejdstid. Vi begyndte, saasomt vi kunde se om Morgenen og blev ved til om Aftenen Kl. 10. Vi holdt op, naar Vægteren kom paa Gaden og sang sit: »Hov, Vægter, Klokken er slagen ti, nu er det paa de Tider, man føjer sig til Sengs, vær klog og snild, vogt Lys og Ild«, og efter en saa lang Arbejdstid, især for et Barn som mig, var man træt og faldt straks i Søvn.

Saaledes gik den ene Dag efter den anden, kun med den Forskel, at eftersom jeg kunde bestille noget, blev jeg mere af Betydning for Mester, og han udnyttede jo ogsaa Fordelen ved at have et fattigt Barn, som han fik Betaling for, og som indtjente langt over den Udgift, han havde for Føde og Klæder. Føden,

ja, efter den Tids Skik og Brug kunde den maaske kaldes god, og jeg paastaar heller ikke andet, kun var Frokost og Aftensmad altfor karrig tilmaalt. Vi fik 3 halve Stykker Smørrebrød om Morgen og det samme om Aftenen. Det ene Stykke var med Smør til Kaffe eller The, de andre to var der noget Paalæg paa. Forlangte vi mere, fik vi det, men kun med den Bemærkning, at det var svært, som vi kunde spise, og vi fortjente det ikke o. s. v. Saadan noget blev vi kedde af, og vi forlangte derfor kun sjeldent mere. Min Bror, Andreas, der var 5 Aar ældre end jeg, var allerede vidt fremskreden i sin Lære, og af og til fik han jo nogle Drikkepenge, tjente ogsaa noget ved Søndagsarbejde for Mesteren, saa han stak nu og da et Par Skilling til mig, og dem anvendte jeg til at købe mig et Surbrød for, som jeg satte til Livs, naar jeg kom i Byen. Helst vilde jeg have noget Puddersukker til at komme imellem, men det var ikke altid, at det lod sig gøre. Klæderne, ja, dem var det ikke meget bevendt med: 1 Bluse, et Par Benklæder og et Forklæde af grovt Lærred var den daglige Paa-kledning baade Sommer og Vinter Søndagstøjet var Trøje og Vest, der afløste Forklæde og Bluse. Udgangstilladelse fik jeg som Regel Søndag Eftermiddag.

Naar vi om Vinteren arbejdede om Aftenen, bestod hele Belysningen af et Tællelys, som skulde pudses meget ofte, og det var altid min Bestilling. I den unge Alder, jeg havde, kunde det hælde, at jeg faldt i Blund ved Læsningen af mine Lektier, for dem skulde jeg altid lære i den sene Aftentime. Naar saa Lyset blev for mørkt, blev der raabt: »Puds Lyset, Knægt«, og saa fik jeg et Dask paa Øret, hvis de opdagede, at jeg nikkede. Ved et lille firkantet Bord, en Disk, som det kaldtes, sad Mester, to Svende og jeg, og der blev syet den Gang med Begtraaden, saa det havde Klem. Det gjaldt jo altid om at komme først, for i Reglen var alt saadan Aftenarbejde ens.

Saaledes gik Tiden de $3\frac{1}{2}$ Aar til min Konfirmation. Om det var for min Dygtighed eller for min Alder, husker jeg ikke, men det maa vel snarere have været for min Alder, jeg var jo over $14\frac{1}{2}$ Aar, men

vist er det, at jeg stod øverst paa Kirkegulvet, naturligvis dog efter dem, der gik i de bedre Skoler. Efter Konfirmationen havde jeg Lyst til at blive Kobberr-smed, men min Bror paavirkede mig, saa jeg blev hos min Mester som Sadelmagerlærling, og eftersom Tiden gik, fik jeg ogsaa mere og mere Lyst til mit Haandværk, og jeg er ligegodt min Mester Tak skyldig, for vi lærte at skynde os og lave Arbejdet godt og solidt, og Mester var ogsaa berømt for sit gode Arbejde i viden Kreds.

Tiden gik saaledes et Par Aar. Saa var det en Dag, min Mester syntes, at mit Arbejde gik for langsomt, og han siger til mig: Ja, har du ingen Lyst, saa kan du, Fanneme, gaa din Vej. Jeg var ikke helt bange den Gang, og jeg svarede: Ja, det kan jeg godt. Jeg gik og henvendte mig til min Onkel og forklarede ham, hvorledes Sagen hang sammen. Hans Svar var, ja, har han givet dig Lov til at gaa, saa skal du dér heller ikke mere. Jeg gik saa til Mester og fik skreven i min Skudsmaalsbog. Han skrev: Har været her fra den Tid og til Tid, og intet videre, men føjede mundtligt til: Ja, det vil du nok komme til at fortryde. Men jeg har aldrig fortrudt det. Jeg kom nu til at vandre med en ældre Svend, Gelerts, som tilbød at skaffe mig Plads som Forbundter i Randers, og som sagt saa gjort. Jeg gik min første Vandring tilfods 8 Mil til Randers i en Alder af 16½ Aar med daarligt Fodtøj og daarlige Klæder. Da vi kom til Randers efter to Dages March og Fægtning hos Bønderne paa Vejen, fik jeg straks Ansættelse hos en Mester. Det var et Værksted med forskelligt Arbejde, navnlig Vognarbejde, men det var ikke af den fine Slags. Det skulde gaa rask, men solidt var det langt fra. Mester var en flot Fyr, gik meget i Byen og havde et daarligt Hjem. Madammen var meget flink. Hun vaskede fransk Vask for Folk; det var hun nødt til, for Mester satte alt til i Byen, men arbejde kunde han, og det gik lystigt til, baade med Sang og andet Sjøv. Jeg havde det temmelig godt i min Læretid i Randers, fik god Forplejning, og saaledes blev det ved at gaa 1½ Aar. En skønne Dag kom der en Kurre

paa Traaden mellem Mester og mig. Han beskyldte mig for at have stjaalet fra ham, og det var maaske rigtigt i en Forstand. Jeg husker, at jeg havde fusket, som det hed, og havde taget en Strop Læder til en eller anden Rem, som jeg havde gjort i Stand en Søndag for mig selv. Jeg betragtede det ikke som noget uærligt, men han var ikke i godt Humør den den Dag, og det endte med, at jeg kunde gaa min Vej. Jeg var ikke forknyt, snørede min Randsel og gik til Hobro. Der kom jeg til en Mester, men der var jeg kun i 3 Maaneder, atter Konflikt, og det gik paa samme Maade, jeg kunde gaa. Jeg drog atter til Randers til en Mester, som jeg kendte og fik Lov til at lave Svendestykke hos ham. Jeg fik det færdigt, det bestod af et Ridehovedtøj. Jeg mødte paa Randers Raadhus, to Skuemestre bedømte det med den Erklæring, at det var antaget. Borgmesteren yttrede: »Ja, det kunde vel have været bedre,« men Svend var jeg nu og fik straks paa Politikammeret udleveret en Vandrebog med Paaskrift: Passerer ad rette Landevej til Aarhus med saa og saa mange Rejsepenge, det var vist 1 Daler. I Aarhus kom jeg rundt paa Værkstederne hos de forskellige Sadelmagere og fremsagde Grussen, som lyder: »Glück zu von wegen des Handwerks«. Mesteren kommer og spørger: »Fremmed Sattler«, og jeg siger: »Versee mich«. Derefter et Haandtryk, saa kommer den ældste Svend og derefter de andre efter Anciennitet, og der bliver sagt: »Sæt sig«, og saa sidder vi jo og passiarer en liden Stund: gerne om: »Hvor har du arbejdet, hvor agter du dig hen, og hvortil liden har du været paa Rejse o. s. v.

Ja, nu herefter blev det jo et Vandreliv i det frie. Geskænk fik jeg i Aarhus, og jeg var meget stor paa det, for da jeg kom tilbage paa Herberget, havde jeg c. 9 Mark i bare 4-Skillinger i Lommen, og det var mange Penge den Gang. Efter at jeg havde opholdt mig et Par Dage i Aarhus, drog jeg ad rette Landevej til Skanderborg og atter samme Dag til Horsens, men her havde jeg den Ubehagelighed, at jeg ikke fik Geskænk af Svendene, fordi jeg ikke var zünftig Svend. I Horsens var der netop et saakaldt zünftig Lav, og

de anerkendte ingen Svende, der ikke var udlært i en zünftig By. Mestrene gav Geskænk i alle Byer, saa lidt fik man jo i Lommen til Fortsættelse af Rejsen, som gik til Vejle og Fredericia, videre med Baad over Bæltet til Middelfart og derfra til Bogense med endnu 5 Mark i Lommen. Fra Bogense til Odense og derfra til Assens, hvor min Rejse blev indstillet, idet jeg fik Arbejde.

Odder-ege'n.

Runebaaden fra Morsholt mose.

AF ERIK MOLTKE.

Opdagelsen af runerne paa Odder-egen i 1929 tør — deres ægthed forudsat — uden overdivelse fastslaaes som den vigtigste runologiske begivenhed i Danmark siden Gørlev-stenens fund 1921. Den vakte ogsaa berettiget røre inden for museums kredse og blandt runologisk interesserede; men efter at have sat sig ind i sagen, erklærede man enten runeindskriften for falsk (d. v. s. tilsat i nyere tid) eller man stillede sig skeptisk afventende, indtil runologerne havde talt. Ogsaa blandt de runekyndige herskede tvivl, thi baad-indskriften viste to uregelmæssigheder, hvoraf den ene med et moderne pædagogisk udtryk maatte betegnes som en fæl brøler; den anden var maaske mindre væsentlig, men ogsaa egnet til at styrke den mistillid, man i forvejen var tilbøjelig til at nære til den enestaaende indskrift: en enkelt rune havde en form, som hidtil ikke var set.

Runebaaden blev fundet ved tørvegravning i Morsholt mose¹⁾, der er en oprindelig arm af Horsens fjord, omtrent midt imellem Ørting og Odder. Jeg fortsætter nu med Christensen-Aalykkes egne ord, der er taget fra en beretning, han har tilstillet redaktionen af det nye runeværk: »En gl. Kusk og Staldkarl paa Rathlousdal har fortalt mig, at Baaden kom dertil,

---

¹⁾ Oplysningerne om fundhistorien skyldes museumsbestyrer i Odder, fabrikant Christensen-Aalykke, som var den, der opdagede runerne; de undersøgelser, dr. Lis Jacobsen og jeg foretog under et besøg paa aastedet, bragte intet nyt for dagen.

medens han var i fast Tjeneste dér, i Aarene fra 1887—1893, altsaa for ca. 50 Aar siden, og den blev da placeret i Vognporten, hvor den henstod indtil Avlsgaardens Brand den 23. April 1910. Gaardens Smed og en anden Mand sørgede da for at redde, hvad der var i Vognporten, derimellem ogsaa Baaden. Sandsynligvis er Baaden derefter bleven ført til Hou Pakhus, som ejedes af Holstein Rathlou; det nøjagtige Tidspunkt har jeg ikke kunnet efterspore. I Hou Pakhus var den anbragt i en Gang mellem to Reoler og saaledes, at Færdselen gik paa langs i Baaden. Følgen deraf blev naturligvis, at der i Tidens Løb samlede sig en Mængde Affald fra Fodtøjet, af ubestemmelig Art, rentudsagt Skidt, i Bunden af Baaden. Anderledes forholdt det sig med Siderne, som velsagtens tilfældig har været godt beskyttet af de førnævnte Reoler — heldigvis; ikke saameget som en Skramme fandtes paa de udvendige Sider.«

I 1929 erhvervede Odder Museum baaden; men inden den kunde blive opstillet i museet skulde den underkastes en grundig rengøring »med Vandslange, Kost og Skruppe for at fjerne den Tørvelagsskorpe, som endnu heftede paa den«¹⁾. »Under Arbejdet hermed kom tilsyne først et enkelt Tegn, der kunde se ud som en Rune, hvorfor Undertegnede [Christensen-Aalykke], der ledede Arbejdet, straks standsede og tilkaldte Museets Formand, Hr. Politimester d'Auchamp, og det viste sig da ved fortsat Vask og Fjernelse af Tørvelaget, at der kom en hel Række Runer tilsyne.«

Efter endt rensning blev baaden præpareret med en væske bestaaende af 1 del petroleum og 3 dele fernis, hvorved den straks antog en mørk, brunsort farve. Saaledes bevaret for eftertiden staar den nu smukt anbragt i Odder Museum.

Baaden er en ege, af den almindelige type, der har været brugt formodentlig fra stenalderen og helt op i nyere tid: en udhulet egestamme — udhulingen

¹⁾ Paa udtrykkelig forespørgsel meddeler Christensen-Aalykke om denne skorpes art, at den var »tør og sprød og Arten absolut ensartet, en Mellemting mellem Tørv og Træ.«

formentlig foretaget med en øxe, men ogsaa brandspor er tydeligt kendbare —; toften, der er dannet af en ved udhulingen tilbageladt balk, er midtstillet, men en smule ude af vinkel i forhold til siderne.

Om alle hidtil fundne eger gælder det, at man er ude af stand til at datere dem; et interessant eksempel paa, hvor sent de endnu kendtes i brug, skal anføres fra R. H. Kruses paa Nationalmuseet opbevarede manuskript: Nørrejyllands Mærkværdigheder 2. bind (der stammer fra o. 1852) en beretning fra Ry sogn (o. c. p. 6): »Her udi denne Skovegn findes og en anden Mærkelighed; lige indtil nu har der paa Søerne været brugt de saakaldte Knobskibe, der er udhulede Træstammer, og roes med en liden Aare; begge Deele har endeel tilfælleds med de vilde Indianeres Canoer eller Knobskibe. Af Mangel paa Træstammer af behørig Tykkelse ere disse Baade nu afskaffede i denne Egn, hvor de have vedligeholdt dem i mange Aarhundreder, paa En nær, som næsten er ubrugelig, og hvoraf jeg tog en Tegning, som er vedhæftet under Nr. 113.

Den er fra Stavn til Stavn 6 Alen lang, 2 qv. 4 Tom. dyb og 1 Al. 2 Tom. bred; noget buet paa Siderne, saaledes at den bøjer ind ad, og er afdelt i tvende Rum med Sædet, der gaaer heelt til Bunden og er med den forenet.

Aaren er 2 Alen lang og af denne Figur.

Disse Knobskibe vare af Bøgetræ...«

Vor baad er som nævnt af egetræ, den er 247 cm lang, bredden ved toften er 59,5 og højden (ved toften) 30,5 cm.

Kaster vi nu et blik paa fundhistorien, vil man indrømme, at mulighed for en indridsning af runerne efter baadens fund vel er til stede, men at det er

temmelig usandsynligt, at et saadant »falskneri« skulde have fundet sted: den tørvemasse, i hvilken baaden blev fundet, sad endnu og dækkede dens sider, da paalidelige mænd i troværdige vidners paasyn afdækkede runerne, og denne masse var, som vi har hørt ganske ensartet og netop af den beskaffenhed, som man maatte vente.

Enhver begrundet tvivl om runernes tilstedeværelse paa baadens side før dennes nedsænkning i mosen (fjorden) forsvinder, naar man betragter runernes tilstand og karakter: man behøver ikke at være tømrer, snedker eller paa anden maade specialist i træ for at kunne afgøre, at den »forvitrede« karakter som bund og sider i de grundt indskaarne runestave har, og som svarer nøjagtigt til den omgivende sideflade, ja, til hele baaden, umuligt kan fremkomme i den menneskealder, i hvilken baaden har været i hofjægermester Holstein Rathlous besiddelse; selv de fineste, moderneste instrumenter kan ikke give træ en overflade, der paa det nærmeste kan sammenlignes med trøske: ujævn, hullet og furet som træ bliver af ælde, fordi de blødere dele tidligere gaar i forraadelse end de haarde¹⁾.

Naar runologen derfor giver sig i lag med indskriften, kan han vide, at han staar over for en runerække, der er ristet paa baaden, før denne gik til bunds i fjorden, og er der noget enestaaende og

¹⁾ Under Lis Jacobsens og mit besøg traf vi en gammel mand, der havde været skytte paa Rathlousdal; efter sit eget sigende havde han været til stede, da tørvegraverne fandt baaden og havde overværet optagelsen; han paastod, at Holstein Rathlou kendte runerne og selv havde vist ham dem; endvidere havde der paa forstavnens styrbordsside været en fremstilling af et kors, som efter hans tegning nærmest havde form som et Georgskors. Der fandtes imidlertid ikke spor af et saadant kors, og den gamle hofjægermester var en meget arkæologisk interesseret mand, der næppe, om han havde set runerne, havde ladet baaden ligge uanset og uanmeldt i sin vognport — eller, som et ubekræftet rygter siger, i søen til brug og morskab for sine gæster — (jfr. ogsaa den ovenfor anførte beretning om baadens renselse); der er derfor god grund til at antage, at den gamle skyttes udtalelse grunder sig paa en erindringsforskydning.

mærkeligt i indskriften, saa maa han ogsaa vide, at han staar uden spor af sammenligningsmateriale, thi runeindskriften paa den Odde-ge er helt isoleret og maa ses som saadan.

Om runestenene véd man i almindelighed, at de er ristet for landets fornemste stand og som det fremgaar af indskrifterne — af folk, der var vant til at omgaa runer og var oplært med en nogenlunde fast skriftradition.

Om Odde-egens runerister véd man intet, hverken om hans stand ej heller om hans fortrolighed med runeskriften; det er derfor paa forhaand uvisst om hans produkt skal vurderes som et resultat af en »ulærds« system med kniv og træ midt i runernes blomstringstid eller som en indskrift lavet af en virkelig runekyndig mand paa et tidspunkt, da runeskriftens praktiske brug var i opløsning.

Lad os imidlertid, inden vi fortaber os i disse spekulationer se, hvorledes indskriften ser ud, og hvorledes den forholder sig til det ellers kendte runemateriale (se ogsaa fig. 3).

‡ † ‡ : † † † † :
1 2 3 4 5 6 7 8

Det kan med det samme afgøres, at vi ikke staar over for en urnordisk indskrift; skønt kun runen **R** direkte taler mod at henhøre indskriften til urnordisk tid, da runen i det gamle 24-tegns alfabet havde kvistene opad (rune 2 kan til nød gaa som et urnordisk **s**), er denne antagelse usandsynlig allerede af den grund, at indskriften i saa tilfælde aldeles ingen mening giver: † betyder i det urnordiske alfabet **n**, altsaa **nsn**: **fRuþn**, mens den, læst ud fra vikingetidens 16-tegns alfabet, giver to udtalbare og meningsdannende ord adskilt ved skilletegn nemlig **asa**: **fRuþa**.

Men er det vikingetidsruner (altsaa † = **a**) eller middelalders-do. (altsaa † = **æ**)? Da vi ikke paa forhaand véd det, maa begge muligheder prøves. De to læsemaader bliver da: hvis indskriften er fra vikingetid: **asa** : **fRuþa**; hvis den er fra middelalder **æsæ** : **fRuþæ** : (vi ser bort fra den mulighed, at † har vær-

dien **y**, idet en forbindelse **æsæ : fyupæ** : i ethvert tilfælde forekommer usandsynlig).

De to ting, der har vakt undren og mistillid hos de skriftkyndige, der har beskæftiget sig med Odder-runerne er dels den runde form, som **u**-runen har, dels **yR**-runens plads inde i et ord; som bekendt bruges denne rune, **ʌ**, der betegner en palatal r-lyd i modsætning til det almindelige tungespids-r(**R**), kun i slutningen af en stavelse under den egentlige runeperiode.

Imidlertid som tiden er gaaet og kendskabet til runerne er voxet, tør man nok sige, at den mand er dristig, som paa grund af en rundbuget **u**-rune (i stedet for en spidsbuget) vil kassere en runeindskrift som falsk; der eksisterer utallige misfostre af runer, ogsaa masser af tilsigtede varianter; for **u**-runens vedkommende behøver blot de to almindelig kendte former at anføres **h** og **h**, eller tænk paa de tre samtidig brugte óss-runer **ƒ**, **ƒ**, **ƒ** etc.; **u**-runen er altsaa god nok, og for helt at betrygge dens ægthed skal anføres, at en indskrift paa en stensøjle, der nu sidder paa østgavlen af Holsted kirke (den stammer formodentlig fra den gamle granitkirke) bærer navnet *Tuki* med rund **u**-form. I forbindelse med Odderbaadens indskrift er Holsted-runerne ogsaa paa anden maade interessante, hvad vi senere skal komme tilbage til; de kan, da de oprindelig har tilhørt en gammel romansk kirke, dateres til ca. 1100—1250.

Hvad den gale anbringelse af **R**-runen angaar, kan man ikke nægte, at den, set fra almindelig stenmesterskik, er mere kriminel; thi ganske vist har vi i dansk et enkelt runestens-exempel paa »forkert« anbringelse af **R**, Grensten-st., Viborg amt, hvis begyndelse lyder: **tuki : smiþr : risþ × : stin : þisi : aiftiR : | : Rifla**; men selv om **Rifla** ikke staar i samme linje som **aiftiR**, men begynder en ny, kan man dog ikke vægre sig mod den tanke, at risteren her har skrevet fonetisk, d. v. s., at han ved **R**-runen i **Rifla** har forsøgt at betegne den mellemtung mellem en dental og palatal r-lyd, der opstod ved sammenstødet mellem den

palatale slutningslyd i præp. »efter«, og den dentale begyndelseslyd i navnet »Revla«.

Paa de danske runestene (bortset fra Bornholm) finder man ellers de to r-lyd holdt skarpt ude fra hinanden; kun to indskrifter viser en overraskende brug: paa den skaanske Håstad-sten, af hvilken kun et større brudstykke er bevaret, men som ellers er overleveret i ældre tegninger, findes stavemaaden **uftir** i stedet for ventet **uftiR**; selv om man har to (vistnok) af hinanden uafhængige tegninger, kan man med nogenlunde sandsynlighed gaa ud fra, at dette **uftir**, der findes paa den nu forsvundne del af stenen, er fejllæst for **uftiR** — der har vel været nogle naturlige revner i stenen, der har givet runen udseende af **r** —, thi netop paa dette sted: efter **i**, bevares **R** længst, idet denne rune i sig selv har haft en i-agtig klang. Den anden sten med en mærkelig brug af r-runen — her **R** — er ogsaa skaansk: den 1900 fremdragne Dagstorp-st. Indskriften lyder: × **sikmtr** × **sati** × **stin** × **þansi** × **iftiR** × **klakR** × **fapur** × **sin** ×, Sigmund satte denne sten efter sin fader **klakR**; det sidste navn har givet forskerne en nød at knække; man har sagt: **R** kan ikke have værdi af en r-lyd, idet det i saa fald kun kan opfattes som nominativs-mærke, og efter sin plads (styret af præp. »efter«) skal det staa i akkusativ; det kan næppe heller have værdien *e* eller *æ* (en betydning som runen f. ex. har paa den store Sønder Vissing-sten), da man ikke kan tænke sig, at navnets oprindelige slutvokal, der i saa tilfælde maa have været *a* (i akkusativ) paa et saa tidligt tidspunkt (11. aarh.) var blevet svækket til *æ*. Imidlertid har man alligevel slaaet sig til ro med en af de nævnte muligheder og har enten antaget fejlristning eller vokalsvækkelse, skønt den første antagelse strider mod, hvad man tør kalde sandsynligt, den anden gaar paa tværs af, hvad man véd om sprogets udvikling. — Løsningen af Dagstorp-stenens gaade er imidlertid meget nærliggende, især naar man erindrer, at **R** er betegnelse for en i-agtig r-lyd: **klakR** skal læses **klak(i)R** og er en ganske visst ikke tidligere belagt

sammensætning med en af oldsprogets almindelige navneendelser *-geR*, islandsk *-geirr*.

Da disse to *r*-tilfælde hermed har fundet deres naturlige forklaring, foreligger der altsaa ikke paa danske runestene (uden for Bornholm) i den egentlige vikingetid eksempler paa fejl brug af **R**. Anderledes, naar vi vender os til Bornholm, hvor stenene gennemgaaende er yngre end i det øvrige Danmark — ingen bornholmsk sten er sikkert ristet før aar 1000 —; her finder vi absolut sikre eksempler paa, at de to *r*-lyd er faldet sammen: Øster Marie-st. I har baade stave-maaden **eftir** og **iftiR**, Ny Larsker II **eftiR** og **eftir**, Nyker-st. skriver **eftir**, mens Vester Marie VI, der formodentlig er af samme rister, bruger formen **iftr**; Grødby-st. har fejlagtigt **buruþR**, Vester Marie IV **brupuR** osv. De samme forvirrede forhold træffes paa *de* svenske stene, om hvis kronologi man med sandsynlighed kan udtale, at den maa ligge efter midten af 1000-tallet, og man kan derfor gaa ud fra, at der ligger en virkelig sprogudvikling til grund for den grafiske sammenblanding. Nu tør man selvfølgelig ikke uden videre overføre disse svensk-bornholmske forhold paa østdansk, men vi tager sikkert ikke meget fejl, naar vi regner, at *R* er gaaet over til *r* overalt i dansk o. 1100, og herved opnaar vi en nogenlunde sikker tidsgrænse for Odder-ristningen, hvis anbringelsen af **R** midt i ordet tør opfattes som bevis for, at de to *r*-lyde er faldet sammen.

Hvad angaar svækkelse af *a* i tryksvag stavelse til *æ*, sker denne lydovergang som bekendt tidligst i jysk (i forhold til det øvrige Danmark); men naar overgangen har begyndt at vise sig, og naar den er bleven gennemført, er uvisst. Det tidligste eksempel paa saadan svækkelse, der i almindelighed nævnes, er Hanning-st., Ringkøbing amt, der af Wimmer sættes til o. 1100; men denne datering er ligesaa lidt befæstet som Wimmers øvrige kronologiske angivelser, og hverken han eller vi kan med nogen art af sikkerhed sige, om ikke denne indskrift er 50 el. 75 aar yngre. Imidlertid tør man regne med, at svækkelsen er saa

nogenlunde gennemført o. aar 1200, og hermed har vi en sandsynlig grænse nedad i tiden for Odderindskriften, hvis † skal udlæses æ.

Andre tidsgrænser kan der heller ikke hentes fra indskriften; thi efter det foran udviklede bliver det uden værdi, at forstavelsen *as-* har mistet sin nasalitet; herpaa findes nemlig allerede eksempler fra 11. aarhundrede (Hillestad-st). Maaske kan det tages som et tegn paa ælde, at sidste ord, der vel kun kan opfattes som en form af mandnavnet Frode, er stavet med *u*-runen og ikke med *o*.

Hvis vi altsaa opfatter de enkelte runer som rigtige tegn for rigtigt gengivne lyde, saa faar vi enten en indskrift, hvis tid maa ligge mellem ca. 1100 og ca. 1200, og som maa læses **asa fRuþa** eller subsidiært en indskrift, der ligger mellem ca. 1150 og det tidspunkt, da baaden sank til bunds i den mudrede fjordarm; den maa da læses **æsæ fRuþæ**.

Naar vi nu skal forsøge at tolke indskriften med diss. to læsemuligheder, er det værd at gøre sig klart, at vi ogsaa her staar paa helt bar bund: vi véd ikke, om de gamle havde navne til deres joller, og i bekræftende fald hvilken slags, om de ligesom nutidens baadere kunde benævne dem med menneskenavne, dyrenavne eller navne, der betegnede en (tilsigtet) egenskab ved baaden; lige saa lidt kan vi vide, om en saadan baadindskrift skal indeholde en ejerbetegnelse (jfr. de almindelige middelalderindskrifter NN. ejer mig) eller en mesterbetegnelse (jfr. de ligeledes almindelige middelalderindskrifter: NN. gjorde mig, paa dansk eller latin); vi kender nemlig ingen gamle baadindskrifter, hverken in natura ej heller fra litteraturen. At de gamles skibe havde navne, véd vi (Ormen hin lange), og at der paa skibsgenstande, som paa andet husgeraad, kunde findes anvendelse for runerne, kendes fra de norske pragtskibe fra Oseberg og Gokstad, hvorimod man intet kender til disse skibes navne. Tilfældigvis kender man en runeskrift fra en grønlandsk aare, hvis indhold viser, at den er ristet i en ledig stund; den lyder som et suk: *opt var ek*

dasapr þa ek drò þik, ofte var jeg træt, naar jeg drog dig!

Naar man skal tolke indskriften paa Odder-baaden, vil dog det, man nærmest venter at finde, være en ejer- eller mesterformel; fra oldtidens og middelalderens skriftbrug véd vi, med hvilken forkærlighed de gamle mærkede deres brugsgenstande med saadanne formler, hvad enten det nu drejede sig om et smykke, en nyttegenstand, en døbefont, en gravsten etc. Tiden før skriftens opfindelse kendte talrige ejermærker, og nutildags er ingen formel hyppigere end ejerformlen (jfr. »denne bog er min, den er ikke din, NN«).

Af de to læsemuligheder **asa fruþa** og **æsæ fruþæ** begynder vi med den første.

asa kan være en form af 1) substantivet *as*, nordisk gud, *as*,

— 2) mandsnavnet *Æsi*, *Æse*,

— 3) kvindenavnet *Asa*, *Aase*,

fruþa¹⁾ kan være en form af 1) adjektivet *frothi* den vise,

— 2) mandsnavnet *Frothi*,
Frode,

— 3) kvindenavnet *Frotha*,
Froda (ukendt).

Af disse muligheder kan sammensættes følgende 5 kombinationer:

1) vise asers.

2) asernes Froda.

3) Aase den vise.

4) Æse den vises.

5) Aase Frodes(datter)²⁾.

Af disse kombinationer kan nr. 1 og 2 uden videre forkastes som i enhver henseende usandsynlige; nr. 2 og 5 har det tilfælles, at de begge indeholder et kvindenavn i nominativ, og i overensstemmelse med, hvad ovenfor er sagt, kan dette sikkert kun opfattes som

¹⁾ Runerne **fruþa** kan ogsaa udlæses *frytha* eller *frøtha*, men disse ord synes ikke at kunne give nogen mening.

²⁾ Egt. Frodes Aase, jfr. fra moderne tid, Blichers Tre Helligaftener Ma Ibs = Maren Ibsdatter, egt. Ib's Maren.

en ejer- eller mesterformular, idet man næppe efter kendskabet til fortidens forestillinger tør antage, at dette kvindenavn har været navnet paa risterens elskede, som han (helt moderne) har hædret ved at give sin baad hendes navn. Spørgsmaalet bliver da, om man kan tænke sig Aase den vise eller Aase Frodesdatter som baadens gører eller ejere. Svaret er: næppe. I det primitive samfund har mangt og meget ganske vist været kvindearbejde, som nu er mandsarbejde; oprindeligt har sikkert alt, hvad der hørte til husets drift, markarbejde og husdyrhold udelukkende sorteret under spindesiden, ligesom bondens kone og døtre nutildags baade er i stand til og ofte deltager i de herhen hørende arbejder; det derimod, der skulde skaffes udefra, ved jagt og fiskeri, har været mandens gebet. Endelig befinder vi os med den runeristede baad i et samfund, der var langt fra det primitive stadium, idet indskriften, som vi har set, tidligst kan tilhøre den yngre vikingetid, og det, vi kender til denne tid, berettiger ingenlunde til at antage, at kvinderne skulde have trængt sig ind paa mandens omraade i den grad, at de nu selv ejede baade og drev fiskeri. Det kan sikkert slaas fast med temmelig stor sandsynlighed, at et kvindenavn paa baaden er en umulighed, for det første, fordi det er utilladeligt at overføre vore moderne baadnavne (og dermed forbundne forestillinger) paa vikingetidens forhold, for det andet, fordi det ikke kan bringes i samklang med vor viden om datidens samfundsforhold, at en kvinde har lavet eller ejet baaden.

Tilbage bliver af »vikingetidsmulighederne« nu kun punkt 4: Den vises Æses eller Æse den vises (nl. baad). Selv om adskilligt kan indvendes mod denne tolkning, kan den dog ikke betegnes som umulig; thi hvad skulde der være til hinder for, at en mand »Æse« med tilnavnet »den vise« skulde have ejet baaden og udtrykt dette ved at skære sit navn (i genitiv) paa baadens ene side? Det sproglige er i orden, hvad der let kan ses, naar man sidestiller Glavendrup-stenens Alle Sølve d. e. Alle med tilnavnet »den blege«; det »hin« (Æse hin frode), som man kunde

vente indskudt, er ikke nødvendigt. Alligevel er der betæneligheder af anden art, som maa rejse sig ved denne tolkning: genitivsformlen som ejer- eller gørerformel er saa at sige ukendt siden urnordisk tid, og selv i denne periode overordentlig sjelden: saavel i urnordisk som i vikingetid og i middelalderen er nominativsformen omtrent eneraadende, og naar genitivskasus endelig forekommer, er den altid efterfulgt af den genstand, der er tale om, f. eks. Loddens grav; men selv om dette indskrænker den statistiske mulighed for genitivsformlens forekomst, umuliggøres denne dog ikke: baadindskriften er jo i sig selv enestaaende, saa hvorfor skulde dens skabelon ikke ogsaa være særegen. Langt tungere synes mig da ogsaa den mere praktiske indvending at være: kan man tænke sig, at en mand i vikingetiden med tilnavnet »den vise« kan begaa saa stor en runologisk fadæse som at bruge slutnings-r'et midt inde i et ord? Med dette spørgsmaal vil vi forlade hr. Æse Frode og vende os til »middelaldermulighederne«.

Hvis indskriften er fra middelalderen, altsaa ældst fra aarene efter 1150, kan den kun læses *Æsæ Frothæ*, og dette kan kun tolkes paa én eneste maade, nemlig som de to mandsnavne Æse og Frode, der hermed betegner sig som baadens ejere; den af dem, der har skaaret runerne, har utvivlsomt kendt begge r-runerne, men tilsyneladende ikke været klar over forskellen i deres anvendelse; sin runevisdom har han ikke haft fra sten-runer, men fra haandskrifts-runer; thi paa anden maade kan den runde u-form, der virker særlig paafaldende i en træ-inskription, ikke forstaas, og den samme forklaring maa ogsaa anvendes paa den runde t-form og den runde u-form paa Holsted-kirkeindskrift: haandskrevne runer eller ligefrem latinske majuskler har vist deres indflydelse, og vore yngste runeindskrifter er i det hele taget stærkt præget af majuskelskriften; henvises skal blot til den unge Oddum-sten fra Ringkøbing amt, der nærmest maa betegnes som en pastiche paa en rigtig runesten; alle dens runer viser ved stavenes ender de

samme smaa udvidelser, som netop er karakteristisk for majuskelskriften.

Stiller vi Holsted-indskriften op til sammenligning, ses det, at baadens betegnelse af endevokalen (det afsvækkede *i*) med æ-runen viser et yngre udviklingstrin; netop paa dette punkt kommer det traditionelle frem hos Holsted-risteren; han har den aarhundredgamle stenmestersædvane bag sig: det svagtøjede mandsnavn skal ende paa *i*: dog kan der næppe være skygge af tvivl om, at Holsted-risteren selv har sagt Tukæ med en slutvokal, der vel stærkt har nærmet sig nutidens ø-agtige udtale af de halvt slutte endevokaler, men ødtaleformen er vraget for den traditionelle form, en stavemaade, der kunde findes paa en 500 aar ældre sten. Slig fasttømret tradition har Oddermanden ikke kendt; han har brugt runealfabetet efter sin egen private udtale; da der var to *r*'er, har han valgt det, der passede ham, og da han udtalte det sidste navn *Frothæ*, brugte han æ-runen og ikke det traditionelle *i*. Hvorfor han ikke har brugt *o*-runen, véd vi ikke; muligvis har han ikke kendt den — det var jo en af de sidst indførte runer, der aldrig naaede vid udbredelse her i landet; muligvis har hans *o*-udtale ligget saa nær *u*-vokalen, at denne stavemaade er faldet ham i kniven.

Resultatet af denne undersøgelse bliver altsaa: der er en til visshed grænsende sandsynlighed for, at runerne er ægte (d. v. s. ikke skaaret i moderne tid efter baadens fremdragelse af mosen). — Indskriften lader sig ikke forklare paa rimelig maade, hvis man antager, at runerne er ristet i den egentlige vikingeperiode — er runerne derimod middelalderlige, tidligst ristet i slutningen af 12. aarhundrede¹⁾, forklares de naturligt som dannende to mandsnavne *Æse* og *Frode*; der kan vel næppe være tvivl om, at vi i

¹⁾ Den pollenanalyse, som prof. Jessen venligst har foretaget af jordrester, der var skrabet ud af baadens revner, gav intet positivt grundlag for datering, men forbød paa den anden side heller ikke at henhøre baaden til middelalderen.

dem har fundet baadens forfærdigere og ejere, eller maaske forfærdiger *og* ejer.

Til slut skal det blot meddeles, at baaden allerede har givet anledning til sagndannelse paa stedet. Under det før omtalte besøg i mosen, fortalte en 70-aarig mand, som havde boet her i halvthundrede aar, at egen var gaaet under paa en brudfærd til Ørting kirke; midt i fjorden kæntrede den fuldt besatte baad, alle druknede undtagen herremandens datter paa Dybvad¹).

---

¹) Sagn af samme type er kendt fra alle egne af landet.

Fig. 1. Skraat forfra.

Fig. 2. Bagbordssiden.

Odder-egge'n.

Fig. 3. Indskriften.
(Uoptrukket Aftryk) ¹/₈.

Odder-ege'n.

Oldsager fra Nørrejylland

i
Aarhus Museums historiske Afdeling

indgaaede i Aarene 1932—34.

Ved EJLER HAUGSTED.

Stenalderen.

1. Maglemosetid.

I Jylland har man ikke fremdraget store Bopladsfund, som kan stilles ved Siden af de sjællandske Fund fra Maglemose i Mullerup i Vestsjælland og fra Sværborg og Holmegaards Moser i Sydsjælland; men at den jydsk Halvø har været beboet i et sent Afsnit af Maglemosetiden fremgaar af, at man hist og her i Bunden af Moser har optaget Benredskaber, der er nær beslægtede med de fra de sjællandske Boplads kendte, og at der navnlig i Gudenaagegnene er funden Dværgflint (Mikrolither) i stort Antal.

Museets lille Samling af disse ældgamle Ben-spids er bleven forøget med et smukt og velbevaret Eksemplar af en fintandet Benod (Museumsnummer 6735; Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen 185. S. M. 185). Den er 14 cm lang og stammer fra en Mose i Sønder Aldum, Stenderup Sogn, Hatting Herred.

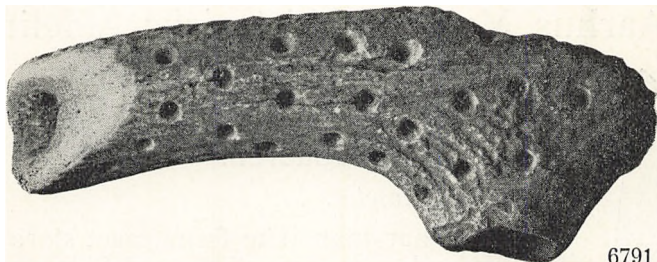
5 Stykker Dværgflint af Trapezform og 2 Tværpile (6726—32) er indgaaet fra Klosterlund Mose, Engesvang S., Hids H.

2. Ertebølleetid.

Mens Museet fra gammel Tid har fyldige Samlinger af Redskaber fra Køkkenmøddinger

paa Djursland og i Aarhusegnen, har her intet været fra de store Skaldynger ved Limfjordens Bredder udover nogle af de almindeligste Sager fra Ertebølle; dette Hul er nu udfyldt ved Erhvervelsen af en Række Ben- og Hjortetaksredskaber fra Køkkenmøddingerne ved Bjørnsholm og Staarupgaard.

6791

6786—6818. Fra den store Skaldyngte tæt nord for Bjørnsholm (Vitskøl Kloster), Overlade S., Aars H., stammer 6 Hjortetaksøkser (5: S. M. 25, 1: S. M. 24), 4 Slagstokke (S. M. 40), 1 Albuebensdolk¹⁾, 13 Prene²⁾, 5 Tværpile (S. M. 17), 3 Fiskekroge af Ben³⁾.

Hjortetaksøkser: 6786 stærkt beskadiget Æg, 21 l. 6787 Brudstykke af en meget stor Økse, der er knækket i Skaftullet; et nyt er boret, 21 l. Skaftullets Diameter 6,5. 6788 Brudstykke af en noget mindre Økse, der er knækket paa samme Sted og forsynet med et nyt Skaftul, 13 l., Skaftul 6,5. 6789 Dobbeltægget Økse⁴⁾, slidt, men velbevaret, 13 l., Skaftul 6,5. 6790 Dobbeltægget Økse, 16 l., Skaftul 6,5. 6791 (S. M. 25) Skaftullet tæt ved Nakken; ornamenteret med runde Fordybninger i næsten regelmæssige Rækker paa langs.

Slagstokke: 6792—95, 22,5—18 l.; paa 6792 og 6794 er en Splint afslaaet paa Indsiden af Spidsen.

Albuebensdolk: 6796, 12,5 × 5,5 skarpt tilspidset.

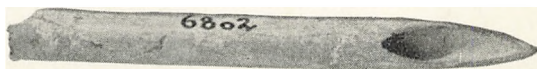
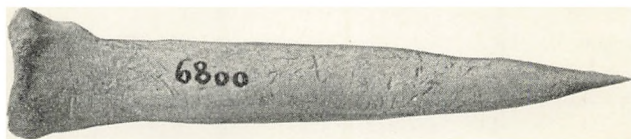
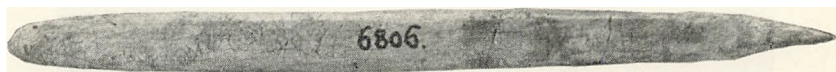
¹⁾ A. f. n. O. 1896. S. 362 ff.

²⁾ Affaldsdynger S. 60 ff. Pl. 7.

³⁾ Affaldsdynger S. 67—68.

⁴⁾ Affaldsdynger S. 108.

Prene af Raadys Mellemhaand eller Mellemfod, 6797—6801, 9,5—6,5 l.

Prene af Fuglekogler, 6802, 6804—6805; den første hel Rørknogle 7,5 l., de 2 sidste flækkede Rørknogler 10,5 og 7,5 l.

Glatte Benspidsler 6803, 6806—6809 (S. M. 184). 6803: 6,4 l. 6806: tilspidset i den ene, afrundet i den anden Ende, 12 l. 6807: tilspidset i begge Ender, 8,8 l. 6808 og 6809 knækkede.

Tværpile af Flint 6810—15 (S. M. 17) 2,8—1,5 l.

Fiskekroge af Ben 6816—6818. 6816: Skaft og Krog trinde, omtrent lige tykke. Skaftet afsluttes af en kendelig Fortykkelse til at holde Snoren; glattet, noget forvitret Overflade, $3,9 \times 1,4$; hel. 6817: Skaftet tyndere end Krogen, knækket midt i Buen, $3,5 \times 1,4$. 6818: Krogen affladet og bredere end Skaftet; Spidsen knækket. $3,4 \times 1,5$.

Det blev opgivet, at de to Kroge blev fundne i Nærheden af et Ildsted, hvilket forklarer, at de er sodede og ildskørnede.

6738—6755. Fra en Skaldyngge ved Skivefjord, syd for Staarupgaard, Højslev S., Fjends H.

Kærneøkse, 6738 (S. M. 18) af mørk graabrun Flint med Skorpe paa den ene Side. $16 \times 5,5$.

Stor Ryglække, 6739 (S. M. 6), af mørk graabrun Flint. 16×2 .

2 Tværpile, 6740—42 (S. M. 17).

3 Slagstokke, 6743—45 (S. M. 40), 28,5—20 l.

1 i begge Ender afskaaret Stykke Hjortetak, 6746, 11,5 l.

4 Hjortetaksøkser, 6747—6750 (S. M. 24), 16—12 l.

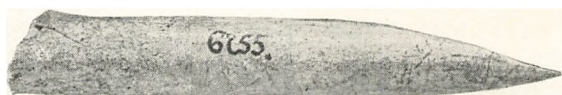
1 Albuebensdolk, 6751. $12,5 \times 3,3$.

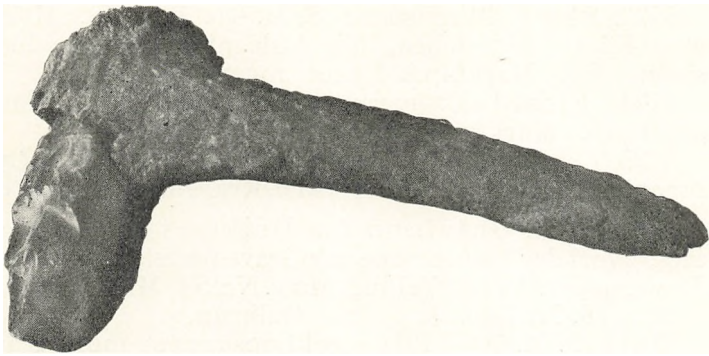
1 Pren af spaltet Ledknogle, 6752, 12,5 l.

2 glatte Benspidsler, 6753—6754 (S. M. 184), 11 l., 10 l.

1 Pren af en spaltet Rørknogle, 6755, knækket, 9,5 l.

1 skæftet Kærneøkse, 7006. Museet har tidligere fra en Skaldyngge ved Staarupgaard modtaget en lille Kærneøkse og Rosenstokken af en Hjortetak. Finderen havde meddelt Sælgeren, at Øksen var funden med Nakken siddende i Fordybningen i Hjortetakken,

dér, hvor Hovedgrenen var fjærnet. Rosenstokken skal altsaa have tjent som Skaft for det lille Økseblad.

Øksen ($9,5 \times 3,5$) har Skorpen bevaret paa Nakken og godt Halvdelen af den ene Side.

Hjortetakken er 19 l., skraat afhugget mod Spidsen. Den ene Halvdel af Skaftdøllens Væg er brækket af. Den hvælvede Side af Øksens Nakke, hvor Skorpen er bevaret, passer ganske nøjagtigt ind i det bevarede Stykke af Skaftdøllens Væg. Dennes afskaarne glatte Flade med Mærker af Øksenakkens Slid, skiller sig meget skarpt fra de ru Brudflader fra Afbrækningen af Resten af Skaftdøllens Væg. Øksen passer i Døllen som Haand i Handske.

6712—6717. En Medekrog af gulbrun klar Flint, $3,5$ l., en Tværpil, $1,0$ l., af hvidgraa Flint samt nogle smaa Flintspidser er fundne i Hastrup Mose, Thyregod S., Nørvang H.

3. Den yngre Stenalder.

Museet er saa velforsynet med Oldsager fra denne Periode, at det er meget kræsent med Anskaffelser. Som i tidligere Aar har vi kun købt enkelte ikke almindelige Stykker og eet stedfæstet Gravfund.

Spidsnakket Tværøkse, 6722 (S. M. 51), $11,5 \times 4,5$, graabrun Flint med Rest af hvid Skorpe paa Oversiden. Markfund, Knudstrup, Torning S., Lysgaard H.

6723. Skæv Tværøkse (S. M. 68), $13 \times 4,6$. Hvidgraa Flint, helt sleben, lidt Afslagning paa den hulslebne Æg. Markfund, Engesvang S., Hids H.

6724. Flintdolk (nærmest S. M. 155), $9,5 \times 3$. Mørk graabrun. Markfund, Engesvang S., Hids H.

6725. Trefliget Flintpilespid, $2,7 \times 2$. (S. M. 180). Lys graablaa. Markfund, Frederiksdal, Kragelund S., Hids H.

6762—6763. Gravfund fra Dolktid i Bunden af en Høj, hvori der højere oppe var Grave fra ældre og yngre Bronzealder. Vester Velling, Matr. Nr. 5 l. Middelsom H.

Sav (S. M. 138), $9,5 \times 2,5$. Gulbrun.

Dolk (S. M. 166—167), stærkt opskærpet, mørk graablaa, knækket i tre Stykker. 16,5 l.

Bronzealderen.

Museets talrigste og vigtigste Nyerhvervelser stammer fra Bronzealderen. I Forhold til, hvad der i det hele taget kommer frem fra denne Periode, er det ikke helt lidt, som det er lykkedes at faa fat paa. Ikke blot er Samlingen af stedfæstede Gravfund fra begge Periodens Afsnit vokset betydeligt baade kvantitativt og kvalitativt, men vi har fra en Grusgrav i Lisbjerg faaet et virkeligt fremragende Depotfund.

1. Den ældre Bronzealder.

Markfund.

6732. Bronzeøkse med Skaftflade (S. M. 128), 16,5 l. Æggen 7,5 br. Et uskadt og velbevaret Stykke med smuk lysgrøn Patina uden Ornamenter af engelsk Type. 1. Periode. Hjortsbæk, Rye S., Tyrsting H.

6828. Segl (S. M. 147), 15×3 , knækket i 2 Stykker. Funden under en stor Sten af Gaardejer Jens Mikkelsen, Trustrup, Lyngby S., Sønder H.

Gravfund.

1) 6906—6908. 2 Sværd og et Brudstykke af en Dop.

1) Sværd (S. M. 27—28), 51 l. Grebknappen er cirkelrund, 5 i Diameter, prydet med Spiraler, Røret har en Række Liniebaand, Grebet mangler, men tre svære Nagler er bevarede. Klingen, der er knækket i fire Stykker, har en bred Længdestribe mellem fine Linier.

2) Sværd med oval Grebknapp, 4×3 , Grebet mangler. 4 svære Nagler sidder paa Plads paa Klinge, der er smal, har en svagt udviklet Længdestribe og er 39 l.

Rester af Træskederne med Mærker af Baand er bevarede.

3) Brudstykket af en Dop synes at have hørt til et Stykke som S. M. 61.

Færgenhøje, Sal Mark, Matr. Nr. 13 b, Sal S., Houbjerg H. 4. Periode.

2) 6733—6734. Brudstykker af Sværd og Brudstykker af Bidsel (?).

1) Fæstet og et betydeligt Stykke af Spidsen mangler. De tre sammenhørende Brudstykker af Klinge er 39,5 l. Den har en svagt hvælvet Længdestribe og 4 svære Nagler (S. M. 27—28).

2) To Broncestænger forbundne med en Ring, der gaar igennem en Øskne i hver Stang. Den større Stang (10 l.) afsluttes med en rund Plade, den mindre (6,5 l.) med en knækket Øskne. Maaske har disse to Stænger sammen med en tredje nu forsvunden dannet et Bidsel.

Fra en Høj Sejet, Bryrup S., Tyrsting H. 4. Periode.

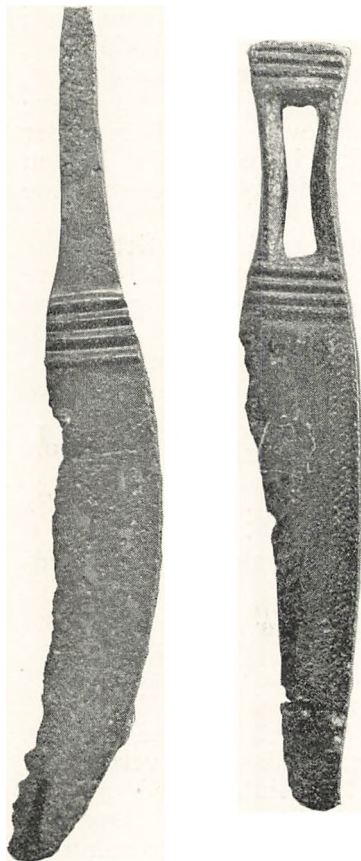
3) 6704—6705. Dolk og Mejsel.

1) Dolk med løs Grebknapp; af 4 Nagler er tre bevarede. Klinge 11 l., meget medtaget af Ir (nærmest S. M. 23 (?)).

2) Mejsel, $13 \times 2,2 \times 1,4$, meget medtaget af Ir (S. M. 141—142).

Vester Velling, Matr. Nr. 5 l., Middelsom H., i samme Høj som Fundene 6702—6703 og 6704—6705. 3. (?)

Periode.

4) 6718—19. To Knive.

1) (S. M. 84). 4 støbte Tværbaand skiller Grebspidsen fra Bladet, der har buet Ryg. Spidsen mangler 12,5 l.

2) (S. M. 81). Tværbaand ved begge Ender af den gennembrudte Skafttunge. Langs den næsten lige Ryg svage Rester af et Ornament. Spidsen mangler og et Stykke er brækket af. 11,2 l. Fra en Høj Ørnstrup, Vester Hornum S., Aars H. 5. Periode.

5) Fra en udjævnet Høj omtrent paa Toppen af en til alle Sider jævnt skraanende Bakke, sydøst for Sporup Kirke, paa Sporuplunds Jord, Matr. Nr. 38 a, Sporup By, Sporup S., Gern H.

Der blev afdækket to Grave med Hovedretning øst-vest. Den nordre var 3 m l. og 1,7 m br.; da 3—4 Lag Haandsten var fjærnet, kom et Kulturlag til Syne; det blev fjærnet, uden at der viste sig Oldsager eller

Skeletrester. Den søndre var 3 m l. og 1,20 m br. Da Stenlaget var fjærnet, fandtes 3 Bunker brændte Ben og ingen Potteskaar. I den vestre laa Brudstykker af 2 Dolke, 6835—6836, begge med smal skarp Længdestribe og Rester af Træskeder. 1) c. 17 cm, 2) c. 15 cm, tilspidset, og Rester af en næsten bortsmuldret spinkel Bøjlenaal, hvis ene Spiraloprulning

blev set. Formodentlig S. M. 70. I den midterste laa to ovale Armringe (7,5 og 10 l.), dannede af en trind Stang med Stregornamenter, 6833—6834. I den østre intet Gravgoods. Ejeren af Sporuplund, Hr. S. Sørensen, forærede Museet Fundet. 5. Periode.

(Udgravet af Haugsted, Aarhus Museum).

6) 6881—6882. Fra en overpløjet Høj, Kukhøj, paa Toppen af en Bakke, syd for Enslev By, Kolt S., Ning H. Paa Toppen af Højen laa spredte Potteskaar fra romersk Jernalder; omtrent midt i Højen gravede vi et firkan- tet Hul, c. 3 m i Kvadrat, og kom ned til en af Sten dækket Grav paa hvis Bund, der laa stærkt opløste brændte Ben og svage Spor af Bronze. I den vestre Side af Graven laa Rester af en lille Dupsko (S. M. 94)

med Rester af Træskede; af Sværd fandtes ikke Spor, men ved Siden af Dupskoen laa Hanken af et Lerkar. 5. Periode. (Udgravet af Holtet, Skanderborg Museum, og Haugsted, Aarhus Museum).

7) 6826—6827. Fra en udjævnet Høj, Farre Mark, Sporup S., Gern H.

2 Dolke 1) $21 \times 3,2$, 2) $13 \times 1,8$. Greb-spidsen er afbrækket paa dem begge. Uden Længdestribe. 6.—7. Periode.

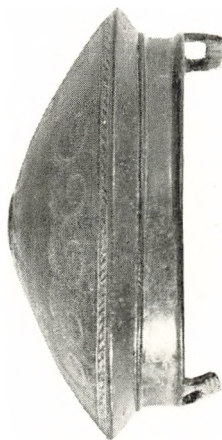
2. Den yngre Bronzealder.

Depotfund.

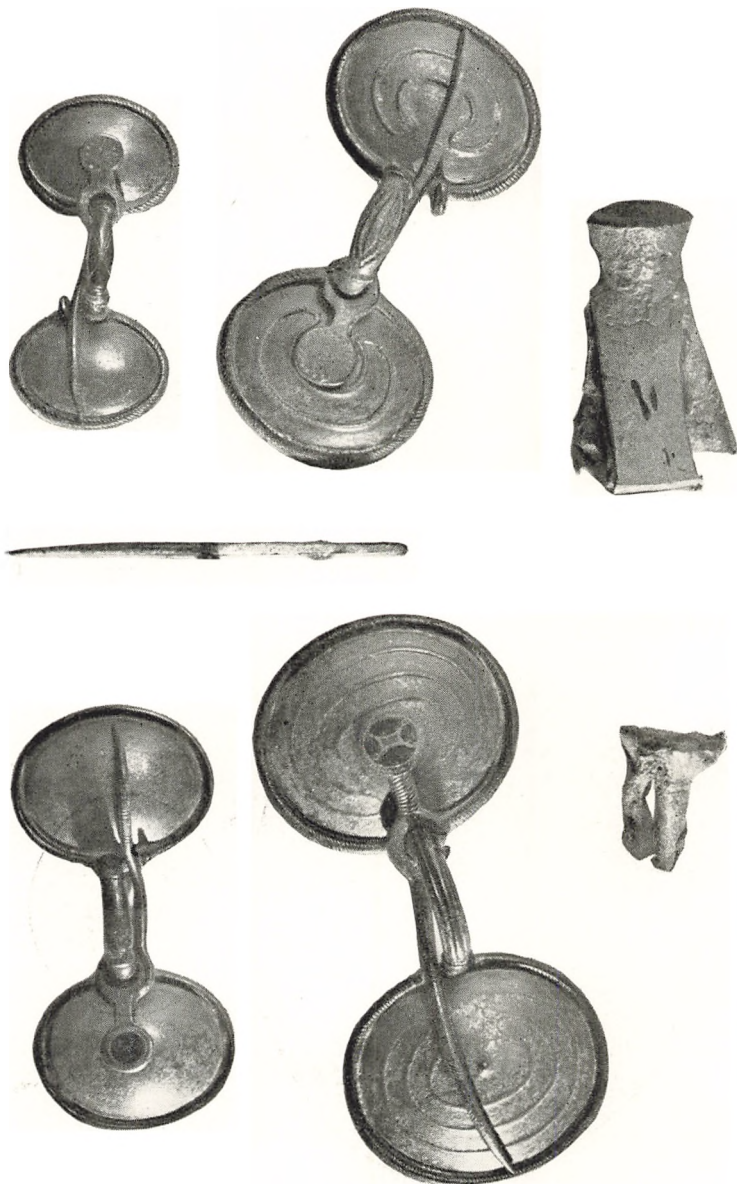
En Augustdag i 1933 arbejdede nogle Mænd i en Grusgrav paa Aadalens Nordskraaning i Nærheden af Nymølle i Lisbjerg Sogn, Vester Lisbjerg Herred. Ved et Skred af det løse Grus kom en Lerkrukke for Dagen, c. $\frac{1}{2}$ Meter under Jordoverfladen; idet den rutschede ned med Gruset, gik den i Stykker, og en hel Del irrede, grønne Broncesager trillede ned i Grusgravens Bund; det var som et helt Flensborglager, sagde en af Mændene. Lerkarret, som ingen ænsede, blev helt knust og kørt bort med Gruset; det var ikke muligt et Par Dage efter at skaffe et eneste Skaar tilveje. Men Broncesagerne blev samlet op, og med Undtagelse af en Bronzeclump og et Brudstykke af en Sværdklinge, som to af Arbejderne beholdt, blev de overdraget til Mølleren og kom lidt senere i Aarhus Museums Besiddelse.

6995—7005. Fundet bestaar af 3 Hængekar, 1 Bæltesmykke, 4 Bøjlenaale, 1 stor Syl og 2 Støbeknolde.

6995. Hængekar 1 er 14 cm vidt over Munden og 5 cm højt. Den ene Hank er 4 cm l. og 0,8 cm høj, den anden og en betydelig Del af Overdelen er afslaaet, vistnok ved Optagelsen; den jævnt hvælvede Underdel er slidt, navnlig paa Midten, hvor det af koncentriske, indpunslede Cirkler bestaaende Ornament næsten er udvisket. Udenom det ses et af Buer af

Nymøllefundets 3 Hængekar og Bæltesmykke.

Nymøllefundets 4 Bøjlenaale, Syl og Støbeknolde.

Liniebaand dannet Stjernemønster, paa hvis 6 Spidser, der er indslaaet koncentriske Kredse, og som omgives af et bugtet Liniebaand med to Punktrækker og ialt 12 koncentriske Kredse, der sammen med de foran nævnte 6 danner Grupper paa 3 hver tværsover Liniebaandets 6 Udbugtninger. Denne Dekoration indrammes af 2 Baand af Punktrækker langs Randen. Paa Indersiden er der 8 radiært — uregelmæssigt — anbragt Ribber.

6996. Hængekar 2 er ligesom 3 ualmindelig vel bevaret og bærer ingen Mærker af Slid. Det er 13 cm vidt over Munden og 6 cm højt. Hankene er 3,5 cm l. og 1 cm h.; deres Overkant prydes af to Baand med Skraastreger, og et lignende Baand løber rundt om Overdelens Fod. Midt paa den jævnt hvælvede Underdel er der en rund Knap med koncentriske Kredse af Trekanttrækker, Linier og Skraastreger. Af et Baand bestaaende af rhombeformede Indslagninger deles Underdelens Udsmykning i en indre og en ydre Kreds. Den indre bestaar af et rigt udformet Mønster af 9 dobbelte Tunger, der indrammes af Liniebaand og Punktrækker; den ydre dannes af det velkendte slyngede Bølgebaand, hvis Spiralslyng her er smaa og spinkle, beskedne Forløbere for de kraftige Sving af brede Liniebaand paa de store og dybe Kar, som de i Aarby og Budene fundne fra 8. Periode. Langs Randen løber et Baand af Skraastreger, Linier og Trekanter.

6997. Hængekar 3 har Maalene 10 og 4,5. Hankene er $3 \times 1,5$; det minder meget om 2, men er ikke blot i Størrelse, men ogsaa i Udsmykning beskednere. Der er ingen Ornamentter paa Midtknappen, Tungerækken bestaar af 12 enkelte Tunger, hvis Skillelinier afsluttes af Kredsortnamentter. Det adskillende Baand mellem Kredsen af Tunger og Kredsen af Bølgebaand mangler.

6998. Bæltesmykket har en Diameter paa 6,5, er 4,5 højt og har en gennembrudt Fod ligesom S. M. 269. Paa den koniske Overflade ses et stærkt slidt Bølgebaand indrammet af Cirkellinier foroven og forneden; paa Spidsen er der ligeledes Cirkellinier.

De fire Bøjlenaale (S. M. 378—379) har alle fast Skive, støbt sammen med Randen; de to mindre har glat Overflade; de to større et baandformet Ornament.

6999. Bredde 8. De ovale Skiver 4×3 . Paa den svære Rand Skraastreger; ogsaa Naal og Bøjle prydet med Stregornamenter.

7000. Bredde $10,5$. Skiverne 5×4 . Randen er spinke, har kun tæt ved Bøjlen Skraastreger. Naalens Hoved har et kredsformet Ornament af Skraastreger, dens Stilk indpunslede Streger.

7001. Bredde $11,5$. Skiverne $5,5 \times 4,5$. Svær Rand med Skraastreger helt rundt. Paa Skivernes Overflade et enkelt Baandornament, ligeledes med Skraastreger. Bøjlen har et kraftigt Ornament af svagtbuede Linier, der danner to smalle tilspidsede Ovaler, den ene inden i den anden. Naalen omtrent som 6999.

7002. Bredde 14. Skiverne $6,5 \times 5,5$. Paa den ret spinkle Rand noget afslidte Skraastreger. Paa Overfladerne dobbelt Baandornament, midt paa den ene Skive en Knop, der kan standse Naalen. Paa Underfladerne korsformede Ribber med tregrenet Afslutning. Naalen minder om 6700, men er rigere og omhyggeligere udsmykket. Paa dens Hoved er der indslaaet en Firkant, dannet af Buelinier, i hvis Hjørner smaa Kredse. Paa Bøjleens Overside dybe parallelle Furer.

6999 og 7001, 7000 og 7002 har maaske hørt parvis sammen.

7003. Stor velbevaret Syl, trind med firkantet Tunge. 10 cm l.

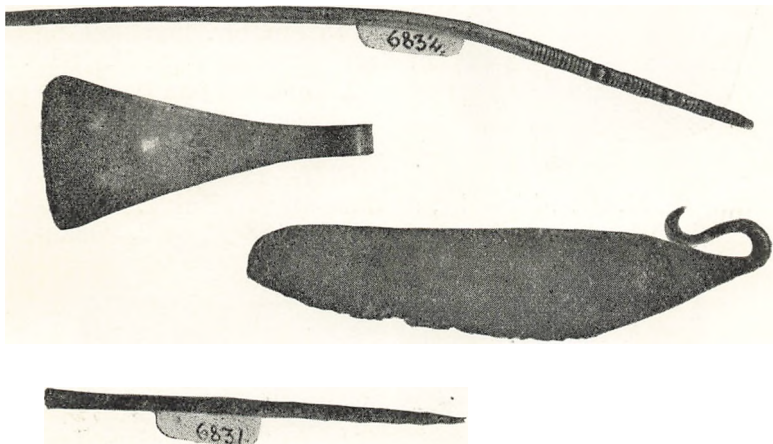
7004 og 7005. 2 Støbeknolde (S. M. 354), $6,5$ og 4 cm l.

Som ovenfor anført er Hængekar 1 og Bæltesmykket tydeligt mærkede af Slid, mens de to andre Hængekar og de to Par Bøjlenaale har været nye og lidt brugte ved Nedlægningen. Denne Iagttagelse stemmer godt med, hvad Gennemgangen af Former og Ornamente viser. De to slidte Genstande synes at stamme fra et tidligt Afsnit af 7. Periode, mens de ubrugte staar paa Overgangen til 8. uden dog at kunne hen-

føres til denne, thi Karrenes Form og Størrelse og det Præg af Begynderarbejde, der er over Bølgebaandet, henviser dem ubetinget til den ældre Periode. Heller ikke Bøjlenaalene med de faste, men svagt hvælvede Plader og den enkle Dekoration kan tilhøre 8. Periode. Hele Fundet maa være gemt i Krukken i Slutningen af 7. Tidsgruppe.

Gravfund.

Efter at Ligbrændingen i 7. Periode var bleven eneraadende Gravskik, svandt Gravudstyret ind; hvis man

overhovedet gav de brændte Ben noget med i Graven, var det smaa Toilet- og Smykkesager. Ragekniv, Pincet og Syl er i Mandsgravene det faste Udstyr, der undertiden suppleres med Dragtnaale og Dobbeltknapper; i Kvindegravene findes Naale og tarvelige Finger- og Ørenringe. Da Rageknive, Pincetter og Naale skifter Form og Udseende i 7., 8. og 9. Periode, kan de fleste af Fundene tidsfæstes¹⁾.

7. Periode. 1) 6829—6832. Niptang (S. M. 195), $5 \times 2,8$ med tre drevne Bukler uden Ornamenter, glat Ragekniv (S. M. 189) $8,8 \times 2$. Syl $6,5$, svagt buet, kraf-

¹⁾ H. C. Broholm: Studier over den yngre Bronzealder i Danmark. 1933.

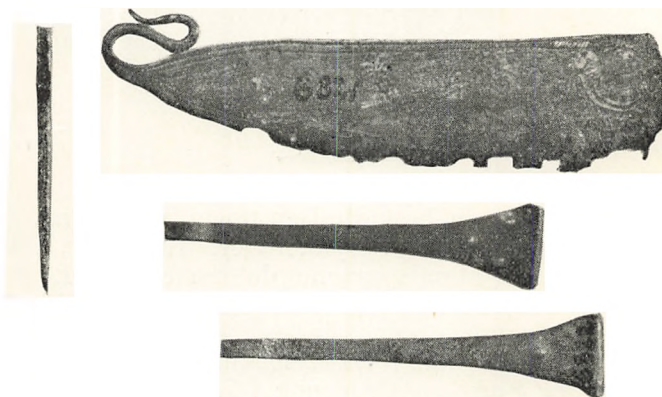
tig Naal med Kredsornamenter ved Hovedet. Brasted Veggerby S., Hornum H.

2) 6824—6825. Niptang (S. M. 195) $6,2 \times 2,5$. Ragekniv (S. M. 189) $6,2 \times 1,5$. Tarvelige, uornamenterede, noget medtagne Stykker. Ved Nibe, Hornum H.

3) 6694—6696. Gravurne, 26,5 h., c. 13 cm vid over Mundingen; svagt udbuet Bug, brunlig glat Overflade, nærmest S. M. 256¹⁾. Som Laag har man benyttet Bunden af en anden Urne, 15 cm br., knækket og klistret. Ragekniv (S. M. 189), 10×2 , knækket paa tværs, en Del af Æggen rustet bort. Syl, 3,8 l. Ørenring.

4) 6821—23. Spinkel Niptang (S. M. 195), $16 \times 1,2$, med tre drevne Bukler, knækket i to Stykker. Ragekniv (S. M. 188), 8×2 . Orna-

mentbaand med Skraastreger langs Ryggen fortsættes i to Slyng, der ender med Dyrehoveder med 2 Ben; desuden $\sim$ Slyng og Kredse. Syl, 4 cm. l. Gjøøl S., Hvetbo H.

¹⁾ Broholm VII, 152.

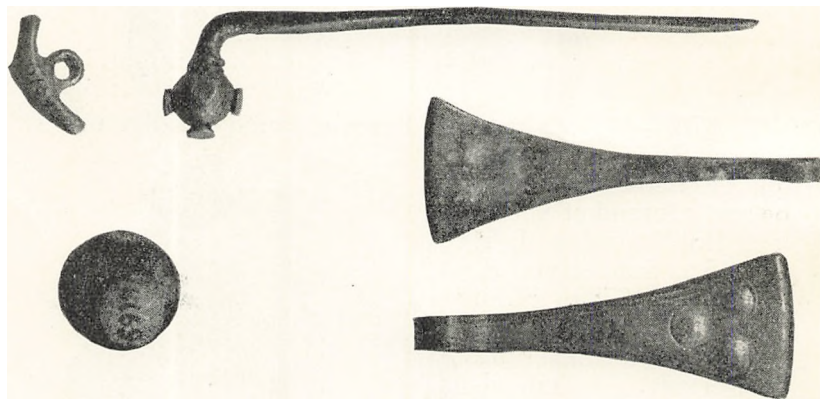
5) 6709—6711. 2 krumme Bennaale med tydeligt udformet Hoved, 11,5 og 8,5, og en Ledknogle med skraat afbrækket Spids; i en Høj Kvorning Matr. Nr. 15 a, Sønderlyng H.

6) 6759—6780. Fund fra flere Grave i samme Høj, de fleste Sager fra 7. Periode. — Dobbeltkonisk Gravurne, 38 h., over Mundingen 18, over Bugen 30¹⁾. Glat Niptang (S. M. 195), 6 × 2. Niptang (S. M. 196), 5,5 × 2, et Liniebaand med Punktrække løber langs Randen og snor sig om de drevne Bukler. Ragekniv (S. M. 189). 9,5 × 1,5, langs den indbuede Ryg et Skibsornament,

¹⁾ Broholm VII, 247.

Naal (S. M. 214), 9 cm l., bred og flad med retvinklet bøjet Stilk afsluttet i kugleformet Hoved med 4 flade Knopper. Dobbeltknap med Kredslinier (S. M. 208) 2, lille Stangknap (S. M. 323) 2 [8. Periode], 3 smaa Dupper med Tværstang, lille tveægget Kniv med afbrudt Grebtunge, $4,5 \times 1$, 4 Brudstykker af Knivsblade, 3 Spiralfingerringe, 1 Fingerring, Brudstykke af en lille

spinkel Armring, 3 Syle. Opgravet i en Høj, Skinderup Ulbjerg, Rinds H.

7) 8. Periode. 6781—6785. Laag til en Gravurne med smal Hals af Form som en Paddehat med højt hvælvet Top. Diam. 11, Højde 6. Naal med skiveformet Hoved, dekoreret med koncentriske Kredse (S. M. 315), 8 l. Brudstykke af en Kniv, $5,5$ l. Brudstykker af tynde Ringe. Randrup, Gassum S., Nørhald H.

8) Ubestemt. 6706—6708. Syl, 6 l. Brudstykke af en lille Kniv, 5 l. Polersten af Skifer med Hul,

5,5 × 1,8, flad og slidt. Høj, Vester Velling, Matr. 5 l. Middelsom H. Sammesteds fandtes en Dolkgrav fra Stenalderen, 6702—6703 og en Grav fra ældre Bronzealder 6704—6705.

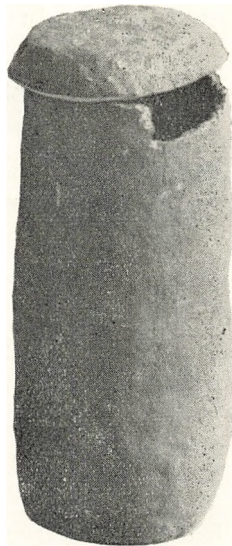
9) Næsten cylindrisk Gravurne, 44 l., 17 over Munden, Laag af Form som Bunden af et Kar, lidt afslaaet ved Randen; funden fyldt af brændte Ben uden Gravgoods i en Høj ved Virksund, Ulbjerg S., Rinds H.

Jernalderen.

1. Keltisk (førromersk) Jernalder.

Efter en Opmudring af Gudenaen ved Bjerringbro, Middelsom H., fandt man i Fylden paa samme Sted 3 Smykker, der vel maa være tabt samtidigt.

6699—6701. Dobbeltspiral-Naal¹⁾ (S. M. 34), 6,3 br. Spiralernes Diameter 3. Trind Fingerring med svær stærkt udvidet Overside. Finger-

ring formet af et spiraloprullet Bronzebaand. Det brede opadvendte Baand i Midten er prydet med to Rækker indslaaede Trekanter, hver med tre runde Punkter.

6758. Øsken kors af Bronze med trekantet Øsken i samme Plan som Ringen, Diameter 4. Skinderup, Ulbjerg S., Rinds H. Et Øskenhjul med 6 Eger er sammen med en Dobbeltspiral-Naal funden i samme Sogn²⁾.

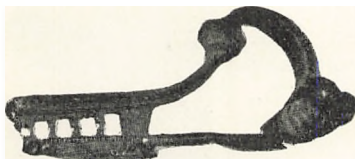
¹⁾ S. Müller: Jernalderens Kunst. S. 15.

²⁾ Sst. S. 16.

2. Romersk Jernalder.

Gravfund.

1) 6680. Velbevaret Bronzebøjlenaal af ældste Type¹⁾ med gennembrudt Fod (S. M. 93), 6 l. Funden i et mæanderprydet Hankekar. Væverlund, Viby S., Ning H.

2) 6683—6692, 6756—6757. Meget stor Vase, 42 h., c. 40 Diameter over Bugen, 20,5 over Munden. Skarpbuget dobbelt-

konisk; Trekantsornamenter med vandrette Streger paa Bugens Overside. Lille Vase, 17 h., c. 16 Diameter over Bugen 9,5 over Munden, en Hank, Mæanderornament. Stort Hankekar, 12 h., 18,5 Diameter om Munden. Tæt under Randen en Række (7) gennemhullede Knopper. Under dem Negleaftryk. Mindre Hankekar, 11,5 h., 13,5 Diameter over Munden, Mæanderornament. Bæger, 11 h., 15 over Munden (S. M. 170), Parallelstreger nederst paa Kanten. Bæger, 11 h., 13 over Munden, Randen dækket af Parallelstreger, meget medtaget. Lille Øsekop, 5 × 6,5, Hanken afslaaet. Fad med flad Hank, 11 h., 33 over Munden. Bunden mangler. Skaal, 21,5 l., 18,5 br. Overfladen dækket af Negleaftryk.

Spydspids af Jærn, 23 l., meget stærkt forrustet. Brudstykke af en enægget Dolk eller Kniv, 15 l. Forrustet Stykke Jærn, 7 l.

Lime By, Matr. Nr. 6 e, Lime S., Sønderhald H. Finderen, Murer Søren Christensen, har sammenlimet Lerkarrene.

3) 6693. Middelstor Vase, 20 h., c. 28 Diameter over Bugen, 22 over Munden. Paa Bugens Overside tre Knopper, Undersiden fyldt med Stregornamenter. Den ene Halvdel af Rand og Overside afslaaet. Ved

¹⁾ S. Müller: Jernalderens Kunst. S. 88—91.

Optagelsen laa der brændte Ben i Vasen, men intet Gravgoods.

4) 6736—6737. Hankekar, 11 høj, 15 Diameter over Munden. Mæanderornament (S. M. 154), et Stykke af Randen mangler. Foden af et Bæger samt nogle Skaar. Lisbjerg Bakke vest for Landevejen i en Grusgrav. Lisbjerg S., Vester Lisbjerg H.

5) (?) Jærnsaks, 21,5 l., det ene Blad mangler. Formen noget afvigende fra S. M. 128, idet Stængerne er af cylindrisk Gennemsnit. Opgives at være funden sammen med Potteskaar i Ørting S., Hads H.

3. Vikingetid.

Det er yderst sjældent, at der fremkommer Fund fra Jernalderens Slutningstid; det var derfor en Begivenhed, da det, takket være en anonym Ven, lykkedes Museet at erhverve et ualmindelig smukt Fund, vistnok fra en Kvindegrav, det eneste af den Slags Fund, vi har.

I Foraaret 1933 arbejdede en Mand i sin Have, tæt nord for Skive i Fellenbæk ved Landevejen til Glyngøre. Pludselig saa han Perler af forskellig Form og Farve under sin Greb og standsede saa Gravningen for nøjere at undersøge, hvad det var, han var stødt paa; det lykkedes ham at opsamle ialt 14 Perler og 2 ret medtagne ovale Broncespænder.

De to »skaalformede« Spænder er desværre ret mangelfulde; nogle Partier er rustet bort, andre er brækket af ved Optagelsen, men der er dog saa meget tilbage, at man kan forestille sig, hvor pragtfulde de har været, da de sad paa en højbaaren Kvindes Skuldre, forbundne med en Perlerad, der dannede en Bue over Brystet¹⁾. Et saadant Smykke kan Dronning Tyre have baaret.

Det tilhører afgjort Vikingetidens yngste Afsnit, da Ornamenterne paa Skaalenes Overflade fik et højere Relief, og der undertiden anbragtes fritstaaende Dyrefigurer (S. M. 596—599).

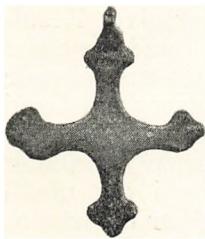
¹⁾ Smlg. Jan Petersen: Vikingetidens Smykker. Stavanger 1928. Afb. 240. S. 202.

7007—7009. Skaalenes Maal er 11 l., 7 br., 2,5 h, hver af dem bestaar af en enkelt ikke gennembrudt hvælvet Bronzeplade, hvis Overflade viser Spor af Forgyldning; paa Smykkets Ryg er der fastnittede to smaa firføddede Dyr, der vender de stumpede Haler mod hinanden og roder i Jorden med Snuderne; de ligner Bjørneunger; omkring dem sidder i Kreds med regelmæssige Mellemrum 8 faste høje gennembrudte Knopper, 3 paa hver Bredside, 1 paa hver Smalside. Overfladerne er ornamenterede med fordybede Kredslinier

omkring Dyr og Knopper. Udenom disse løber en Rille, der skiller Midtpartiet fra Randpartiet, som er dekoreret med et Baandmotiv. Rillen synes at være bestemt til en Snor, thi der findes 4 Spidser med gennembrudt Fod, hvorigennem en saadan kunde trækkes. Paa Undersiden mangler Naalen, men man ser Rester af et Hængsel, hvori den kan have været anbragt.

Af Perlesmykket blev der reddet 14 Stykker. Som det gjerne er Tilfældet ved den Slags Fund, er Perlerne meget afvekslende i Form, Farve og Størrelse; men de fleste er af Glas, nogle er grønne og grøngule, mere eller mindre gennemsigtige; der er en smuk mørkeblaa tøndeformet med 4 Knopper og mælkehvide

Stregindlægninger. 2 store Mosaikperler med Rudemønster. Desuden er der to blanke brune af Agat, den ene kugleformet, den anden dobbeltkonisk riflet, en grøn og en hvidgraa riflet Stenperle.

6819. Lille jordfundet Hængekors af Bronze, $3,5 \times 3$. Museumsinspektør, Dr. phil. Poul Nørlund har gjort mig opmærksom paa, at Korset minder om

Kors paa Halvbrakteater fra Hedeby i det 10. Aarh. Dr. phil. Jan Petersen omtaler og afbilder et meget lignende Kors¹⁾, der sammen med bl. a. to andre endnu mindre Kors blev fundet paa Verdal paa Inderøen Nordre Trøndelag, og henføres til det 10. Aarhundrede.

6820. En lille Menneskefigur af Bronze med Øsken i Issen til Ophængning. Benene er tæt samlede. Navle, Brystvorter, Næse, Øjne og Paryk er antydede; den ene Haand er flad, den anden ender i en Klump; begge strittende, 4 l. Den skal være funden i Jorden i Vejlbj; men hvor den hører hjemme, har jeg ikke kunnet oplyse. Mænd, der er meget lærdere end jeg, har maatte melde Pas; vi maa da slutte med et Spørgsmaalstegn.

¹⁾ Jan Petersen: Vikingetidens Smykker. S. 146, Afb. 171.

Historisk Samfund i 1934.

Øm Kloster. Mens Udgravningsarbejdet ikke har kunnet fortsættes af den gode Grund, at alle Fundamenter paa det Areal, Samfundet ejer, nu er afdækkede, er Opgravningen og Undersøgelsen af de middelalderlige Skeletter bleven fortsat og har givet Resultater langt over al Forventning. Dr. med. Isager har indlagt sig stor Fortjeneste ved det enestaaende Arbejde han har udført, idet han har taget nyt Land ind paa den medicinhistoriske Forsknings Arbejds-mark. Han har gjort Rede for sine første Resultater i Jydsk medicinsk Selskab i Aarhus og i det medicinsk-historisk Selskab i København og har høstet stor Anerkendelse, som har givet det praktiske Udslag, at Zeuthens Mindelegat har bevilget 3000 Kr. til Fortsættelse af Undersøgelserne.

Takket være denne Støtte er et stort Stykke af Klosters Kirkegaard nord for Kirken bleven undersøgt. Under Ledelse af Arkitekt Smidt har Opsynsmanden i Kirkeruinen, Anders Andersen, omhyggeligt fremdraget det ene Skelet efter det andet og har indtegnet hver enkelt Grav paa den store Plan over Kloster-tomten. Skeletterne er hver for sig anbragte i Kasser efter at være rensede, nummererede og katalogiserede. Der er nu i Foraaret 1935 opgravet og ordnet et Forskningsmateriale paa ikke mindre end 300 for en stor Del velbevarede Skeletter. Dr. Isager har paa mange af dem paavist Spor af Sygdomme og Legemsbeskadigelser; ja, har endogsaa kunnet paavise, at der blev drevne kirurgisk Virksomhed i Klosteret.

Her skal jeg slet ikke gaa ind paa de interessante Forskningsresultater, men henviser til Doktors egen

Redegørelse i den nye Udgave af C. M. Smidt: Øm Kloster, der blev udgivet i Sommeren 1934; derimod vil jeg fortælle lidt om, hvad vi blev nødt til at gøre for at skaffe Plads til alt det, der vældede op af Jorden. I Løbet af Vinteren maatte vi bygge et Magasin, et Karens Mølle Hus, hvor der er Plads til at be-

handle og ordne Skeletterne, og Hylder til at anbringe Skeletkasserne i Nummerorden; dernæst blev Skillerummene i »Kirkehuset« revne ned, saaledes at hele Huset nu kan bruges til Udstillingslokale for sygdomsmærkede Skeletdele, endelig er der opstillet et nyt Museumsskab, hvori en Del af de nye Fund er udstillede. De besøgende vil altsaa nu under langt bedre Forhold end ifjor, kunne se alt, hvad der har almindelig Interesse af de nye Fund.

Da Arkitekt Smidts Vejledning for Besøgende var udsolgt, udarbejdede han en ny udvidet Udgave, hvori han har gjort Rede ogsaa for de nyeste Resultater. Dr. med. Isager har hertil føjet en illustreret Beskrivelse af de mærkeligste af de udstillede sygdomsprægede Skeletdele.

Dette Afsnit foreligger ogsaa i Særtryk.

Sommermødet Onsdag den 4. Juli formede sig som en Mindefest for Christian III's Valg den 4. Juli 1534 i Rye Kirke. Sognepræst Filskov og Førstelærer Nielsen i Rye havde allerede kort efter Jul foreslaaet Historisk Samfund at henlægge Sommermødet til Ry; vi tog med Tak mod Forslaget; lidt Betænkelighed vakte det, at Mødet ikke som sædvanlig kunde holdes en Søndag; men derved var intet at gøre, da en Mindedag ikke kan flyttes. Mødet blev forberedt i et udmærket Samarbejde mellem Præst og Lærer i Rye og Samfundet, og det blev virkelig baade en Fest for Menigheden i Rye og et historisk Stævne.

Vi bad Biskop Bruun-Rasmussen om at holde en Festgudstjeneste, men da der netop var Landemode den Dag, maatte han sige nej, og vi henvendte os da til Biskop Valdemar Ammundsen, Haderslev, der lovede at komme.

Kl. 3 samledes der mange flere Mennesker end den store Kirke kunde rumme, men det var vi forberedt paa. Et Højtaleranlæg gjorde det muligt at følge Gudstjenesten fra Kirkegaarden. Derimod var det en Overraskelse, at hele Aarhus Stifts Landemode med Biskoppen og Stiftamtmanden i Spidsen benyttede Pausen i Forhandlingerne til at køre til Rye for at deltage i Festgudstjenesten, der tog sin Begyndelse umiddelbart efter at Landemodets Deltagere i Procession var gaaet igennem den tætfyldt Kirke og havde taget Plads i Koret. Efter at Biskop Bruun-Rasmussen havde indledet Gudstjenesten, holdt Biskop Ammundsen en kraftig og dybt alvorlig Prædiken om Reformationen, om Gennembrudet hos Luther, der ikke satte sig ud over Munkelivets Krav, fordi de var for svære, nej, det var fordi de ikke var svære nok for

den, der i sit Hjertes Nød søgte Frelsen. Før og efter Prædikenerne fremførte Domorganist Jørgen Nielsen med et lille Kor flere af Reformationstidens Salmer.

Efter en Pause samledes Deltagerne paa Skraaningens syd for Kirkegaarden. Med det skønne Landskab omkring Mossø for Øje, lyttede vi til Professor J. Oskar Andersens klare og indgaaende Skildring af de for Fremtiden saa afgørende Begivenheder, der udviklede sig her i disse Egne for fire Hundrede Aar siden. Ved Sekstiden sluttede Samfundets Formand Mødet med en Tak til Biskoppen, Professoren og Domorganisten. Flere Hundrede af Deltagerne begav sig til Øm Kloster, hvor Dr. med. Isager talte om, hvad Skeletfundene lærer os om Munkenes Virksomhed som Læger og Plejere af gamle og svage Mennesker.

Generalforsamlingen blev holdt i Aarhus Museum Torsdag den 5. Juli Kl. 4. Formanden aflagde Beretning for Aaret 1933 og gennemgik Regnskabet¹⁾, der blev godkendt. De efter Tur afgaaede Medlemmer af Bestyrelsen: Henningsen, Hvass, Lykke, Poulsen og Østergaard blev genvalgt. Revisor: Hovedkasserer Sv. Simesen blev ligeledes genvalgt.

Udenfor Dagsordenen foreslog Dr. v. Holstein Rathlou, at Samfundet skulde sende Dr. Isager en Hilsen. Generalforsamlingen sluttede sig enstemmigt hertil, og Dagen efter blev følgende af Dr. v. Holstein Rathlou kalligraferede Adresse afsendt:

Til

Dr. med. Kr. Isager!

Generalforsamlingen i Historisk Samfund for Aarhus Stift d. 5. Juli 1934 sender Dem en hjertelig Hilsen og takker Dem for det store Arbejde, De har gjort i Emborg, et Arbejde, der har været til Gavn for Historisk Samfund, af stor Interesse for saa vel den arkæologiske som den medicinske Videnskab og til Hæder for Dem selv.

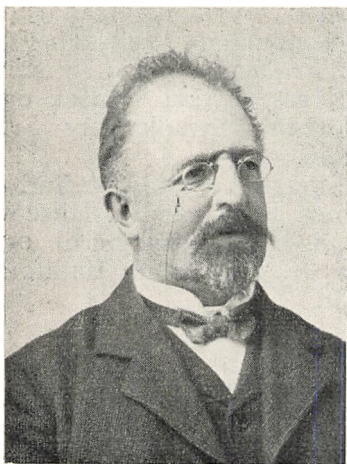
Efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig: Bibliotekar Haugsted, Formand, Forstander

¹⁾ Aarvog 1934. S. 152—154.

Henningsen Næstformand, Kontorchef Berg Henriksen, Kasserer, Bibliotekar, Dr. phil. v. Holstein Rathlou, Sekretær, Kriminaldommer Hvass, Valgmenighedspræst Lykke, Odder, Gaardejer Povlsen, Tinning, Direktør Randa, Redaktør Østergaard, Brabrand.

Samfundet har i 1933 modtaget forsat Understøttelse fra Staten, fra Aarhus og Skanderborg Amtsraad, fra Aarhus, Skanderborg, Silkeborg og Horsens Byraad, fra Landbosparekassen, fra Arbejdsparekassen og fra Spare- og Laanekassen i Aarhus. Bestyrelsen bringer herved sin bedste Tak for disse Tilskud.

Historisk Samfunds Stifter og eneste Æresmedlem, Bibliotekar Svend Mørk Hansen, døde lige i de

Dage, da Trykningen af sidste Aarbog blev afsluttet, 82 Aar gammel. Der er al god Grund for Samfundet til med Tak at mindes den Mand, der satte vor Virksomhed i Gang.

Han var yngste Søn af den kendte sønderjydske Præst M. Mørk Hansen i Felsted (efter Krigen 1864 i Vonsild), og det gik ham som saa mange andre Præstesønner i det Slægtled: han vendte Kirken Ryggen og svor til Darwin. Hans Interesser gik i naturvidenskabelig Retning, og han studerede ved

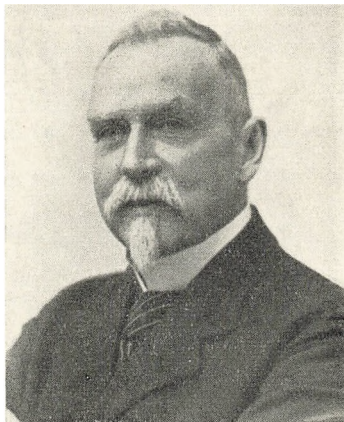
polyteknisk Lærestanstalt, hvor han blev ansat som Assistent ved Undervisningen i Kemi. Men det var Udbredelsen af Kendskab til Naturvidenskabens Resultater i vide Kredse, som havde hans Hjærte. Gennem Arbejderundervisning, Foredrag og ved i mange Aar at udgive Tidsskriftet »Naturen og Mennesket«

gjorde han et uegennyttigt og ærligt Pionerarbejde, som han fortsatte under andre Former som Forstander for Bjørnbaks Højskole i Viby, men her maatte han give op. I 1901 kom han til Aarhus som Biblioteksassistent (Underbibliotekar) ved det nyoprettede Statsbibliotek, hvor han var ansat indtil 1913.

Her i Aarhus var det, han blev greben af Hjemstavnsforskningens Ide, og ved ihærdige Anstrængelser lykkedes det ham at samle en Kreds af Mænd, der vilde hjælpe ham med at stifte en Forening, der i Lighed med de i Ribe og Vejle Amter stiftede historiske Samfund skulde arbejde paa at vække og værne Sansen for Hjemstavns Historie, navnlig ved at udgive en Aarvog. Han maatte overvinde forskellige Vanskeligheder, men den lille Skare, hvis Interesse han havde vakt, voksede, og den 14. November 1908 kunde han aabne den konstituerende Generalforsamling i Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Han ønskede ikke at være Formand eller Redaktør, men han fulgte Samfundets Virksomhed med levende Interesse, ogsaa efter at han i 1915 var rejst fra Byen. Han gav sit Bidrag til Udgravningsarbejdet i Øm, og han sendte Samfundet en varm Lykønskning til Jubilæet i 1932; men han syntes, at han var for gammel til at tage imod Indbydelsen til Festen. Med Resignation og i Stilhed ventede han den Befrielse, som Døden bragte den ensomme og trætte Olding.

I Begyndelsen af Aaret 1935 mistede vort Samfund et mangeaarigt og virksomt Bestyrelsesmedlem, Kriminaldommer Hans Henrik Hvass, der døde efter nogle Maaneders Sygdom, 70 Aar gammel. Dommer Hvass, som var Søn af Etatsraad Frantz

Hvass, der skrev det fortrinlige Værk om de gamle Familier Hvass, tog i Arv en dyb Kærlighed til jydsk Natur og en levende Interesse for de svundne Tider.

Siden 1924 har han været Medlem af vor Bestyrelse. Han blev straks valgt ind i Emborg-Udvalget og har der udført et Arbejde, som Samfundet maa være ham taknemlig for; ikke blot har han været os en udmærket retskyndig Raadgiver ved Grundkøb, men han har med Iver og Interesse taget Del i hele vor Virksomhed i Øm, og hans glade og muntre Sind har gjort Samarbejdet med ham let og fornøjeligt. Vi vil savne ham og mindes ham med Tak.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Regnskab for Aaret 1934.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Kassebeholdning fra forrige Aar..	180	64	De forenede Bogtrykkerier.....	3000	00
Medlemsbidrag.....	3795	00	Forfatterhonorar.....	620	00
Solgte ældre Aarbøger m. m.....	289	68	Klicheer.....	12	00
Tilskud:			Sommermødet og Professor Hatt's		
Fra Staten.....	155,00		Foredrag 407,55 Kr. ÷ solgte Sange		
- Arbejdersparek. i Aarh.	100,00		ved Sommermødet 75,75 Kr.	331	80
- Spare-og Laanek. i Aarh.	100,00		Dansk historisk Fællesforening ...	72	96
- Skanderborg Amtsraad	50,00		Administration: Sekretærens Hono-		
- Aarhus Amtsraad	50,00		rar.....	250,00	
- Silkeborg Kommune...	40,00		Redaktionens Kontorudg... ..	70,00	
- Skanderborg Kommune	25,00		Bestyrelsesmøder.....	20,40	
- Aarhus Kommune.....	50,00		Porto.....	143,46	
- Horsens Kommune....	25,00			483	86
- Landbosparek. i Aarhus	50,00		Annoncer.....	20	65
	645	00	Tryksager.....	205	50
Indvundne Renter	37	71	Købt ældre Aarbøger	22	50
Overført fra Emborg.....	329	65	Dansk hist. Fællesforenings Møde.	60	00
			Andre Omkostninger.....	10	25
			Kassebeholdning	438	16
	5277	68		5277	68

Regnskab.

167

Aarhus, d. 29. Marts 1935.   C. Berg Henriksen.

Regnskabet gennemgaaet, befundet rigtigt og i Overensstemmelse med de foreviste Bilag. Kassebeholdningen forevist.

Aarhus, d. 25. April 1935.

S. Simesen.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

<i>Chr. Heilskov: Hjelmslev Herred</i>	1
<i>August F. Schmidt: Helvede i Fulden</i>	53
<i>C. J. T. Thomsen: Realregister til Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokoller 1683—93</i>	64
<i>Vilhelm Marstrand: Horsens Tilblivelse</i>	88
<i>R. Berg: Aarhus i Treserne og Halvfjerdserne</i>	106
<i>Erik Moltke: Odder-ege'n</i>	123
<i>Ejler Haugsted: Oldsager fra Nørrejylland</i>	137
Historisk Samfund i 1934.....	160
Regnskab.....	167

HISTORISK SAMFUND FOR AARHUS STIFT

har i 1908—35 udgivet 28 Aarbøger.

(Indholdsfortegnelse paa Omslagets anden og tredje Side).

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Samfundets Formand, Bibliotekar Ejler Haugsted, St. Pauls Kirkeplads 7, Telefon 1322, købe Aarbøgerne 1922—34 for 25 Kr. tilsammen (enkelte Aarbøger 3 Kr.) samt C. M. Smidt og Kr. Isager: Øm Kloster (Vejledning ved Besøg. — Redegørelse for Skeletfund) 1934 for 1 Kr.

Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig.

Medlemmer af de andre historiske Samfund under »Dansk historisk Fællesforening« kan subscribere paa Aarhus Stifts Aarbøger for nedsat Pris, 2 Kr. aarlig, og vort Samfunds Medlemmer kan subscribere paa de andre Aarbøger for samme Pris og kan erhverve »Fortid og Nutid«, Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift, for halv Pris, 2 Kr. 50 Øre om Aaret.